KORNELIJA TACITA:

ANALI

DIO I.

KNJIGA I.—VI.

PREVEO:

Prof. ZVONIMIR DOROGHY

ZAGREB 1923.

TISAK I NAKLADA BRAĆA KRALJ, ZAGREB, DUGA ULICA 9.

KORNELIJA TACITA

ANALI

DIO I.

KNJIGA I.–VI.

PREVEO:

Prof. ZVONIMIR DOROGHY

ZAGREB 1923.

NAKLADA BRAĆA KRALJ, ZAGREB, DUGA 9.

Kornelija Tacita: ANALI.

KNJIGA I.

1. Gradom Rimom isprva vladahu kraljevi; slobodu je i konzulat uveo Lucije Bruto. Diktature su se uvodile prema prilikama, ni vlast decemvira nije vrijedila preko dvije godine, a ni konzularna vlast vojničkih tribuna nije dugo vrijedila. Ni vladavina Cine ni Sule ne bijaše dugotrajna. Moć je Pompeja i Krasa brzo prešla na Cezara, a oružana moć Lepida i Antonija na Augusta, koji je cijelu građanskim neslogama izmorenu državu preuzeo pod svoju vlast pod imenom cara. Nego srećne su i nesrećne dane rimskoga naroda u starini opisali slavni pisci, a bilo je dosta odličnih umova, da opišu vrijeme Augustovo, dok nijesu bili poplašeni laskanjem, koje je preotelo mah. Povjest je Tiberija i Gaja i Klaudija, dok bijahu na vladi, od straha bila iskrivljena, a kad su umrli, napisana je pod dojmom skorašnje mržnje. Stoga sam nakanio napisati nešto o Augustu i to o zadnjim njegovim danima, zatim o vladi Tiberijevoj i o ostalom, a to bez mržnje i pristranosti, jer su uzroci tomu daleko od mene.

2. Kada poslije nasilne smrti Bruta i Kasija nije bilo više republikanske vojske, a Pompej je bio kod Sicilije svladan, pa kad je bio uklonjen Lepid, a iza smrti Antonijeve ni julijanskoj stranci nije preostao drugi vođa nego Cezar, onda je ovaj odložio ime triumvira i nazivajući se samo konzulom zadovoljavao se tribunskom vlašću, da zaštiti puk, pa kad je vojnike darovima, puk dijeljenjem žita, a sve skupa slatkoćom mira zamamio, počeo se pomalo dizati, preuzimao je službe senata, magistrata i zakona, a nitko se nije protivio, jer su najodvažniji poginuli u bitkama ili u progonima, a ostali su odličnici, koliko je koji bio odaniji ropstvu, bili bogatstvom ili počastima odlikovani, te su podigavši se u novim prilikama volili sigurnu sadašnjost nego nesigurnu prošlost. A ni provincije se nisu tome stanju stvari protivile, jer im je bila zazorna vlada senata i naroda poradi borbi mogućnika i lakomosti magistrata, budući da je bila nemoćna

zaštita zakona, koje je smetalo nasilje, spletkarenje i napokon podmićivanje.

3. Uostalom je August, da učvrsti svoje vladanje, odlikovao Klaudija Marcela, sina svoje sestre, jedva doraslog mladića, pontifikatom i kurulskim edilstvom, a Marka Agripu, čovjeka priprosta roda, ali odličnog vojnika i dionika pobjede, dvaput za redom konzulatom, a kasnije ga je iza smrti Marcela uzeo za zeta. Svoje pastorke Tiberija Nerona i Klaudija Druza odlikovao je naslovom imperatora, premda je kuća njegova bila još netaknuta. Jer je Agripine sinove Gaja i Lucija primio u porodicu Cezarâ, i ma da još nijesu odložili dječačke haljine, on je vruće želio, da ih nazivaju prvacima mladeži i da ih određuju za konzule, premda se tomu tobože opirao. Kad je Agripa umro, Lucija je Cezara, kad je išao u Hispaniju k vojsci, a Gaja, kad se bolestan od rane vraćao iz Armenije, ugrabila rano suđena smrt ili lukavština maćehe, pa kako je Druzo već prije umro, preostajao je od pastoraka jedini Nero. K njemu se sad stane sve naginjati: njega je uzeo za sina, druga u vladi, dionika tribunske vlasti, njega je prikazivao po svim vojskama, a majka nije potajno spletkarila kao prije, nego ga je javno poticala. Jer staroga je Augustom tako obladala, da je jedinoga unuka, Agripu Postuma, prognao na otok Planaziju, koji je doduše bio neotesana vladanja i u tupoj se obijesti oslanjao na svoju tjelesnu snagu, no uza sve to mu nije bio dokazan nikakav sramotan čin. No zato je ipak postavio Germanika, sina Druzova, na čelo osam legija kod Rena i naložio, da ga Tiberije posini, premda je u kući Tiberijevoj već bio odrastao sin, samo zato, da se može na što više potpora oslanjati. U ono vrijeme nije bilo više nikakova rata nego proti Germana i to više zato, da se opere sramota radi vojske, koja je propala sa Kvintilijem Varom, nego od želje za proširenjem vlasti ili radi kakvog vrijednog dobitka. U državi je bilo sve mirno, imena magistrata ostala su ista; mlađi su se rodili poslije bitke kod Akcija, a i većina staraca za građanskih ratova: koliko ih je još preostalo, koji su vidjeli republiku?

4. Budući da se dakle promijenilo stanje države, nigdje nije ništa preostalo od starih i nepokvarenih običaja: kako je nestalo jednakosti, svi su pazili na naloge careve bez ikakova straha za sadašnjost, dok je August u naponu snage sebe i svoju kuću i mir štitio. Kad je njegovu poodmaklu starost zaokupila još i bolest tijela, i približavao mu se konac i nove nade, malo njih je zaludu raspravljalo o dobrima slobode, više njih se bojalo rata, drugi su ga opet željili. Kud i kamo najveći dio raznosio je različne glasove o budućim vladarima: prkosni i radi svoje uvrede razdraženi Agripa da nije ni godinama ni iskustvom dorastao takovom teretu, Tiberije Nero je zreo po godinama, prokušan u ratu, ali pun stare i u plemenu Klaudijevu uvriježene oholosti, pa da se pokazuju mnogi znakovi okrutnosti, premda ih zatomljuje. Da je također od najranije mladosti bio odgajan na vladalačkom dvoru, kao mladić je bio obasut konzulatima i triumfima; a ni u onim godinama, koje je tobože radi samoće kao prognanik na Rodu sproveo, nije ni na što drugo mislio nego na osvetu i pretvaranje i potajne naslade. K tomu dodaj još majku punu ženske težnje za vladom: valjat će služiti jednoj ženi i dvjema mladićima, koji će neko vrijeme državu tlačiti, a jedamput i rastrgati.

5. Dok su to i tomu slično raspravljali, krenula je bolest Augustova na gore, a neki su naslućivali zločin supruge. Jer se raširio glas, da je August pred malo mjeseci izabrao pouzdanike i u pratnji jedinoga Fabija Maksima odvezao se na Planaziju, da pohodi Agripu. Mnoge da su ondje jedan i drugi suze prolili i dali dokaze ljubavi, i odatle da je nastala nada, da će se mladić povratiti kući djedovoj. To da je Maksim otkrio svojoj ženi Marciji, a ova Liviji. Cezar je za to znao; pa kad je ne dugo zatim umro Maksim, — a nije stalno da li samoubijstvom, — da su se na njegovom pogrebu čuli uzdasi Marcijini, koja se sama optuživala, što je bila mužu uzrokom smrti. Bilo tomu kako mu drago, tek što je Tiberije zašao u Ilirik, bude brzo listom materinim prizvan; i nije još sasvim zajamčeno, da li je Augusta još živa ili mrtva u gradu Noli zatekao. Jer je Livija zaposjela kuću i puteve jakim stražama, a katkada su se raznosile vesele vijesti, dok nije, nakon što je bilo priređeno sve, što su prilike zahtijevale, ista vijest istodobno javila, da je umro August, i da je vladu preuzeo Nero.

6. Prvi zločin nove vlade bijaše umorstvo Agripe Postuma, kojega je nepripravna i nenaoružana teškom mukom pogubio neki centurijon, premda je bio odvažan. Tiberije nije ništa o tom raspravljao u senatu; navodio je tobožnje zapovijedi očeve, kojima da je naložio tribunu, što je bio pridijeljen straži, da ne oklijeva pogubiti Agripu, kad on jedamput bude umro. Mnogo se i teško bez sumnje tužio August na vladanje mladićevo i postigao, da je senat svojim zaključkom potvrdio njegovo progonstvo, ali nikada nije bio tako otvrdnuo, da bi kojega od svojih dao pogubiti, a osim toga ne bijaše ni vjerojatno, da je unuku zadao smrt poradi sigurnosti pastorka. Vjerojatnije je, da su Tiberije i Livija, i to onaj iz straha, a ova iz maćuhinske mržnje, požurili smrt zazornog i mrskog mladića. Kad je centurijon po vojničkom običaju javio, da je učinjeno, što je zapovjedio, odgovorio je, da on nije ništa zapovjedio, a za čin da će imati odgovarati senatu. Kad je zato doznao Salustije Krispo, koji je znao za tajnu, jer on je poslao tribunu pismenu zapovijed, pobojao se, da ne bi njega podmetnuli kao krivca, — a jednako bi bilo opasno,

da istinu kaže ili što izmisli, — pa je opomenuo Liviju, da se ne iznose u javnost tajne kuće, ni savjeti prijatelja ni usluge vojnika, i neka Tiberije ne uništava vladarsku moć iznoseći sve pred senat: to da je prvi uvjet vlade, da se račun drukčije ne slaže, nego ako se samo pred j e d n i m polaže.

7. U Rimu su međutim srtali u ropstvo konzuli, senatori i vitezovi. Koliko je koji bio ugledniji, toliko su se više pretvarali i žurili, i udesivši izražaj lica, da ne bi izgledali veseli poradi smrti vladara ili opet prežalosni pri nastupu nove vlade, miješali su suze i veselje, tužaljke i laskanje. Konzuli Seksto Pompej i Seksto Apulej prvi prisegoše vjernost i poslušnost Tiberiju Cezaru, a njima u ruke položiše prisegu Sejo Strabo i Kajo Turanije, onaj zapovjednik pretorijanskih kohorti, a ovaj prehrane, doskora zatim senat, pa vojnici i narod. Jer Tiberije je sve započinjao preko konzula, kao da još postoji stara republika, i kao da je još neodlučan, da preuzme vladu. A i ukaz, kojim je senatore pozivao u vijećnicu, izdao je uz napomenu tribunske vlasti, koju bješe pod Augustom primio. Riječi ukaza bijahu kratke i vrlo čedna sadržaja: da kani raspravljati o počastima ocu, i da se ne miče od mrtvog tijela, a to je jedina državna služba, koju si prisvaja. Pa ipak je nakon smrti Augustove kao imperator dao pretorijanskim kohortama lozinku, a okruživahu ga straže, oružje i ostali dvorski običaji, vojnici su ga pratili na forum, vojnici u vijećnicu. Listove je šiljao vojskama, kao da je primio vlast, a nigda nije oklijevao, nego samo kad bi u senatu govorio. Glavni je razlog tomu bio poradi straha, da ne bi Germanik, u čijoj su ruci bile tolike legije, silne pomoćne čete saveznika, i koga je narod silno ljubio, volio vlast imati nego je iščekivati. Držao je također nešto do javnog mnijenja, ne bi li se više činilo, da je od republike pozvan i izabran, nego da se uvukao pomoću bračnih spletaka jedne žene, i jer ga je jedan starac posinio. Kasnije se uvidjelo, da se gradio neodlučnim, da može progledati mišljenje odličnih, jer riječi bi i poglede izvrtao u zločin i sakrivao u sebi.

8. Na prvi dan senata nije dopustio, da se ni o čem drugom raspravlja osim o posljednjim počastima Augustu, čija je oporuka, unesena po djevicama Vestalkama, sadržavala kao glavne baštinike Tiberija i Liviju. Livija je bila primljena u porodicu Julijevaca s imenom Augusta. Drugi je dio zapisao unucima i praunucima, treći dio prvacima u državi, koji mu većinom bijahu mrski, ali poradi taštine i slave kod potomaka. [Zapisi nijesu prekoračivali običnu građansku mjeru, osim što je narodu i svjetini poklonio 43,500.000 sestercija, vojnicima pretorijanskih kohorti svakom 1000, gradskim kohortama po 500, vojnicima legija i kohortama rimskih građana po 300 sestercija po momku.] Zatim se raspravljalo o posljednjim počastima; od ovih su se činile najodličnijima, da pogreb krene kroz triumfska vrata, što je predložio Galo Azinije, i da se sprijeda nose natpisi od njega izdanih zakona i imena od njega pobjeđenih naroda, što je predložio Lucije Aruncije. Mesala Valerije je još dodao, neka se svake godine ponavlja prisega na ime Tiberijevo; a kad ga je Tiberije upitao, da li je na njegov poticaj iznio ovaj prijedlog, odgovorio je, da je to rekao od svoje volje, i da se u stvarima, koje se tiču republike, ne će služiti ničijim savjetom nego svojim, pa makar došao u pogibao, da uvrijedi: još je samo ova vrst laskanja trebala. Senatori kliknu složno, neka se mrtvo tijelo do lomače ponese na senatorskim ramenima. Cezar ih je od toga oprostio uz drsko naprezanje, i opomenuo je narod ukazom, kako su negda iz prevelike revnosti poremetili pogreb božanskoga Julija, da ne bi tako voljeli, da se August spali na foru nego na Martovu polju, koje je mjesto sebi odredio. Na dan pogreba stajali su vojnici u redu kao za stražu, a mnogo su se podrugivali oni, koji su bilo sami doživjeli, bilo od roditelja čuli za onaj dan prerana ropstva i u zao čas opet zadobivene slobode, kad se jednima umorstvo Cezarovo činilo najgorim, a drugima najkrasnijim činom: a sada evo starog vladara poslije dugog vladanja, koji se pobrinuo dapače i za veliku moć svojih baštinika u državi, treba dakako vojničkom pomoći štititi, da mu pogreb bude miran.

9. Odatle nastane veliko govorkanje o Augustu, a većina se divila neznatnim stvarima: što je isti dan bio nekada prvi dan njegova vladanja i zadnji njegovog života; što je umro u Noli u kući i u ložnici, u kojoj i njegov otac Oktavije. Slavili su i broj njegovih konzulata, s kojima je dostigao Valerija Korva i Kaja Marija zajedno, i što je kroz 37 godina neprestano obnašao tribunsku vlast, i što je naslov imperatora 21 put stekao, i što je ostala odlikovanja više puta ili prvi dobio. Naprotiv su razboritiji njegov život razno veličali ili kudili. Ovi su govorili, da ga je ljubav prama ocu i nevolja države, u kojoj tada ne bijaše nikakova mjesta zakonima, nagnala na građanski rat, a taj se ne može ni pripremati ni upravljati plemenitim sredstvima. Mnogo je popustio Antoniju, samo da se osveti očevim ubojicama, i mnogo Lepidu. Kad je ovaj u lijenosti ostario, a onaj radi svojih strasti propao, nije bilo drugog lijeka nesložnoj domovini, nego da njome upravlja j e d a n čovjek. Zato opet nije republiku uredio kraljevstvom ni diktaturom nego pod imenom prvaka; državu je opasao Oceanom i rijekama duga tijeka, a legije, pokrajine i brodovlje sve međusobno vezao; među građane uvelo se pravo i pravednost, a prema saveznicima blagost; grad je sam veličanstveno uresio; samo malo je učinio nasiljem, da ostalo bude u miru.

10. Naprotiv se govorilo: Da je ljubav prama ocu i nevolju države uzeo za izliku, a uostalom da je iz želje za vladom darežljivošću pobunio veterane. Mladić, koji je još bio privatan čovjek, opremio je vojsku, podmitio konzulove legije, hinio prijateljstvo prema negdašnjoj Pompejevoj stranci. A kad se doskora zaključkom senata dokopao najviše državne vlasti i pretorskoga prava, on se poslije smrti Hircija i Panze — bilo da ih je uklonio neprijatelj, ili opet Panzu otrov ulit u ranu, a Hircija njegovi vojnici i Cezar, začetnik njihove pobune, — domogao vojske jednoga i drugoga. Od senata je preko njegove volje iznudio konzulat, a oružje, što ga je primio protiv Antonija, okrenuo je protiv republike. Progon građana i diobe njiva nisu ni oni odobravali, koji su ih provodili. Istina je, da se propast Kasija i Brutâ pripisala očevoj mržnji, — premda bi bilo pravo osobnu mržnju žrtvovati općoj koristi, — ali je ipak prevario Pompeja pod izlikom mira, a Lepida pod izlikom prijateljstva; a kasnije je i Antonije, zaveden tarentskim i brundizijskim ugovorom i ženidbom s njegovom sestrom, smrću platio lukavo srodstvo. Poslije toga bio je bez sumnje mir, ali krvav: dogodili su se porazi Lolija i Vara, u Rimu su ubijeni ljudi kova Varova, Egnacijeva i Julijeva.

Diralo se pače i u kuću: Neronu da je odveo suprugu i kao za ruglo upitao vrhovne svećenike, da li se može s njome u redu oženiti, kad je zanijela, ali još nije porodila porod; zatim pohotljivost Vedija Polijona! pa napokon Livija, ta nemila majka za državu, ta nemila maćeha za kuću Cezarâ. Za počasti bogova nije ništa preostalo, jer je htio, da ga flamini i svećenici poštuju u hramovima i likovima božanstva. Ni Tiberija nije uzeo za nasljednika iz ljubavi ili iz brige za državu, nego, jer je progledao njegovu nadutost i okrutnost, tražio je za sebe slavu, što bi ga poređivali s tim veoma lošim čovjekom. I uistinu je August pred nekoliko godina, kad je od senata tražio za Tiberija tribunsku vlast, i ako u časnom govoru, ipak nabacio nešto o njegovom držanju, načinu života i navadama, te mu je ispričavajući to ujedno predbacio. Uostalom kad je pogreb bio po običaju dovršen, doznačen mu je bio hram i božansko poštovanje.

11. Zatim su se obratili s molbama Tiberiju, a ovaj je svakojako govorio o veličini države i o svojim malim silama: Jedino je duh božanskoga Augusta bio dorastao tolikom teretu. A kad ga je ovaj pozvao, da sudjeljuje u upravljanju, on je iskustvom naučio, kako je težak teret upravljati svime i kako je podložan sreći. Stoga neka u državi, koju podupiru toliki odlični muževi, ne snašaju sve na jednoga, više njih će udruženim nastojanjem lakše obavljati državne poslove. U takovom govoru bijaše više dostojanstva nego iskrenosti, jer su Tiberijeve riječi i u stvarima, koje nije namjeravao skrivati, već po naravi ili po običaju bile uvijek zakučaste i nejasne, a tada su se, kad je pogotovo nastojao, da svoje misli posvema sakrije, još više zapletale do nejasnosti i dvoličnosti. A senatori, koji su se jedino toga bojali, da se ne bi činilo, da ga razumiju, dadu se na tužbe, plač i molbe. Pružali su ruke prema bogovima, prema kipu Augustovu, prema njegovim vlastitim nogama, kad eno on zapovijedi, da se donese i pročita neka spomenica. U njoj je bila zabilježena državna snaga, koliko je građana i saveznika pod oružjem, koliko ima brodovlja, kraljevstava i pokrajina, poreza i danaka, pa napokon nužnih troškova i darova. Ovo je sve svojom rukom August zapisao i dodao — a ne zna se, da li iz straha ili iz zavisti, — savjet, da se država održi u sadašnjim granicama.

12. Kad se međutim senat ponizio od najponiznijih molbi, Tiberije je nepromišljeno rekao, kako nije dorastao upravi cijele države, tako da će preuzeti brigu nad onim dijelom, kojigod mu se povjeri. Tada reče Azinije Galo: »Pitam te, Cezare, koji dio države želiš, da ti se povjeri?«. Iznenađen neočekivanim pitanjem malo zašuti, a zatim sabravši se odgovori, da nipošto ne pristaje njegovoj čednosti, da izabire nešto ili da se uklanja nečemu od onoga, čega bi se uopće volio riješiti. Tada će opet Galo, — jer je po njegovu licu nagađao, da je uvrijeđen, — da on nije stoga pitao, da dijeli ono, što se ne da rastaviti, nego da se njegovim priznanjem potvrdi, da je država j e d n o tijelo i da se ima ravnati duhom j e d n o g a. K tomu još pohvali Augusta a samoga Tiberija opomene njegovih pobjeda i odličnoga rada kroz tolike godine za vrijeme mira. Ali zato nije ipak ublažio njegovu srdžbu, jer mu je otprije bio zazoran, kao da, otkako se oženio Vipsanijom, kćerkom Marka Agripe, koja je nekoć bila žena Tiberijeva, teži za većim, nego dolikuje građaninu, pa kao da je zadržao prkositost oca svoga Poliona Azinija.

13. Za tim ga uvrijedi Lucije Aruncije govorom, koji se nije mnogo razlikovao od govora Galova; premda u Tiberija ne bijaše otprije nikakove mržnje na Aruncija, ali je o njemu sumnjao, jer je bio bogat, okretan, izvrsnih sposobnosti i isto takova glasa u javnosti. Ta i August je u svojim posljednjim razgovorima, kad je raspravljao o tom, koji bi premda sposobni da dobiju vladalačko mjesto, mogli to odbiti, ili koji bi ga premda nesposobni mogli poželjeti; ili opet koji bi ga mogli i htjeli dobiti, rekao, da je Manije Lepid sposoban, ali ne mari za to, Galo Azinije da teži za tim, ali je manje sposoban, a Lucije Aruncije da nije nevrijedan, i kad bi se nadala prilika, on bi se usudio. O prvoj se dvojici pisci slažu, no mjesto Aruncija neki spominju Kneja Pizona; i doista su svi osim Lepida doskora bili Tiberijevim spletkama zapleteni u različne tužbe. I Kvinto Haterije i Mamerko Skauro povri-

jediše njegovu sumnjičavu dušu; Haterije tim, što je rekao: »Kako dugo ćeš, Cezare, dopustiti, da država bude bez glave?«, a Skauro, jer je rekao da ima nade, da molbe senata ne će ostati neuslišane poradi toga, što on po pravu svoje tribunske vlasti nije konzulima kratio, da iznose svoje prijedloge. Na Haterija je odmah navalio, Skaura, na koga se žešće srdio, mukom je minuo. Napokon umoran od vike svih i moljakanja pojedinih popusti malo, ali ne da bi možda rekao, da prihvaća vladu, nego tako da je prestao nećkati se i dati se moliti. Poznato je, da je Haterije, kad je došao u carski dvor, da moli oproštenje, i pao pred koljena Tiberija, koji se šetao, malo ne bio ubijen od vojnika, jer se Tiberije srušio bilo slučajno bilo zato, što su mu njegove ruke smetale. Pa ipak ga nije mogla pogibao takova čovjeka da ublaži, dok nije Haterije Augustu molio, i ona ga svojim usrdnim molbama zaštitila.

14. Mnogo su se senatori i Augusti ulagivali. Jedni su predlagali, da se nazove »roditeljicom«, drugi »majkom domovine«, većina, da se uz ime Cezarovo pripiše »Julijin sin«. No on je opetovano kazivao, da valja počasti žena svesti na pravu mjeru, i da će on isto tako biti umjeren u onome, što se za njega odredi, uistinu pako bio je zabrinut od zavisti i odlikovanje žene smatrao svojim poniženjem, te nije htio ni to dopustiti, da joj se odredi liktor, što više zabranio je žrtvenik adopcije i drugo slično. Ali za Germanika Cezara zaiskao je prokonzulsku vlast, te su bili poslani poslanici, da mu je predadu i da ujedno utješe njegovu žalost poradi smrti Augustove. Da se isto nije iskalo i za Druza, razlog je bio taj, što je Druzo bio izabran za konzula i što je bio u Rimu. Za kandidata preture imenovao je dvanaestoricu, broj uobičajen od Augusta; a kad ga je senat poticao, da taj broj poveća, obvezao se zakletvom da ga ne će prekoračiti.

15. Tada su prvi put izbori državnih činovnika od narodne skupštine preneseni na senat. Jer do onoga dana, obavljahu se doduše najvažnije stvari po volji carevoj, no ipak nešto i po željama kotara. A narod se nije radi oduzetog mu prava tužio — osim praznim mrmljanjem — a senat oslobođen darivanja i gadnoga moljakanja rado je to prihvatio, pogotovo dok se Tiberije zadovoljio time, da ne imenuje više od četiri kandidata, koji se ne smiju odbiti, već se moraju bez natjecanja imenovati. U to zamole pučki tribuni, da mogu na vlastiti trošak prirediti igre, koje će se po imenu Augustovom uvrstiti u koledar i nazivati Augustovima. Međutim novac je označen iz državne blagajne i dozvoljeno im je, da u cirku nose triumfatorsko odijelo; na triumfatorskim se kolima voziti nije im dopušteno. Doskora je godišnje svetkovanje preneseno na pretora, kojega bi zapalo da izvršuje sudbenost između građana i tuđinaca.

16. Takovo je bilo stanje stvari u gradu, kad panonske legije podigoše ustanak, bez ikakova osobita uzroka, nego im je samo promjena vladara ukazivala slobodu za pobune a po građanskom ratu nadu za nagradu. U ljetnom taboru stajahu zajedno tri legije pod zapovjedništvom Junija Bleza, koji je doznavši za smrt Augustovu i nastup vlade Tiberijeve poradi državne žalosti ili poradi radosti obustavio obične poslove. Poradi toga bili su vojnici isprva raskalašeni, nesložni, slušali su riječi svakoga najgorega, a zatim željeli raskoš i besposlicu, a zapt i posao prezirali. U taboru je bio Percenie, nekoć vođa pljeskača u kazalištu, zatim prost vojnik, drska jezika i radi zanimanja za glumce vješt u rovarenju među svjetinom. On je neiskusne duhove i takove, koji su bili zabrinuti, kakav će iza Augusta biti zahtjev vojničke službe, bunio na noćnim dogovorima, ili kad se dan naginjao večeru, pa kad su se bolji razišli, sakupljao oko sebe najgore.

17. Kad su napokon i drugi bili spremni poduprijeti bunu, upitao je kao da govori u skupštini: Zašto se oni poput robova pokoravaju malom broju centurijona i još manjem broju tribuna. Kad će se usuditi zatražiti pomoć, ako se ne će novom caru, koji još ne sjedi čvrsto na prijestolju, uteći molbama ili oružjem? Dosta je kroz toliko godina poradi kukavštine učinjeno pogrješaka, da kao starci po trideset ili po četrdeset godina službe podnose i k tomu veoma mnogi sa od rana osakaćenim tijelom. Ni isluženi nemaju konca vojničke službe, nego oni stojeći pod veksilom pod drugim imenom (t. j. kao veksilarci) podnose iste napore. Pa ako tko tolike nevolje preživi, vuku ga još u različne zemlje, da ondje umjesto polja dobije blatne močvare ili neplodne bregove. Pa već je i sama vojnička služba teška i neunosna: duša i tijelo cijeni se na dan na deset asa. Time se odijelo, oružje, šatori, time se bijes centurijona i oslobađanje od poslova iskupljuje. Ali uistinu šibe i rane, ljuta zima, mučna ljeta, ljut rat ili neplodan mir traju neprestano. I nema druge pomoći, nego da se vojnička služba nastupi uz stalne uvjete, da vojnik dobiva na dan po jedan denar, da šesnaesta godina službe bude ujedno i zadnja, i da ih se preko toga ne zadržava pod zastavama, nego da im se u istom taboru isplati nagrada i to u novcu. Zar pretorijanske kohorte, za koje su određena po dva denara, i koje se poslije šesnaest godina svojim domovima vraćaju, podnose više pogibli? Oni doduše ne omalovažavaju straže po gradu, ali ipak oni sami gledaju među divljim narodima iz šatora neprijatelju u lice.

18. Rulja je bučno odobravala poticana različnim stvarima, ovi su s ogorčenjem pokazivali masnice od šiba, oni sijedu kosu, većina istrošeno odijelo i gotovo golo tijelo. Napokon su u bijesu došli do toga, da su snovali o tom, da se tri

Blezo, čovjek velike rječitosti... (multa arte dicendi nije abl. vrste već abl. qualitatis)

legije združe u jednu. Odustavši od toga iz ljubomora, jer je svaki tu čast tražio za s v o j u legiju, smisle drugo i postave zajedno tri orla i bojne znakove kohorti; ujedno nanesu busenje i podignu na njem tribunal, da bude sjedište više na vidiku. Dok su to brzo radili, dođe k njima Blezo i stane ih koriti i zadržavati pojedince vičući: »Okaljajte radije mojom smrću ruke: manja je sramota, ako ubijete legata nego ako se odmetnete od cara. Ili ću živ očuvati vjernost legija, ili ću biti umoren i požuriti njihovo kajanje«.

19. Oni su ipak donosili busenje i već je dopiralo do prsiju, kad su se napokon dali njegovom postojanošću ganuti i odustati od pothvata. Blezo je ~~velikom rječitošću~~ govorio, da se želje vojnika nemaju pred Cezara iznositi pobunama i metežima; ni stari nijesu od drevnih zapovjednika, a ni oni sami od božanskoga Augusta zahtijevali tako nečuvene stvari; osim toga se posvema u nezgodan čas otešćavaju brige cara, koji istom počinje vladati. Ako ipak misle u miru pokušati postići ono, čega ni pobjednici za građanskih ratova nijesu zahtjevali, čemu se protivno običajnoj poslušnosti, protivno zakonitom zaptu pripravljaju na nasilje. Neka izaberu odaslanike i pred njime im dadu naloge. Oni poviču, neka Blezov sin preuzme to poslanstvo i moli za vojnike otpust nakon šesnaest godina; ostalo će mu naložiti, kad prvo pođe za rukom. Kad je mladić otputovao, vladao je priličan mir; ali vojnici su se ipak gizdali, da to, što je sin legatov zastupnik njihove zajedničke stvari, jasno dokazuje, da su silom iznudili ono, čega ne bi bili postigli, da su bili pokorni.

20. Kad su međutim manipuli, koji su bili prije početka pobune poslani u Nauport radi puteva, mostova i drugih potreba, začuli za bunu u taboru, povade zastave iz zemlje (t. j. krenu na put), opljačkaju obližnja sela i sam Nauport, koji bijaše poput kakvog municipija, i stanu na centurijone, koji su ih zadržavali, napadati podrugivanjem i pogrdama, a napokon šibama, a kako su bili osobito bijesni na Aufidijena Rufa zapovjednika tabora, skinuli su ga s kola, natovarili prtljagom i gonili ga u prednjoj četi podrugljivo ga pitajući, da li dragovoljno podnosi tako ogromne terete i tako daleke puteve. Jer je Rufo bio dugo prost vojnik, zatim centurijon, pa zapovjednik tabora, te je kušao opet uvesti staru strogu vojničku službu, i bio ostario u poslu i naporu i poradi toga nemilosrdniji, jer je sam to morao bio podnijeti

21. Kad su ovi nadošli, ponovila se buna, i raštrkani plijenili su okolicu. Blezo naloži, da se malo njih, koji su bili najviše nakrcani plijenom, za strah drugima išibaju i bace u zatvor: jer tada su se još centurijoni i bolji prosti vojnici pokoravali legatu. Ali oni su se opirali onima, koji su ih odvlačili, hvatali za koljena one, koji su okolo stajali, zvali čas imena pojedinaca, čas centuriju, u kojoj je koji služio, pa ko-

hortu i legiju kličući, da to isto sve čeka. Ujedno stanu bacati pogrde na legata, zazivati nebo i bogove u pomoć, i ništa nijesu propuštali, samo da probude mržnju, milosrđe, strah i gnjev. Svi se slete i razbivši vrata zatvora odriješe okove te primu među se bjegunce i one, koji bijahu osuđeni poradi teških zločina.

22. Poradi toga nastane nasilje još jače i broj vođa pobune veći. A neki Vibulen, prost vojnik, podignut do Blezovog tribunala na ramenima onih, što su okolo stajali, reče pobunjenima, koji su gledali, što on to smjera: »Vi ste doduše ovim nevinima i bijednicima povratili svijetlo i život, ali tko vraća bratu mojemu život, tko meni brata? On je bio poslan od germanske vojske k vama poradi zajedničke stvari, i njega je on prošle noći dao umoriti po svojim gladijatorima, što ih na propast vojnika sa sobom vodi i naoružava. Odgovori, Blezo, kamo si bacio lešinu; ni neprijatelji ne brane pogreb. Kad cjelovima, kad suzama svoju bol utišam, onda daj i mene pogubiti, samo neka ovi pokopaju nas, što smo pogubljeni ne poradi kakovog zločina, nego zato, jer smo se brinuli za dobrobit legija«.

23. Pojačavao je te riječi plačući i udarajući se u prsa. A kad su se razmaknuli oni, koji su ga na ramenima podržavali, sruši se on dolje i bacivši se pred noge nekolicine prouzroči takovu zabunu i mržnju, da je jedan dio vojnika bacio u okove gladijatore, što su bili u ropskoj službi Blezovoj, drugi dio ostalu njegovu družinu, a ostali su se raštrkali, da potraže lešinu. I da se nije brzo pročulo, da se ne može naći nikakova lešina, i da robovi stavljeni na muke poriču ubijstvo, i da on nije imao nikad brata, — ne bi mnogo bilo trebalo i oni bi bili legata pogubili. Ipak su tribune i zapovjednika tabora istjerali, prtljaga im je na bijegu razgrabljena, a centurijon Lucilije ubijen. A njemu su u vojničkim dosjetkama nadjenuli nadimak »amo drugu«, jer je slomivši na plećima vojnika lozovaču glasno zahtijevao drugu i opet drugu. Ostale je sakrio mrak, jedino su zadržali Klementa Julija, kojega su poradi okretna duha držali zgodnim, da dojavljuje dosjetke vojnika. Pače same se legije, osma i petnaesta, spremahu da podignu jedna na drugu oružje, — jer dok je jedna zahtijevala, da bude centurijon imenom Sirpik kažnjen smrću, vojnici su ga petnaeste legije zaštićivali, — ali su vojnici devete legije posredovali molbama a kod otpornih i grožnjama.

24. Ovi su glasovi sklonuli Tiberija, i ako je bio mučaljiv i osobito skrivao najgore stvari, da pošalje sina Druza s odličnim državnicima s dvije kohorte pretorijanaca, bez ikakovih određenih naloga, nego da prema prilikama postupa. A kohorte su bile neobično pojačane izabranim vojnicima. Njima bje dodijeljen velik broj pretorijanskoga konjaništva

i jezgra Germana, koji tada bijahu tjelesna straža careva; a s njima i zapovjednik pretorijanaca Elije Sejan, koji je bio dodijeljen kao drug ocu svom Strabonu, a uživao je velik ugled kod Tiberija, da vodi mladića, a druge da upozori na pogibli i nagrade. Kad se Druzo približavao, izađu mu legije ususret kao na dužni pozdrav, ne vesele, kao obično, ni u sjajno urešenom oružju, nego gadne od prljavštine, a u licu su, premda su hinile žalost, više pokazivale prkos.

25. Kad je zašao za nasip, zaposjednu vrata stražama, naoružanim gomilama naložе, da čekaju na određenim mjestima tabora; ostali opkole tribunal u silnom broju. Tu stajaše Druzo moleći rukom mir. Ali kolikogod su puta oni svrnuli oko na mnoštvo, bučali su divljim glasom, a kad su opet ugledali Cezara, bili su zaplašeni. Dizalo se neodređeno mrmljanje, divlja vika, pa iznenada tišina; prema različnom raspoloženju oni su se plašili ili su kušali zastrašivati. Napokon on prekine buku i pročita list očev, u kojem je bilo zabilježeno, da se on najvećma brine za one veoma hrabre legije, s kojima je tako mnoge ratove vodio: čim mu duh otpočine od žalosti, da će u senatu raspravljati o njihovim zahtjevima. Međutim je poslao sina svoga, da im bez oklijevanja dopusti ono, što se može odmah dati; ostalo treba prepustiti senatu, za koji ipak treba držati, da zna za milost ali i za strogost.

26. Skupština odgovori, da je naloženo Klementu centurijonu, što da iznese. On započne sa otpustom nakon šesnaest godina službe, o nagradama za svršenu vojničku službu, da denar bude dnevna mazda, da se veterani dalje ne zadržavaju pod zastavama. Kad ih je na to Druzo upozoravao, da za to treba odluka senata i očeva, smetali su ga vikom. Čemu je došao, kad ne će vojnicima ni mazde povećati ni olakšati terete, kad uopće nema dopuštenja, da išta učini? Ali zaista, šibe i ubijstvo se dopušta svima. Tiberije je nekoć pozivajući se na Augusta običavao osujećivati želje legija; tom se istom lukavštinom sad Druzo služi. Zar će uvijek k njima dolaziti samo s i n o v i? To je nešto posve novo, da car jedino probitke vojnika senatu upućuje. Onda treba taj isti senat pitati, kadgod se određuju kazne ili bitke: ili zar možda za nagrade ima gospodara, a kazne se određuju neograničeno?

27. Napokon ostave tribunal, pa kadgod bi ih susreo koji od pretorijanaca ili prijatelja Cezarovih, dizali bi ruke kao za povod svađi i oružanom sukobu; najvećma su se srdili na K n e j a L e n t u l a, jer se držalo, da on nadvisujući druge dobom i ratnom slavom bodri Druza, i da više nego drugi prezirno odbija ono sramotno vladanje vojnika. Pa kad je malo zatim s Cezarom odilazio i uviđajući pogibao išao natrag u zimski tabor, oni ga opkole pitajući ga, kamo se

zaputio, k caru ili senatu, da se i ondje usprotivi probicima legija; ujedno navale i stanu bacati kamenje. Pa kad je već bio od udarca kamenom okrvavljen i siguran smrti, dotrči četa onih, koji bijahu došli s Druzom, i zaštiti ga.

28. Strahote noći, koja bi se svršila zločinom, ublažio je slučaj: jer se najednom vidjelo, kako se mjesec na vedrom nebu zamračio. Vojnici ne znajući za uzrok shvatili su to kao znamenje za sadašnje prilike, te su pomrčinu zvijezde poređivali sa svojim jadima držeći, da će dobro ispasti, što spremaju, ako se božici povrate sjaj i svjetlost. Stoga podigoše buku jekom mjedenih stvari i svirkom trubalja i rogova. Kako je postajao sjajniji ili tamniji, veselili su se ili žalostili, a kad su se oblaci podigli i njega oteli pogledu, i kad su povjerovali, da su ga pokrile tmine, kako su već jednom preplašene duše sklone praznovjerju, stanu jaukati, da im se proriču vječni napori, i da bogovi odbijaju njihova preduzeća. Držeći Cezar, da se valja tim obratom poslužiti i mudro upotrijebiti ono, što mu je slučaj pružio, naloži, da se obađu šatori. Pozvan bude centurijon Klement i drugi, koji su bili mnoštvu dragi poradi dobra postupanja. Ovi zađu među noćne straže, stražarnice, stražare na vratima, i stanu podavati nadu i povećavati strah: »Kako dugo ćemo još opsijedati sina careva? Kakav će biti konac borbe? Zar ćemo priseći vjernost Perceniju i Vibulenu? Zar će Percenije i Vibulen dati vojnicima mazdu a isluženima polja? Zar će napokon oni mjesto Nerona i Druza uzeti vlast nad državom naroda rimskoga? Ne bi li mi radije bili prvi, koji se kajemo, kao što smo bili zadnji, koji smo griješili? Polako ide ono, što se traži za sve skupa, pojedinac može odmah zaslužiti i odmah steći zahvalnost«. Kad su time ljudi bili uznemireni i međusobno sumnjičavi, otuđili su novake veteranima, legije legijama. Tad se stane malo po malo vraćati volja za poslušnost; oni napuste vrata, a bojne znakove, koje su na početku pobune snesli na jedno mjesto, odnesu odmah natrag na njihova mjesta.

29. U ranu zoru sazove Druzo skupštinu, pa se premda ne bijaše vješt govornik, ipak prirođenom plemenitošću duše potuži na pređašnje događaje i pohvali sadašnje. Izjavi im, da se ne da sklonuti zastrašivanjem i prijetnjama: ako vidi, da su postali čedni, ako ih čuje, gdje ponizno mole, pisat će ocu, da milostivo primi molbe legija. Na njihovu molbu budu opet isti Blezo i Lucije Apronije, rimski vitez iz pratnje Druzove, i Justo Katonije, centurijon prvoga reda, k Tiberiju poslani. Zatim su raspravljali različna mišljenja, jer dok su jedni predlagali, da valja počekati poslanike i međutim blagim postupkom ublažiti vojnike, drugi su mislili, da valja poduzeti strože mjere: ništa ne vrijedi kod mnoštva umjerenost, ono zastrašuje, ako se ne boji, ako se prestraši, onda se može bez pogibli ne hajati za nj. Dok ih još plaši praznovjerje,

valja da im još i vođa zada straha pogubivši začetnike bune. Druzo je po naravi bio sklon oštrijim mjerama, stoga pozove Vibulena i Percenija i naloži, da ih ubiju. Većina kaže, da su bili pokopani u šatoru vođinom, drugi kažu, da su njihova tjelesa izvan nasipa bačena na gledanje.

30. Tada budu potraženi glavni buntovnici i jedan dio, koji se raštrkao izvan tabora, bude poubijan od centurijona i vojnika pretorijanskih kohorti; nekoje su i sami manipuli predali kao dokaz vjernosti. Brige vojnika uveća prerana zima s neprestanim i tako žestokim kišama, da nisu mogli izlaziti iz šatora i međusobom se okupljati, nego jedva čuvati vojničke znakove, koje je odnosio vihor i voda. Tako je dalje trajao strah pred nebeskom srdžbom: Bez sumnje ne potamnjuju uzalud zvijezde protiv bezbožnika i ne bjesni nevrijeme; nema druge pomoći proti tim zlima, nego ako ostave taj nesretni i okaljani tabor i povrate se oslobođeni od grijeha svaki u svoja zimovališta. Najprije se povrati osma zatim petnaesta legija; vojnici devete legije vičući izjavljivahu, da treba čekati Tiberijev list, ali doskora osamljeni poradi odlaska drugih svojevoljno pretekoše nasilje, što ih je čekalo. A Druzo se povrati u Rim ne čekajući povratak poslanika, jer se za sada sve dosta umirilo.

31. Gotovo istih dana i poradi istih uzroka pobuniše se germanske legije, koliko ih je bilo više, toliko žešće i pune nade, da Germanik ne će moći trpjeti vlast drugoga i da će se podati legijama, koje će svojom snagom sve za sobom povući. Na obali Rena bijahu dvije vojske. Tako zvana g o r n j a bijaše pod legatom Kajom Silijem, d o n j o m je upravljao Aulo Cecina. Vrhovno je zapovjedništvo imao Germanik, koji je tada bio zaokupljen obavljanjem cenzusa u Galijama. No oni, kojima je Silije zapovijedao, očekivali su s nepouzdanjem uspjeh bune drugih; ali vojnici se donje vojske žestoko pobuniše, a početak je nastao kod dvadeset prve i pete legije, a zavedena je bila i prva i dvadeseta legija, jer su boravile u istom ljetnom logoru ne radeći ništa ili samo lake poslove. Kad je dakle od domaćih ljudi sastavljeno mnoštvo, što je nedavno bilo u Rimu unovačeno, a bilo priviklo raskalašenosti i nije trpjelo napora, doznalo za smrt Augustovu, stalo je puniti uši ostalim neiskusnima: da je nadošlo vrijeme, kad mogu veterani tražiti raniji otpust, mladi vojnici veću mazdu, a svi skupa ublaženje tegoba, i kad se mogu osvetiti centurijonima za okrutnost. I nije to govorio samo jedan, poput Percenija kod panonskih legija, ni pred preplašenim vojnicima, koji bi se obazirali na ostale jače vojske, nego se iz ustiju mnogih podigoše glasovi bune: u njihovim rukama da leži sudbina Rima, njihovim se pobjedama povećava država, po njihovom imenu nazivaju se vojskovođe.

32. I nije im se legat usprotivio, jer mu je mahnitost mnogih oduzela razboritost. Pomahnitavši iznenada trgnu mačeve i navale na centurijone: oni su od uvijek bili predmetom mržnje vojnika i povodom njihova bješnjenja. Obore ih na zemlju i stanu davati batine, svakomu po šezdeset, da ih bude toliko, koliko je centurijona, a onda ih izmrcvarene i okrvavljene i dijelom već mrtve bace pred nasip ili u rijeku Ren. Kad je Septimije pribjegao na tribunal i bacio se Cecini pred noge, tako dugo su ga zahtijevali, dok im nije predan na smrt. Kasije Herea, koji je doskora postao kod potomaka glasovit poradi ubijstva Kaja Cezara, a tada je bio mladić i žestoka duha, prokrčio si je mačem put kroz oružano mnoštvo, što mu se protivilo. Ni vojnički tribun ni zapovjednik tabora ne zadržaše dalje svoju vlast: sami su određivali noćne straže, stražarnice i štogod je časovita potreba iziskivala. To je za one, koji su raspoloženje vojnika dublje prosuđivali, bio osobit znak, da je taj pokret zamašan i neutaživ, jer ne bi odijeljeno ili na poticaj nekolicine nego zajedno planuli, zajedno zašutjeli, tako jednoliko i tako ustrajno, da bi mislio, da rade na zapovijed.

33. Međutim je javljeno Germaniku, koji je, kako rekosmo, u Galijama primao prijave o imetku, da je August umro. On je bio oženjen njegovom unukom Agripinom i od nje je imao više djece; sam je bio sin Druza, brata Tiberijeva, Augustin unuk, no ipak je bio u strahu poradi potajne stričeve i bakine mržnje na njega, a njeni su uzroci sve jače djelovali, jer su bili nepravedni. Jer slavna je bila uspomena Druzova kod naroda rimskoga, i vjerovali su, da bi on povratio slobodu, da je zadobio vlast. Poradi toga bijahu skloni i Germaniku i nadahu se istomu. Jer u mladića je bila usrdna ćud i neobična ljubaznost posve drukčije nego govor i mrko lice Tiberijevo, koji su bili bezobzirni i namrgođeni. Dodaj još žensku osjetljivost, jer je Livija maćuhinski zadirkivala u Agripinu; svakako je bila i Agripina nešto previše razdražljiva, samo što je poradi ćudoredne čistoće i ljubavi prema mužu svoj makar i neobuzdani duh navraćala na dobro.

34. Ali što se Germanik većma mogao nadati najvećemu, to jače se trudio za Tiberija. On je Sekvance u svojoj okolini i belgijske države njemu zavjerio. Zatim je čuvši za pobunu vojnika žurno otputovao. Nasusret mu dođoše izvan tabora oborenih očiju na zemlju, kao da se kaju. Kad je zašao za nasip, začuše se različne tužbe. A nekoji su prihvatili ruku njegovu, kao da će je poljubiti, i turili prste u usta, da se dotakne čeljusti bez zubi, drugi su pokazivali od starosti skrivljene udove. Sakupljenom mnoštvu, jer je vidio da stoje pomiješano, naloži, da se rastavi na manipule; odgovoriše, da će tako bolje čuti; naloži neka iznesu veksile, da

zadjevu

se legije bar po tom raspoznavaju: tomu se samo polako pokoriše. Tada počne govoriti hvaleći i slaveći Augusta i svrne govor na pobjede i triumfe Tiberijeve, osobitim hvalama ističući slavna djela, što ih je u Germanijama s tim legijama počinio. Zatim istakne jednodušnost Italije i vjernost Galija; nigdje traga bune ili nesloge. To su poslušali šutke ili s tek slabim mrmljanjem.

35. Ali kako se dotakao pobune pitajući, gdje je vojnička pokornost, gdje je dika stare poslušnosti, kamo su potjerali tribune, kamo centurijone, tada razgale svi tjelesa i stanu se tužiti na brazgotine od rana, na masnice od šiba; doskora se vičući jedan jedno, drugi drugo, stanu tužiti na skupu otkupninu od vojničke službe, oskudnu mazdu, teške poslove i poimence na gradnju nasipa i jama, pobiranje krme i gorivog drva, i drugo, što se zahtijeva poradi nužde ili se poduzima protiv besposlice u taboru. Najžešću buku podizahu veterani, koji su odslužili trideset ili još i više godina, pa su molili, da pomogne izmučenima, da ne umru u istim naporima, nego neka im dade konac tako mučnog službovanja i ne odviše oskudan počinak. Bilo je također takovih, koji su izričući dobre želje za Germanika tražili novac, što ga je zapisao božanski August, i pokazaše se spremnim, ako on ushtije vlast. Ali tada on naglo skoči s tribunala, kao da ga ovaj zločin kalja. Kad je htio otići, namjere na nj oružje prijeteći se, ako se ne povrati, ali on vičući, da će radije umrijeti nego pogaziti vjeru, trgne mač od bedra i podigavši ga bio bi ga zarinuo u prsa, da mu nijesu najbliži pograbili desnicu i silom zadržali. Zadnji i međusobom ispremiješani dio skupštine pa — jedva se može vjerovati — i nekoji pojedinci pristupahu bliže i poticahu ga, da se ubije; a vojnik imenom Kaluzidije pruži mu trgnuti mač rekavši, da je oštriji. To se i pobješnjelom mnoštvu pričinilo surovim i drskim, te tako nastade stanka, za koje su prijatelji Cezara povukli u šator.

36. Tamo se vijećalo o potrebnim mjerama; jer javljalo se također, da se spremaju poslanici, koji će i gornju vojsku predobiti za istu stvar: Da je određeno, da se razvali grad Ubijaca i da će tako na grabež navikle čete srnuti, da plijene po Galijama. Povećavalo je strah to, što je neprijatelj znao za rimsku pobunu, te bi provalio, kad bi se obala zanemarila. Ako se opet pomoćne čete i saveznici naoružaju protiv legija, koje odlaze, onda se time započinje građanski rat. Opasna je strogost, sramotno popuštanje: Ako se vojnicima ili ništa ne dopusti ili sve, država je u dvostrukoj pogibli. Kad su dakle razloge s jedne i s druge strane promotrili zaključe, da se u ime carevo napiše pismo: da se otpuštaju oni, koji su odslužili dvadeset godina, da se stavljaju u pričuvu oni, koji su odslužili šesnaest, i da ostaju pod zastavom bez drugog posla, nego samo da odbijaju neprijatelja; zapisi, koje su zahtijevali, imaju se isplatiti i podvostručiti.

37. Vojnici su opazili, da je to smišljeno samo za ovu priliku i zahtijevali su to smjesta. Tribuni su se požurili s otpuštanjem, dijeljenje darova htjeli su odgoditi, dok budu svi u svojim zimovalištima. Ali vojnici pete i dvadeset prve legije nijesu se udaljili, dok nijesu iz pune blagajne samoga Cezara i njegovih prijatelja sabrali novac i isplatili im ga u istom taboru. Prvu i dvadesetu legiju poveo je legat Cecina natrag u grad Ubijaca u sramotnoj povorci, jer su se novčane košare, ugrabljene vojskovođi, nosile posred zastava i orlova. Germanik otputuje k gornjoj vojsci i zaprisegne bez ikakova oklijevanja drugu, trinaestu i šesnaestu legiju. Vojnici četrnaeste legije su malo oklijevali: i njima je, premda nijesu zahtijevali, ponuđen novac i otpust.

38. U zemlji Hauka započeše pobunu veksilarci nezadovoljnih legija, koji su ondje bili u posadi, ali su se malo ustegli, kad su dva vojnika bila smjesta pogubljena. To je naložio Manije Enije, zapovjednik tabora, davši tako dobar primjer, premda nije imao za to pravo. Kad je zatim buna opet buknula, on je pobjegao, pa kad je pronađen, i kad zakloništa nisu bila sigurna, pokuša se obraniti drzovitim govorom: oni da ne povređuju prefekta, nego zapovjednika Germanika i cara Tiberija. I dok su još bili preplašeni oni, koji su okolo stajali, naglo pograbi veksil i povikne, da će biti smatran bjeguncem, koji istupi iz povorke, i tako ih zbunjene, da se nijesu ništa više usuđivali, povede natrag u zimski tabor.

39. Međutim dođu poslanici senata ka Germaniku, koji se već bio povratio u grad Ubijaca. Ondje su boravile u zimskom taboru dvije legije, prva i dvadeseta, i veterani, što su nedavno bili otpušteni ispod veksila. Njih zaplašene i od grižnje savjesti pomahnitale obuze strah, da su ovi došli po nalogu senata, da osujete ono, što su oni bunom iznudili. Pa kako to već svjetina običava nekoga okriviti za makar kako izmišljene stvari, optuže kao začetnika senatske odluke Munacija Planka, bivšega konzula, vođu poslanstva. U gluho doba noći stanu zahtijevati svoj veksil, što je bio spremljen u Germanikovoj kući; i sakupivši se pred ulazom probiju vrata, izvuku Cezara iz ložnice i zadavši mu smrtni strah prisile ga, da preda veksil. Kad su se razišli po putevima, susretnu legate, što su se čuvši za pobunu požurili ka Germaniku. Na njih navale pogrdama i spreme se, da ih ubiju, osobito Planka, koji poradi svoga dostojanstva nije mogao bježati. I nije imao drugog utočišta u pogibli nego tabor prve legije. Obuhvativši ondje zastave i orla zaklonio se za svetinju, pa ipak, da nije orlonoša Kalpurnije spriječio skrajnje nasilje,

bio bi poslanik naroda rimskoga — što se rijetko događa i među neprijateljima — u rimskom taboru svojom krvlju okaljao oltare bogova. Istom u zoru, kad su se mogli raspoznati vođa i vojnici i djela, uđe Germanik u tabor i naloži, da se pred njega dovede Planko, pa ga primi na tribunal. Tada se potuži na zlosretnu pobunu, i da se ona diže ne poradi srdžbe vojnika nego bogova, pa izjavi, zašto su došli poslanici. S mnogo riječi požali, što je povrijeđeno pravo poslanstva i tešku i nezasluženu sudbinu Plankovu, i koliko se legija osramotila, pa dok je skupština još bila više zapanjena nego smirena, otpusti poslanike pod zaštitom konjanika pomoćnih četa.

40. U tom opasnom stanju svi su korili Germanika, što ne ide ka gornjoj vojsci, gdje će naći poslušnosti i pomoći protiv buntovnika: Već dosta je i previše pogrješaka počinjeno otpuštanjem iz službe, davanjem novaca i popustljivim postupkom. Pa ako već ne haje sam za svoj život, zašto drži malenoga sinčića, zašto trudnu ženu među onima, koji su pomahnitali i koji krše svako ljudsko pravo. Neka barem njih povrati djedu i državi. Nakon dugog oklijevanja mogao je ženu, koja se nećkala govoreći, da je ona kći božanskoga Augusta, i da je dorasla pogiblima, samo tim sklonuti, da otiđe, što je gorko plačući ogrlio njenu utrobu i zajedničkog im sina. I tako je stupala jadna četa žena: na bijeg se dala žena vođe noseći u naručaju nejakog sinčića, okolo nje zaplakane žene prijatelja, što su s njom odlazile, a jednako su bili žalosni oni, koji su ostajali.

41. Ta slika ne možda moćnoga Cezara, koji je u svom taboru, nego kao da je u pobijeđenom gradu, i taj plač i jauk svrnuli su na sebe uši i oči također vojnika: oni izađu iz šatora. Kakav je to tužan jauk? Kakav li žalostan prizor? Eno odlične žene — bez zaštite centurijona, bez zaštite vojnika, bez svega onoga, što pripada ženi zapovjednikovoj, bez običajne pratnje — idu k Treverima pod tuđu zaštitu! Zato se stanu stidjeti i žaliti i spominjati se oca Agripe i djeda Augusta; da joj je tast bio Druzo, ona je sama odlična majka brojne djece, slavna radi čistoće života. Pa i sam je dječak rođen u taboru, odgojen u kontuberniju legija, koga su vojničkim nadimkom nazivali Kaligulom, jer su mu da stekne naklonost svjetine obično oblačili tu vrstu obuće. Ali ništa ih nije tako ganulo kao zavist na Trevere. Oni stanu moliti, stajati na put, neka se povrati, neka ostane, jedan se dio suprotivio Agripini, većina se povratila Germaniku. A on je, kako je još bio ganut boljom i srdžbom, ovako progovorio mnoštvu, što ga je opkoljavalo:

42. »Nijesu meni supruga ili sin draži od oca ili od domovine, ali njega će braniti njegovo veličanstvo, a rimsku vlast ostale vojske. Suprugu i djecu svoju, koje bi za vašu

slavu dragovoljno izvrgao propasti, sada uklanjam daleko od pomahnitalih, da se štogod još bude zločina, samo mojom krvlju okaje, i da vas smrt Augustova praunuka i ubijstvo Tiberijeve snahe ne učini još većim krivcima. Jer što se vi kroz ove dane nijeste usudili i što nijeste povrijedili? Kakovo ime da dadem ovoj gunguli? Zar da vas vojnicima nazovem, koji ste sina svoga cara nasipom i oružjem opkolili, ili građanima, koji ste tako zabacili dostojanstvo senata? Povrijedili ste i ono, do čega i neprijatelji drže: i nepovredivost poslanika i međunarodno pravo. Božanski Julije obuzdao je bunu vojnika jednom jedinom riječju, nazivajući Kviritima one, koji su se htjeli riješiti dane mu prisege. Božanski je August mrkim licem i jednim pogledom zastrašio legije kod Akcija: Kad bi i mene, ako i ne ravna njima, a ono ipak njihova potomka, prezirao vojnik iz Hispanije ili Sirije, i to bi bilo čudno i nedostojno. Ali vi, prva i dvadeseta legijo, ona sa zastavama, koje je primila od Tiberija, a ti, koja si mu bila družicom u toliko bojeva, koju je on obasipao tolikim nagradama, zar tako divno uzvraćate zahvalnost svome vođi? Zar da ja ovakovu vijest donesem svom ocu, koji iz drugih pokrajina čuje sve samo veselo, da njegovi novaci, da njegovi veterani nijesu zasićeni otpustom iz službe ni novcem; ovdje da se samo ubijaju centurijoni, tjeraju tribuni, zatvaraju legati, da je okaljan krvlju tabor, rijeka, a ja da iz milosti sprovodim život među pobunjenima?

43. Ta zašto ste prvoga dana skupštine istrgnuli onaj mač, što sam se spremao da ga zarinem u svoja prsa, o nesmotreni prijatelji! Bolje je i ljubaznije radio onaj, koji mi je nudio svoj mač. Bio bih poginuo i ne bih barem znao za tolika nedjela svoje vojske, izabrali biste vođu, koji bi doduše moju smrt ostavio nekažnjenu, ali bi ipak osvetio smrt Varovu i triju legija. Jer gopustili bozi, da Belgijce, premda se nuđaju, zapadne čast i slava, da su pritekli u pomoć imenu rimskomu, da su zaustavili narode Germanije! Tvoj u nebo primljeni duh, božanski Auguste, tvoja slika, oče Druzo, i tvoja uspomena neka zajedno s ovim istim vojnicima, koje već obuzima stid i želja za slavom, operu ovu ljagu; i neka srdžbu nastalu među građanima svrnu na propast neprijatelja! A i vi, u kojih sada vidim drukčije lice, drukčije srce, ako doista kanite povratiti poslanike senatu, poslušnost caru, ako meni kanite povratiti ženu i sina, onda se uklonite od ove zaraze i odijelite buntovnike; to će biti trajan zalog pokajanja, to veza vjernosti«.

44. Na to oni ponizno moleći i priznavajući, da im istinito predbacuje, stanu moliti, da kazni krivce, da oprosti onima, koji su posrnuli, i da ih vodi protiv neprijatelja; neka se natrag pozove njegova žena, neka se povrati pitomac legija i neka se ne dade za taoca Galima. Povratak Agripine

otklonio je poradi skorog porođaja i zime; sin će doći: ostalo neka sami obave. Oni se kao promijenjeni razlete i dovuku ponajglavnije buntovnike svezane k legatu prve legije Kaju Cetroniju, koji je pojedince ovako sudio i kaznio. Legije su stajale kao u kakovoj skupštini s trgnutim mačevima; tribun bi sa uzvišenog mjesta pokazao okrivljenika, pa ako bi doviknuli »kriv je«, bio bi strmoglavljen i smaknut. A vojnici su se veselili pokolju, kao da sami sebe odrješuju od krivnje. A ni Cezar ih nije sprječavao, jer, kako im on nije ništa naložio, bili su oni sami odgovorni za okrutna djela, i na njih je padala omraza. Za tim su se primjerom poveli veterani, i bili su ne dugo zatim poslani u Reciju tobože na obranu provincije od navale Sveba, a u istinu da ih se ukloni iz tabora, koji je još bio uzbunjen koliko poradi strogih mjera toliko i poradi uspomene na nedjela. Zatim je obavio smotru centurijona. Na poziv vojskovođe svaki bi naveo svoje ime, stepen, domovinu, broj službenih godina, zatim junačka djela u bojevima i vojničke nagrade, ako ih je imao. Komu bi tribuni ili legija potvrdila revnost i nesebičnost, taj bi zadržao svoj stepen; a komu bi složno predbacili lakomost i okrutnost, taj bi bio otpušten iz vojničke službe.

45. Kad je tako uredio stvari u svojoj blizini, preostala mu je ne manje teška zadaća poradi otpora pete i dvadeset prve legije, koje su zimovale kod šezdesetoga miljokaza (mjesto se zove Vetera). Jer su oni prvi započeli bunu i svojim rukama počinili svaki i najteži zločin. Njih nije uplašila kazna sudrugova, i nije ih ganulo njihovo kajanje, nego su ustrajali u bijesu. Stoga se Cezar spremao, da niz Ren pošalje vojnike i brodovlje i saveznike, da odluči bojem, ako bi mu uskratili poslušnost.

46. No budući da se u Rimu još nije doznalo, kako su se svršili događaji u Iliriku, a opet se čulo za pobunu germanskih legija, stane zaplašeno građanstvo kriviti Tiberija, što tobože nećkajući se izvrgava ruglu senat i puk, te slabe i nejake dijelove države, dok se međutim bune vojnici, te ih ne može obuzdati ugled dvaju mladića, jer još nije dosta velik. On je trebao sam ići i stupiti pred njih sa svojim carskim dostojanstvom, a oni bi popustili, kad bi vidjeli vladara, puna iskustva, koji odlučuje o strogosti i darežljivosti. Ili, zar je August mogao u visokoj starosti toliko puta ići u Germanije, a Tiberije u naponu snage sjedi u senatu podrugujući se riječima senatora. Dosta se pobrinuo za ropsku pokornost grada, ali sad treba blažiti raspoloženje vojnika, da ushtiju opet u miru živjeti.

47. Unatoč ovakovih govora Tiberije je stalno i čvrsto odlučio, da ne će zapustiti glavni grad i da ne će sebe i državu prepustiti slučaju, jer su ga mnoge i različne stvari plašile: jača je bila vojska u Germaniji, bliža opet u Panoniji; ona se upirala o silu Galije, ova je prijetila Italiji. Koje dakle da više cijeni? I ne će li zapostavljeni poradi uvrede planuti? Nego on se može isto tako preko sinova približiti i jednim i drugim, da pri tom ostane netaknuto njegovo veličanstvo, koje i onako iz daljine uživa veće poštovanje. Ujedno se moglo opravdati, ako mladići nekoje stvari upute na oca, a on je još uvijek mogao ublažiti ili skršiti one, koji bi se opirali Germaniku ili Druzu. A što je opet još moglo pomoći, ako bi cara prezreli? Uostalom on je, kao da se eto već sprema na put, odabrao pratioce, sabrao prtljagu, okitio brodove, no doskora je ispričavajući se na razne načine zimom ili državnim poslovima ponajprije zavaravao razumne, zatim svjetinu a najdulje provincije.

48. Premda je međutim Germanik sakupio vojsku i pripravio osvetu odmetnicima, ipak je mislio, da im još treba dati vremena, ne bi li se oni ugledavši se u nedavne događaje sami za sebe pobrinuli, i pošalje unapred pismo Cecini, da dolazi s jakom vojskom, i da će ih bez razlike dati poubijati, ne budu li prije kaznili zločince. Ovaj je list Cecina potajno pročitao orlonošama i zastavnicima i ostalima, koji su još ostali vjerni u taboru, i opomenuo ih, da ostale oslobode od sramote a sebe od smrti: jer u miru se gleda na stvari i zasluge pojedinaca, a kad bukne rat, onda nekrivi i krivi jednako padaju. Kad su ovi predobili one, koje su držali zgodnima i kad su vidjeli, da je veći dio legija vjeran, odrede na legatov prijedlog vrijeme, kad će s oružjem navaliti na sve opake i sklone buni. Tada davši jedan drugome znak provale u šatore i iznenada ih poubijaju, da nije nitko osim pouzdanika znao, koji je povod i koja svrha ubijanju.

49. Slika ovoga bila je posve različna od slike svih građanskih ratova, što su se ikada dogodili. Jer nijesu se u boju ili iz protivničkih tabora, nego s istih ležaja razišli oni, koji su po danu zajedno jeli, a po noći zajedno spavali, i bacali su jedni na druge oružje. Buka i rane i krv se vidjela, a razlog je tomu bio sakriven. U ostalom odlučivao je slučaj. Poubijani su nekoji i od čestitih, pošto su se i najopakiji latili oružja, kad su razabrali, protiv koga se bijesni. I ni legat, ni tribun nije ih više mogao svesti na pravu mjeru; svjetini je dana neograničena sloboda, da utiša svoju žeđu za osvetom. Kad je Germanik malo zatim stupio u tabor, on je gorko plačući nazvao to ne lijekom nego porazom i naložio da se tjelesa spale.

Tada ih još opore obuze želja, da pođu na neprijatelja, da okaju svoj bijes, jer se ne mogu na drugi način umiriti duše mrtvih sudrugova, nego ako po bezbožnim grudima zadobiju časne rane. Cezar se odazove vrućoj želji vojnika i sagradivši most prebaci dvadeset tisuća legionaraca, dva-

deset i šest kohorti saveznika i osam odjela konjanika, čija je poslušnost za te bune bila besprikorna.

50. Bezbrižno su i ne daleko odavle boravili Germani, dok je nas zadržavala državna žalost poradi smrti Augustove a kasnije nesloga. Ali Rimljani prođu brzim hodom Cezijsku šumu i pogranični nasip, što ga je započeo Tiberije, i udare tabor na nasipu zaštićeni sprijeda i straga nasipom a sa strana rasjekom. Odande prođu kroz mračne gorske šume i stanu razmišljati, bi li od dva puta pošli onim, koji je kratak i uobičajen, ili onim, koji je teži i neiskrčen, te poradi toga nije stražen od neprijatelja. Odaberu dulji put i požure ostalo, jer su uhode dojavile, da je za Germane ta noć blagdan, i da je posvećena plesu s oružjem. Cecini bude naloženo, da s legijama spremnima na boj pođe naprijed i ukloni zapreke u šumama; za njima pođu legije u primjerenom razmaku. Na ruku im bijaše sjajna zvjezdana noć. Tako dođu do selâ Marzâ i opkole ih četama, dok su stanovnici još ležali po ložnicama i pokraj stolova posve bez straha, te nijesu ni straže postavili; tako je sve ležalo u bezbrižnosti i nije bilo straha pred ratom, a nije to bilo ni obično mirovno stanje, jer je sve bilo mlitavo i puno nereda, budući da su bili pijani.

51. Da se pustošenje što dalje protegne, razdijeli Cezar ratoborne legije na četiri klinasta bojna reda i opustoši ognjem i mačem prostor od pedeset tisuća koraka. Nije pobudio milosrđa ni spol ni dob, sa zemljom su sravnili zajedno i neposvećeno i sveto i među onim plemenima osobito štovanu svetinju, koju su oni Tamfaninom nazivali. Nijedne rane ne zadobiše vojnici, koji su poubijali dremovne, neoboružane i raštrkane. Taj je pokolj izazvao Bruktere, Tubante, Uzipete i oni zaposjednu gorske šume, kroz koje se vojska morala povratiti. Za to je vođa znao i on krene na put kao na boj. Naprijed je išao jedan dio konjaništva i pomoćne kohorte, zatim prva legija, a onda je išla po srijedi prtljaga, dok su joj lijevo krilo zaklanjali vojnici dvadeset prve, a desno vojnici pete legije, zaleđe je štitila dvadesta legija, a zatim ostali saveznici. Međutim su neprijatelji, dok je četa kretala kroz gorske šume, mirovali a zatim su, navaljujući tek malo na bokove i čelo, svom snagom udarili na zapleće. I već su se lake kohorte zbunile od gustih rulja Germana, kad se doveze Cezar i jakim glasom stane vikati vojnicima dvadesete legije, da je to ono vrijeme, kad treba učiniti, da se zaboravi njihova pobuna: neka dakle pregnu, neka se požure, da svoju krivnju pretvore u čast. Tad se raspali njihova odvažnost i jednom navalom probiju neprijatelja i stjeraju ga na otvoreno polje te ga posijeku; istodobno izađu vojnici prednje čete iz šume i utvrde tabor. Zatim je putovanje bilo mirno, i vojnici se smjeste u zimovališta puni pouzdanja radi zadnjih događaja, jer su zaboravili pređašnje.

52. Kad je to Tiberiju bilo dojavljeno, napuni ga veseljem i brigom: veselio se, što je buna bila skršena, ali ga je uznemirivalo, što je morao tražiti naklonost vojnika dijeleći im novac i puštajući ih ranije iz vojničke službe, a uznemirivala ga je i ratna slava Germanikova. Ipak je obavijestio senat o njegovim djelima i mnogo toga je spomenuo o njegovoj zasluzi, a to je prečinjavajući se riječima odviše iskitio, da bi se moglo vjerovati, da to u sebi osjeća. S manje je riječi, ali zato iskrenije i uvjerljivim govorom, pohvalio Druza i konac bune u Iliriku. I u čemugod je Germanik popustio, on je gledao, da tako bude i kod dijelova vojske u Panoniji.

53. Iste je godine umrla Julija, koja je bila od oca Augusta radi besramnosti pred više vremena zatočena na otoku Pandateriji, a zatim u gradu Reginaca, što stanuju na sicilskom tjesnacu. Ona je u doba, kad su još bili puni nade Cezari Kajo i Lucije, bila udata za Tiberija, te ga je kao sebi neravna prezirala, i to je bio najdublji razlog, zašto se Tiberije udaljio na Rod. Kad se domogao vlasti on je nju, koja je bila u progonstvu, obeščašćena i poslije umorstva Agripe Postuma lišena svake nade, posvema uništio oskudicom i polaganom bolešću misleći, da će njeno umorstvo ostati sakriveno, jer progonstvo već tako dugo traje. Jednak je bio i razlog njegovoj okrutnosti i prema Semproniju Graku, koji je bio odlična roda, domišljata duha i naopako se služio svojom rječitošću. On je tu istu Juliju oskvrnuo, kad je bila udata za Marka Agripu. I to još ne bijaše konac njegove pohote: kad je bila udata za Tiberija, taj ju je tvrdokorni ljubovnik poticao na prkos i mržnju na muža, a držalo se, da je on sastavio list, koji je Julija pisala ocu svome Augustu opadajući Tiberija. Stoga je on prognan na Cercinu, otok u Afričkom moru, podnosio progonstvo kroz četrnaest godina. Tada su bili poslani vojnici, da ga ubiju i oni su ga našli na jednom rtu na obali, gdje se nije ničemu dobrome nadao. Kad su oni došli, zamoli malo vremena, da u pismu napiše zadnje poruke ženi svojoj Aliariji, a zatim pruži svoju šiju krvnicima. I po svojoj postojanosti u smrtnom času nije bio nedostojan imena Sempronijâ; samo se njegov život izrodio. Neki su zabilježili, da oni vojnici nisu bili poslani iz Rima nego od Lucija Asprenata, prokonzula u Africi, i to po odredbi Tiberijevoj, koji se uzalud nadao, da će se moći zao glas o tom umorstvu svaliti na Asprenata.

54. Ova je godina primila i nove obrede, jer je uvedena svećenička služba Augustalske braće, kao što je nekoć Tito Tacije ustanovio Ticijsku braću, da zadrži sabinske svetkovine. Ždrijebom bude iždrijeban između prvaka države dvadeset i jedan, i njima budu dodani Tiberije i Druzo pa Klaudije i Germanik. Igre su Augustalske, što su se tada prvi put

svetkovale, smeli nemiri poradi prepiranja glumaca. August se pokazao takovim glumama sklonim iz obzira prema Mecenatu, koji se posve predao ljubavi prema Batilu. A ni on sam nije bio nesklon takovim umjetnostima, te je držao, da pokazuje svoju usrdnost sudjelujući kod pućkih veselica. Tiberijeva ćud je išla drugim putem, ali se još nije usuđivao na teže navraćati narod, s kojim se kroz toliko godina blago postupalo.

55. Za konzulata Druza Cezara i Kaja Norbana dozvoljen je bio Germaniku triumf, premda je još trajao rat. I ako se on za ljeto svom snagom spremao za taj rat, ipak ga je u rano proljeće nenadanom provalom na Hate već prije započeo. Jer ga je obuzela nada, da se neprijatelj pocijepao na dvije stranke, Arminijevu i Segestovu, a ova su se obojica istakla bilo nevjerom prema nama bilo vjernošću. Arminije je pobunio Germaniju. Segest je inače često a i za zadnje gozbe, iza koje je započeo boj, otkrio, da se sprema ustanak i svjetovao je Varu, da njega samoga i Arminija i ostale prvake baci u okove: svjetina da se ne će ništa usuditi, kad se maknu knezovi, a on će sam i onako imati vremena, da razluči krivce od nevinih. Ali Varo je pao po svojem usudu i od nasilja Arminijeva. Segest je međutim, premda ga je sloga naroda povukla u rat, ostao drugog mišljenja, a mržnju mu je povećalo to, što je Arminije ugrabio njegovu kćer, koju je on drugome obećao: Tako mu je zet bio mrzak, a osvojačeni neprijatelji, i što je kod složnih ljudi veza ljubavi, to je kod zavađenih poticalo na mržnju.

56. Germanik dakle preda Cecini četiri legije, pet tisuća pomoćnih četa i na brzu ruku sakupljene čete Germana, koji stanuju s ove strane Rena. Isto toliko legija i dvostruki broj saveznika povede sam i podigavši tvrđavicu povrh ostataka tvrđave, koju je otac njegov sagradio na gori Taunu, navali na Hate s vojskom spremnom na boj, ostavivši Lucija Apronija, da gradi ceste i mostove. Jer on je — a to je rijetkost kod tamošnjeg podneblja — jer je bila suša i rijeke dosta plitke, bez zapreka brzo prevalio put, pa se sad bojao jakih kiša i porasta rijeka, kad se bude vraćao. Ali k Hatima je tako iznenada došao, da je odmah zarobio ili poubijao sve, što je po dobi ili po spolu bilo nesposobno za boj. Mladići su preplivali rijeku Adranu i nastojali spriječiti Rimljane u gradnji mosta, a zatim su potjerani metaljkama i strelicama uzalud pokušali pregovarati o miru, pa kad su neki prebjegli ka Germaniku, ostali se raspršе po šumama napustivši sela i zaseoke. Cezar upali Matij, — to je glavni grad toga plemena, — opustoši otvoreno polje i vrati se k Renu, da se neprijatelj nije usuđivao uznemirivati ih na odlasku s leđa, što je bio njegov običaj, kadgod je uzmicao većma poradi ratne varke nego poradi straha. Herusci su namjeravali pomoći Latima, ali ih je zaplašio Cecina navaljujući sad ovamo sad onamo. I Marze, koji su se usudili navaliti, zaustavio je sretnom bitkom.

57. Malo zatim dođu poslanici od Segesta moleći pomoć protiv nasilja zemljaka, koji su ga opsjedali, budući da je kod njih više vrijedio Arminije, jer je svjetovao na rat: jer barbari drže čovjeka pouzdanijim i u nemirno vrijeme valjanijim, što je spremniji na smjelost. Dodijelio je Segest poslanicima i sina svoga imenom Segimunda, ali je mladić znajući svoju krivnju nešto oklijevao. Jer on je one godine, kad su Germanije otpale, bio kod žrtvenika Ubijaca izabran svećenikom, te je rastrgao svećeničke vrvce i prebjegao k buntovnicima. Ali kad se uslijed uvjeravanja ponadao blagosti sa strane Rimljana, izručio je očeve poruke i bio je milostivo primljen te s pratnjom poslan na galsku obalu. Germanik je smatrao probitačnim, da vojsku natrag povede, i oni se pobiju s onima, koji su Segesta opsjedali, te ga oslobode s velikim mnoštvom rođaka i štićenika. Bilo je tu odličnih žena, i među njima i žena Arminijevna, Segestova kćerka, koja je bila više mišljenja muževog nego očevog, i nije se dala omekšati do suza niti je glasno zaklinjala, nego složivši ruke ispod grudi promatrala svoju trudnu utrobu. K tomu su donosili plijen od Varovog poraza, koji je bio predan kao nagrada mnogim od onih, što se sada predavahu, a s ovima i Segest sam, ogromna pojava i neustrašen, jer je bio svijestan svoje savezničke vjernosti.

58. Njegove su riječi bile od prilike ove: »Nije to prvi dan što govori o mojoj vjernosti i postojanosti prema narodu rimskomu. Otkada sam od božanskoga Augusta dobio državljanstvo, izabirao sam si prijatelje i neprijatelje prema vašoj koristi a ne iz mržnje na domovinu — jer su izdajice mrski onima, koje više cijene — nego jer sam držao, da je Rimljanima i Germanima isto korisno, i rat bolji nego mir. Stoga sam otmičara svoje kćeri, prekršitelja vašeg saveza, Arminija, optužio pred Varom, koji je tada zapovijedao vojskom. No budući da me je vođa u svojoj mlitavosti neprestano zavaravao, i jer sam mogao malo pomoći naći zakonitim putem, zatražio sam, da mene i Arminija i suurotnike baci u okove; svjedokom je tome ona noć, kamo sreće da mi je bila zadnja! Što se zatim dogodilo, može se većma oplakivati nego braniti. Uostalom i ja sam bacio u okove Arminija i morao podnijeti, da me njegovi pristaše okuju. I čim mi se nadala zgoda, da stupim s tobom u doticaj, ja sam volio staro stanje nego novo, volio mir nego bunu, i to ne poradi nagrade, nego da budem odriješen od nevjere, i ujedno da germanskom narodu budem zgodnim posrednikom, ako bude volio, pokajati se nego propasti. Što je moj sin poradi mladosti pogriješio, molim oproštenje; za kćer priznajem, da je ovamo

silom dovedena. Tvoj će posao biti promisliti, da li je važnije to, što je ona začela po Arminiju, ili to, što je rođena od mene«. Cezar obeća blagim riječima, da će mu djeca i rođaci biti nepovrijeđeni, a njemu samomu obeća boravište u staroj provinciji. Na to povede vojsku natrag i na prijedlog Tiberijev dobije ime imperatora. Arminijeva žena rodi dijete muškoga spola; dječak je bio odgojen u Raveni, a kako je igrom sudbine stradao, razložit ću u zgodan čas.

59. Raširenu vijest, da se Segest predao i da je bio milostivo primljen, jedni su primili puni nade a drugi puni boli prema tomu, kako je komu rat bio mrzak, ili ga je želio. Arminija je, osim prirođene silovitosti do mahnitosti razdražilo to, što mu je ugrabljena bila žena, i što je bio ropskoj službi podvrgnut plod utrobe ženine, te je oblijetao Heruske tražeći, da se dignu na oružje protiv Segesta, protiv Cezara. A nije se suzdržavao ni od pogrda: divna li oca, velika li zapovjednika, hrabre li vojske, koji su s toliko ruku jednu slabu ženu odvukli! Od njega su bile savladane tri legije i isto toliko legata, jer se on ne bori izdajnički ni protiv trudnih žena, nego otvoreno protiv oružanih neprijatelja. Još sada se mogu po germanskim gajevima vidjeti rimske zastave, koje je on objesio u čast očinskim bogovima. Neka Segest nastava pobijeđenu obalu, neka vraća sinu svomu čast svećenika ljudi: pravi se Germani ne će nikada dovoljno ispričati, što su između Labe i Rena vidjeli šibe i sjekire i toge. Jer drugi narodi nisu upoznali Rimljane, nisu iskusili njihove smrtne kazne, i nisu im poznati njihovi porezi, a budući da su se oni sami toga osobodili, i budući da se ne obavivši ništa morao povratiti onaj August, koga su među bogove uvrstili, i onaj odabrani Tiberije, neka se ne boje neiskusnog mladića ni buntovne vojske. Ako vole domovinu, roditelje i uopće staro nego gospodare i nove naseobine, neka radije slijede Arminija, vođu slave i slobode, nego Segesta vođu sramotnog ropstva.

60. Time su bili uzbunjeni ne samo Herusci, nego i susjedna plemena, predobiven je Ingujomer, Arminijev stric, koji je kod Rimljana odavna bio ugledan. Odatle nastade Cezaru veći strah, i da ne bi rat svom silom na jednom mjestu buknuo, pošalje Cecinu sa četrdeset rimskih kohorti kroz zemlju Bruktera do rijeke Amizije, da tako razdijeli neprijatelje, konjanike je vodio prefekt Pedo kroz zemlju Frizâ. On je sam ukrcao četiri legije na brodove i povezao ih preko jezera, i tako su se u isto doba kod već spomenute rijeke sastali pješaci, konjanici i brodovlje. Hauci budu primljeni u vojno bratstvo, jer su obećali pomoćne čete. Bruktere, koji su sami svoje krajeve palili, pobije poslan od Germanika Lucije Stertinije s lako oboružanim četama, i za ubijanja i plijenjenja nađe orla dvadeset prve legije, koji je bio izgubljen

zajedno s Varom. Zatim bude povedena vojska do najkrajnjih Bruktera i opustošeno sve, što je između rijeka Amizije i Lupije, ne daleko od Teutoburške šume, gdje se govorilo, da se nalaze nepokopane kosti Vara i legija.

61. Stoga obuze Cezara želja, da ukaže zadnju počast vojnicima i vođi njihovom, a duboko je bila ganuta cijela vojska, koja je bila nazočna, poradi rođaka i prijatelja i napokon poradi ratne nesreće i ljudske sudbine. Naprijed bude poslan Cecina, da pretraži skrovišta po gorskim šumama i da sagradi mostove i nasipe po blatnim močvarama i varavim poljima, a zatim stupe na mjesto žalosti, strašno po izgledu i po uspomeni. Prvi je tabor Varov pokazivao po širokom obujmu, po mjerama glavnog stana, jakost triju legija; tamo dalje razabiralo se po napola razvaljenom nasipu i po plitkoj grabi, da su se ovdje utaborili već skršeni ostaci; a na otvorenom polju ležale su bijele kosti, razbacane ili na kupu, kako su bježali, ili kako su se opirali. Tamo su ležali i komadi oružja i konjski kosturi, a na deblima drveća pričvršćene lubanje. Po obližnjim gajevima bili su barbarski žrtvenici, gdje su zaklali tribune i centurijone prvih redova. Još su pripovijedali oni, koji su tu bitku preživjeli, bilo da su pobjegli iz bitke ili iz okova, da su tu pali legati, tamo da su bili zaplijenjeni orlovi, gdje je Varo zadobio prvu ranu, gdje je umro zadavši si sam udarac nesretnom desnicom, s koje uzvisine je govorio Arminije, koliko je bilo vješala za zarobljenike, kakove li jame, i kako se u svojoj oholosti izrugivao zastavama i orlovima.

62. Tako je tamo nazočna rimska vojska šest godina nakon poraza pokapala kosti triju legija, da nitko nije mogao razlikovati, da li pokriva zemljom tuđe ostatke ili svojih rođaka, sve skupa kao prijatelje, kao rođake, i srdeći se još većma na neprijatelje i bili su žalosni i ujedno ogorčeni. Prvu grudu za humak, koji se imao podići, postavio je Cezar iskazujući zahvalno mrtvacima posljednju ljubav i dijeleći žalost s nazočnima. Ovo nije Tiberije odobrio, bilo zato, što je sve Germanikove čine na gore tumačio, bilo što je mislio, da je vojska ugledavši poubijane i nepokopane postala sporija za boj i plašljivija pred neprijateljima, osim toga nije se smio baviti pogrebom imperator, koji ima augurat i drevne redove.

63. Međutim je Germanik pošao za Arminijem, koji je uzmicao u neprohodne krajeve, i čim ga je stigao, naložio je konjanicima, da izjašu i zauzmu polje, na kojem se neprijatelj smjestio. Arminije opomene svoje, da se skupe i približe šumama, a onda nenadano skrene na stranu. Malo zatim dade znak i onima, koje je po gorskim šumama sakrio, da provale. Tada je novi bojni red smutio konjanike, a poslane pričuvne kohorte, koje je val bjegunaca odrinuo, još su samo povećale smutnju; i oni bi bili potisnuti u močvaru, za

koju je pobjednik znao, a koja je bila opasna onima, koji je nijesu poznavali, da nije Cezar legije izveo i u bojni red svrstao. Od toga se neprijatelji poplaše a vojnici ohrabre i tako se raziđu nakon neodlučene bitke. Nato dovede vojsku natrag do Amizije, te je odveze na lađama, kako ju je i dovezao; jednom dijelu konjanika naloži, da uz obalu Oceana pođe prema Renu, a Cecinu, koji je vodio svoje vlastite momke, uputi, premda se vraćao poznatim putem, da što prije prijeđe duge mostove. To je bio uski put posred nepreglednih močvara, a nasuo ga je nekoć Lucije Domicije; ostalo je bilo kalovito, puno gustoga mulja i poradi potoka nesigurno. Okolo bijahu šume malo uzbrdite, koje je tada zaposio Arminije, budući da je prijekim putem u brzom hodu pretekao prtljagom i oružjem natovarene vojnike. Cecina ne znajući, kako bi starinom porušene mostove popravljao i ujedno neprijatelja odbijao, odluči, da baš na ovom mjestu okolči tabor, da jedni započnu gradnju a drugi boj.

64. Kako su barbari nastojali, da probiju predstraže i navale na opkopare, stanu ih uznemirivati, obilaziti i na njih navaljivati; pomješa se vika opkopara i branitelja, i sve je bilo Rimljanima jednako nepovoljno, tlo je bila močvara bez dna, na koje nisu mogli čvrsto stati, a bilo je klizavo, ako su išli naprijed, dok su na sebi imali teške oklope, te nijesu posred vode mogli ni koplje zavitlati. Naprotiv su Herusci bili navikli boriti se pokraj močvara, a bili su visoka stasa i imali ogromna koplja, s kojima su mogli ranjavati makar i izdaleka. Tek noć je izbavila iz nepovoljne bitke legije, što su već izumirale. Germani neumorni poradi dobre sreće ni tada nijesu htjeli mirovati, nego su naveli u nizinu svu vodu kolikogod je izviralo po bregovima, koji su se okolo uzdizali, pa su vojnici imali dvostruki posao, budući da je tako bila poplavljena zemlja i zasuto sve, što je od gradnje bilo već gotovo. Tada je Cecina četrdeset godina što služio a što zapovijedao, te je znao za sreću i nesreću, pa je zato bio neustrašiv. Razmišljajući stoga o onom, što će se dogoditi, nije našao drugog izlaska, nego da odbija neprijatelje, dok ne budu naprijed umakli ranjenici i cijela teško natovarena četa. Jer između gora i močvara tako se pružala ravnica, da je na njoj mogla stajati samo uska vojska. Peta legija bude odabrana za desno krilo a dvadeset prva za lijevo, vojnici prve legije da idu na čelu vojske a vojnici dvadesete da budu protiv progonitelja.

65. Noć je bila s različnih uzroka nemirna, jer su barbari kod svečane gozbe veselim pjevanjem i divljom vikom napunjali doline, nizine i gore, koje su odjekivale, a kod Rimljana su gorjele slabe vatre, čuli su se isprekidani glasovi, a sami su ležali raštrkano na nasipu, lutali po šatorima više zato, što nijesu mogli zaspati, nego što bi htjeli biti na

oprezu. A i vođu je prestrašio strašan san: Pričinilo mu se, da vidi, kako je Kvintilije Varo obliven krvlju izronio iz močvara, i da čuje, kako ga zove, ali da mu se ipak nije odazvao, nego je odbio njegovu ispruženu ruku. U ranu zoru ostave na krilima postavljene legije — bilo od straha bilo iz prkosa — određeno mjesto i brzo zapreme polje s one strane močvara. No Arminije nije ipak odmah navalio, premda mu ništa nije priječilo navalu, nego kad je prtljaga zapala u mulj i u jame, a naokolo vojnici bili smućeni, i kad je poremećen bio red zastava, i kad se svaki za sebe žurio, kako se već događa u takovim zgodama, te se mlitavo pokorava nalozima, istom tada nalozi Germanima, da navale govoreći: »Eto Vara, eto legija ponovno svladanih istom sudbinom!« To poviče i ujedno s odabranim vojnicima probije četu i stane ranjavati ponajviše konje. Ovi posrćući u vlastitoj krvi i velikoj močvari zbace jahače, rasprše one, koji su im dolazili ususret i zgaze one, koji su ležali. Najveća je muka bila oko orlova, jer ih nijesu mogli ponijeti protiv strelica, koje su na njih padale, ni zabosti u močvarnom tlu. Dok je Cecina nastojao uzdržati bojni red, bio mu je konj proburažen, i on bi pavši s njega bio opkoljen, da se nije oduprla prva legija. Pomogla im je lakomost neprijatelja, koji su prestavši ubijati dali se na plijenjene, i tako su se legije, kad se mrak hvatao s mukom proturale na otvorenu i tvrdu zemlju. No ni to nije bio konac nevolja. Valjalo je podizati nasip, snositi građu za sip, a izgubili su većinom oruđe, s čim se kopa zemlja ili izrezuje busenje. Manipuli nisu imali šatore, ranjenici zavoje za rane. I tako su dijelili blatom i krvlju zamazano jelo i tužili se, da je ta noć za njih pogubna, i da za tolike tisuće ljudi preostaje samo još j e d a n dan.

66. Uto je slučajno jedan konj raskinuvši konop lutao naokolo i uplašen vikom pregazio nekoje od onih, što su izašli preda nj. Odatle je, jer su mislili, da su Germani provalili, nastalo takovo prepadanje, da su svi srnuli na vrata, i to su najvećma letili na »velika vrata«, koja su bila okrenuta od neprijatelja i pružala im veću sigurnost, kad bježe. Kad je Cecina uvidio, da je strah neopravdan, pa kad se ipak nije mogao ni ugledom ni molbama ni oružjem oprijeti i zadržati vojnike, baci se na prag vratiju i tako napokon zatvori put samo time, što je pobudio sažaljenje, jer bi tako trebalo ići preko tijela legata. Ujedno dokažu tribuni i centurijoni, da je strah bezrazložan.

67. Nato ih sakupi u glavni stan i zapovjedi, da riječi njegove šutke saslušaju, pa ih sjeti njihovih prilika i nevolja. Jedini spas leži u oružju, ali njim treba promišljeno upravljati i valja ostati uz nasipe, dok neprijatelji ne dođu bliže nadajući se osvojiti ga, a onda treba odasvud provaliti: takovom će provalom doći do Rena. Ali ako se dadu na bijeg

čeka ih još više šuma, još dublje močvare, i bijes neprijatelja, ako pobijede dika i slava. Napomene, što im je kod kuće drago, što u taboru časno, a zašuti nezgode. Zatim razdijeli bez svakog obzira konje legatâ i tribunâ, počevši sa svojim, ponajhrabrijim vojnicima, da najprije ovi, a za njima pješaci na neprijatelja navale.

68. Jednako su i Germani bili uznemireni nadom, živom željom i oprečnim mišljenjima vođa, jer Arminije je svjetovao, neka ih samo puste, da izađu, pa kad izađu, neka ih opet u močvarnom i neprohodnom tlu opkole, dok je Ingujomer svjetovao strašnije i barbarima milije, da s oružjem opkole nasip, jer tako će ga lako osvojiti, bit će više zarobljenika i plijen će biti nesmanjen. Stoga u ranu zoru zaspu grabe, nabacaju šibače i domognu se gornjeg ruba nasipa, jer su na rijetko po njemu stajali vojnici i bili kao okamenjeni od straha. Ali kad su se popeli na utvrde, bude kohortama dan znak a rogovi i trublje zatrube. Onda navale vikom i svom silom na Germane s leđa povikujući, da nema ovdje ni šuma ni močvara, već da je to ravnica i nada u uspjeh. Budući, da je neprijatelj bio spreman na laku navalu i na maleni broj samo na pola oružanih, to većma ga je zapanjio zvuk trublja i sjaj oružja, što manje mu se nadao, i kao što su u sreći padali poradi lakomosti, tako su sada padali poradi neopreznosti. Arminije ostavi boj neozlijeđen, a Ingujomer teško ranjen. Ostala se rulja klala, dok je bilo mržnje i dana. Legije su se povratile istom u noći, pa premda su sada imali još više rana, i premda ih je mučila ista nestašica hrane kao i dan prije, ova im je pobjeda dala snagu, zdravlje, obilje, upravo sve.

69. Međutim se raširio glas, da je vojska uništena i da bijesna rulja Germana ide na Galije, i da nije Agripina spriječila, da se rastavi most, koji je bio sagrađen preko Rena, bilo bi ih, koji bi se usudili tu kukavštinu od straha počiniti. Ali ta je žena jaka duha kroz te dane preuzela poslove vojskovođe i razdijelila je vojnicima odijela i zavoje, kako je tko bio poderan ili ranjen. Kajo Plinije, koji je opisao Germanske ratove, kaže, da je ona stajala na početku mosta i izricala pohvale i zahvale legijama, koje su se povratile. To se Tiberija još jače kosnulo, jer da njena briga nije tek bezazlena, i da ona ne nastoji predobiti vojnike proti vanjskom neprijatelju. Imperatorima ne preostaje ništa, kad žena pregledava manipule, polazi k zastavama, miti obilnim darovima, kao da nije dosta ulagivanja to, što okolo nosi sina zapovjednikova u odijelu prostoga vojnika, i što daje da ga nazivaju Cezarom Kaligulom. Uglednija je već kod vojske Agripina nego legati i nego vođe; ta žena je utišala bunu, kojoj ni ime carevo nije moglo odoljeti. Tu je srdžbu raspaljivao i još jačom činio Sejan, koji je poznavao ćud Tiberija,

te je već sada za kasniju budućnost sijao mržnju, koju će Tiberije zatomiti, i istom kad ojača, iznijeti na javu.

70. Međutim je Germanik od legija, što ih je brodovima dovezao, drugu i četrnaestu predao Publiju Viteliju, da ih povede kopnenim putem, da bude to manja težina brodovlja, kad plovi po moru punom pličina, ili kad nasjedne za osjeke. Vitelije je isprva mirno putovao, dok je tlo bilo suho, ili dok ga je plima tek umjereno udarala, ali kad je doskora zapuhao sjevernjak i nadošlo zvijezde ekvinocija, kad Ocean najvećma uzavri, tada je četa bila zanesena i okolo bacana. A cijela je zemlja bila poplavljena, more, žal i polja bili su jedna voda, nijesi mogao razlučiti nesigurna mjesta od sigurnih, plitka od dubokih. Vojnike obaratu valovi, proždirahu vrtlozi, između njih plivahu i susretahu ih tegleća marva, prtljaga i mrtva tjelesa. Manipuli su se izmiješali izvirujući iz vode sad do prsiju sad do lica, a tu i tamo, kad bi im tlo izmaklo ispod nogu, bili su i raspršeni ili preliveni vodom. Nije tu koristilo dovikivanje ni izmjenično bodrenje, kad je navaljivao val, ništa se nije razlikovao odvažan od kukavnoga, iskusan od neiskusnoga, naumljeno od slučajnoga: sve je to jednakom žestinom obarala bujica. Napokon se Vitelije s mukom iskopao na viša mjesta i četu onamo poveo. Prenoćili su bez živeža, bez vatre, a velik dio je bio gola ili smrskana tijela, te nijesu bili manje bijedni od onih, koje je opsijedao neprijatelj, jer onima je bila dopuštena časna smrt, a ovi su neslavno propadali. Dan povrati zemlju i oni dođu do rijeke Vezere kamo je Cezar prispio s brodovljem. Tamo su se legije ukrcale, a međutim se širio glas, da su se utopile; i nitko nije vjerovao, da su se spasli, dok nijesu vidjeli Cezara i vojsku, koji su se vratili.

71. Već je i Stertinije, koji je bio naprijed poslan, da primi u predaju Segimera, brata Segestova, poveo njega i sina njegova u državu Ubijaca. Oprošteno je bilo i jednom i drugom, Segimeru lako, malo teže sinu, jer se govorilo, da je obružio lešinu Kvintilija Vara. Uostalom su se Galije, Hispanije i Italija natjecale, da popune gubitke vojske, doprinoseći što je komu bilo pri ruci, oružje, konje, zlato. Germanik pohvali njihovu revnost, ali uzme samo oružje i konje za rat, vojnike potpomogne vlastitim novcem. A da uspomenu na nevolju i ljubežljivošću ublaži, obilazio je ranjene, isticao djela pojedinaca, te je pregledavajući rane jednoga nadom, drugoga hvalom, a sve skupa prijaznim nagovorom i brigom opet učvrstio i za sebe i za boj.

72. Iste godine doznačeni su počasni znakovi triumfa Aulu Cecini, Luciju Aproniju i Kaju Siliju radi junačkih djela počinjenih s Germanikom. Tiberije je otklonio ime »oca domovine«, koje mu je narod češće narivavao, i nije dopuštao, da se polaže prisega na njegove naredbe, premda je senat

za to glasovao, govoreći, da je sve ljudsko nestalno, i što više bude postigao, da će to više biti na nesigurnom. Pa ipak nije stoga učvrstio vjeru u usrdnost svoga duha. Ta on je opet uveo zakon o uvredi veličanstva. I stari su taj zakon jednako zvali, ali su druge stvari dolazile pred sud: ako je tko izdao vojsku, ili bunom puk ili napokon zlo upravljajući državom veličanstvo naroda uvrijedio. Djela su se kažnjavala, riječi su bile nekažnjene. Prvi se pozvao na taj zakon August vodeći istragu protiv pogrdnih pisama, razdražen raspuštenošću Kasija Severa, kojim je odlične muževe i žene bestidnim spisima iznio na glas. Kad je kasnije Tiberije bio od pretora Pompeja Makra upitan, da li se imadu dopustiti istrage radi uvrede veličanstva, odgovorio je, da se zakoni imadu vršiti. I njega su razdražile pjesme, što su ih nepoznati začetnici raširili o njegovoj okrutnosti i oholosti i o njegovoj neslozi s majkom.

73. Ne će biti na odmet, ako spomenem, kako se s takovim optužbama najprije pokušalo na Falaniju i Rubriju, ne baš odličnim vitezovima rimskim, da se vidi, kakovim se pletkama Tiberijevim ta najveća nesreća uvukla, kako je zatim bila uzbijena i napokon opet planula i sve spopala. Falaniju je tužitelj prigovarao, što je među svećenike Augustove, koji su poput zborova postojali po svim kućama, primio nekog Kasija mimika oskvrnjena tijela, i što je prodavši vrtove ujedno prodao i Augustov kip. Rubriju se pripisivalo u krivnju, što je krivom zakletvom povrijedio Augustovo božanstvo. Kad je Tiberije to doznao, pisao je konzulima, da nije njegov otac zato proglašen besmrtnim, da se ta počast upotrijebi na propast građana. Glumac Kasije da je posve obično bio među ostalim takovim umjetnicima kod igara, što ih je njegova majka posvetila uspomeni Augustovoj, ne protivi se nadalje vjerskom poštovanju, što se njegovi likovi poput ostalih kipova božanstva prodaju zajedno s vrtovima i kućama. Zakletvu njegovu treba isto tako prosuđivati, kao da je povrijedio Jupitera: uvrede bogova su briga bogova.

74. Malo kasnije optužio je Granija Marcela, pretora Bitinije njegov kvestor Cepijon Krispin radi uvrede veličanstva, a sutužitelj je bio Roman Hispon: ovaj je otpočeo onaj način života, koji su kasnije čuvenim učinile jadne prilike i drzovitost ljudi. Jer, kako je bio ubog, nepoznat i nemirna duha, on je uvlačeći se potajnim tužbama u milost okrutnog cara doveo u opasnost sad ovog sad onog od najodličnijih, pa postavši tako moćan kod jednoga a omražen kod svih on je postao primjer, a oni koji su se za njim poveli, postali su od siromašnih bogati, od prezrenih strašni, te su upropastili najprije druge a napokon same sebe. On je dakle okrivljivao Marcela, da je govorio nepovoljno o Tiberiju, a takova se potvora ne bi dala pobiti, jer je tužitelj iz života careva upravo nasramotnije odabirao i to predbacivao okrivljeniku. I budući da je to bilo istinito, vjerovalo se također, da je on to i rekao. Hispon je još dodao, da je Marcelov lik postavljen više nego kipovi Cezara, a s drugog jednog kipa da je skinuta glava Augustova i postavljen lik Tiberijev. Na to se on tako ražestio, da je prekinuo šutnju i izjavio, da će o toj stvari i on glasovati i to usmeno pod prisegom, da i ostale na isto prisili. Ali još je bilo traga slobode, i ako je već izumirala. I tako je Knejo Pizo rekao: »Koji po redu ćeš glasovati, Cezare? Ako prvi, onda ću znati, za kim se imam povoditi, ako li iza svih, onda se bojim, da se ne ću s tobom slagati.« To ga je uznemirilo, i što je većma prije neoprezno planuo, to lakše je, kao da se kaje, dopustio, da se krivac riješi krivnje uvrede veličanstva. Tužba radi globljenja predana je rekuperatorima.

75. Budući da nije bio zasićen istragama senatora, prisustvovao je i sudbenim raspravama sjedeći na kojem krilu tribunala, da ne istisne pretora sa kurulske stolice, a mnogo je u njegovoj prisutnosti zaključeno protiv ulizivanja i zagovaranja mogućnika. No dok se on brinuo za pravednost, trpjela je sloboda presuđivanja. Tako se Pijo Aurelije, senator, potužio, da je gradnjom javnog puta i vodovodom njegova kuća postala ruševna, i zatražio pomoć u senatora. Kad su se tomu protivili pretori državne blagajne, pritekao mu je u pomoć Cezar i doznačio mu cijelu vrijednost kuće, želeći na pošten način izdavati novac, a tu je vrlinu očuvao još dugo, kad se već drugih odrekao. Properciju Celeru, bivšem pretoru, koji je molio, da poradi siromaštva bude otpušten iz senata, poklonio je milijun sesteraca, jer je bilo dosta poznato, da mu siromaštvo potječe još od oca. Kad su drugi to isto molili, naložio im je, da pred senatom dokažu razlog, jer kako je bio željan strogosti, bio je tvrd i u onom, što je punim pravom mogao učiniti. Stoga su ostali volili šutjeti i podnositi siromaštvo nego priznati i primiti dobročinstvo.

76. Iste je godine od neprestanih kiša Tiber nabujao i poplavio grad u ravnici. A kad je voda udarila natrag, porušile su se i kuće i ljudi. Stoga je Azinije Galo predložio, da se popitaju za savjet Sibilinske knjige. To je Tiberije zabranio sakrivajući jednako božansko i ljudsko; a Ateju Kapitonu i Luciju Arunciju bilo je povjereno, da nađu sredstvo, kako bi se rijeka zagatila. Budući da su Ahaja i Macedonija molile za oprost tereta, bude zaključeno, da se za neko vrijeme oslobode od vlasti prokonzularske i predadu Cezaru. Na gladijatorskim igrama, što ih je on u ime brata Germanika i svoje obećao, predsjedao je Druzo, i ma da je to bila prezrena krv, on joj se previše veselio. To je u naroda pobudilo strah, a govorilo se, da ga je i otac prekorio. Zašto se

on sam ustegnuo od igara, tumačili su na razne načine: jedni su govorili zato, jer su mu mrske bile gungule, drugi, jer je bio mrkog značaja i jer se bojao, da bi ga mogli poređivati, jer je August veselo prisustvovao. Ne bih vjerovao, da je htio sinu pružiti priliku, da pokaže svoju okrutnost, i da tako pobudi mržnju u naroda, premda se i to govorilo.

77. Ali raspuštenost u kazalištu, što je započela prošle godine, sada je jače provalila, jer su ubijeni bili ne samo pučani nego i vojnici i jedan centrijon, a ranjen je bio i tribun pretorijanske kohorte, kada su kušali spriječiti pogrde protiv oblasti i nesloge među građanima. O toj su pobuni raspravljali u senatu i iznosili su se prijedlozi, da se pretorima dade pravo, da šibaju glumce. Proti tomu je prosvjedovao pučki tribun Haterije Agripa, a na njega je govorom napao Azinije Galo, dok je Tiberije šutio i dopuštao senatu ovu tobožnju slobodu. Ipak se prigovor uvažio, jer je božanski August jednom izjavio, da imaju glumci biti prosti od šiba, te ne bi bilo pravo, da Tiberije njegove riječi krši. Mnogo bude zaključeno o visini plaće glumaca i protiv raskalašenosti njihovih pokrovitelja, a od toga je najvažnije ovo: da senator ne smije zalaziti u kuće pantomima, i kad oni izlaze na ulicu, da ih ne smiju rimski vitezovi pratiti, i da ne smiju nigdje drugdje nastupiti osim u kazalištu, i da pretori dobiju vlast progonstvom kazniti razuzdanost gledalaca.

78. Hispancima bude na njihovu molbu dopušteno, da se u tarakonskoj koloniji podigne hram, i tako je bio dan primjer svim provincijama. Kad je narod molio, da mu se otpusti jednopostotni porez kod prodaja, koji je bio određen iza građanskih ratova, Tiberije je obznanio, da se ratna blagajna o tu pripomoć upire, a ni tako da država ne može podnijeti terete, osim ako će se veterani otpuštati istom u dvadesetoj godini službe. Tako su za u buduće opet ukinute nepovoljne naredbe od nedavne bune, kojima su iznudili konac službovanja nakon šesnaest godina.

79. Zatim su Aruncije i Atej raspravljali u senatu o tom, da li bi se zato, da se obuzdaju poplave Tiberove, nekamo odvele rijeke i jezero, od kojih on nabuja, pa su saslušana poslanstva municipija i kolonija, jer su Florentinci molili, da se rijeka Klana ne makne iz svog starog korita i navede u rijeku Arno, jer to bi im donijelo propast. Posve jednako razlagali su i Interamnjani: da će propasti najplodnija polja Italije, ako se rijeka Nar — jer to su namjeravali — rascjepka na potoke, pa se onda razlije. A ni Rejaćani nijesu, šutjeli, nego su se protivili tomu, da se Velinsko jezero zagradi na onom mjestu, gdje se izlijeva u Nar, jer će se tako razliti po okolici: Za dobro smrtnika, da se najbolje pobrinula sama priroda, koja je rijekama dala njihova ušća i njihov tijek, te kako izvor tako i konac. A treba se obazirati i na svete obrede saveznika, koji su očinskim rijekama žrtve i gajeve i oltare posvetili. A ni samom Tiberu nije po volji, da posvema lišen okolnih rijeka teče s manjom slavom. I tako su bilo molbe kolonija, bilo teškoća poduzeća, bilo praznovjerje opravili, da se pristalo uz mnijenje Kneja Pizona, koji je predložio, da se ništa nema mijenjati.

80. Popeju Sabinu bude produljena uprava provincije Mezije i još su bile dodane Ahaja i Macedonija. I to je bio običaj Tiberijev, da je produljivao vlast i većinu je sve do smrti puštao kod istih vojska ili na istim sudačkim mjestima. Za to navode različne razloge: jedni kažu, da je on ne hoteći se na novo brinuti, do konca zadržavao ono, što je jedamput odredio, drugi opet navode za uzrok zavist, da ne bi više nego jedan uživali; a ima ih, koji misle, da je sud njegov bio tako tjeskoban, kako mu je ćud bila prevejana. Jer kao što nije pristajao za odličnim vrlinama, tako je opet mrzio opačine: od najboljih bojao se pogibelji za sebe, od najgorih sramote za državu. I u tom je kolebanju napokon tako daleko pošao, da je podijelio upravu provincija takovim ljudima, kojima nije kanio dopustiti, da ikada otiđu iz grada.

81. O izboru konzula, kako se tada prvi put za njegova vladanja i onda dalje obavljao, jedva bih se išta usudio ustvrditi, jer se takove opreke nalaze ne samo kod povjesničara nego i govorima njega samoga. Sad bi ne spominjući imena natjecatelja nišanio na porijetlo svakog pojedinog i život i vojničko službovanje, da se moglo razumjeti, tko su; katkada bi i te znakove propuštao, te bi natjecatelje opominjao, da ne uznemiruju komicije nepoštenim umiljavanjem, i obećao im, da će se on za to brinuti. A ponajviše je izjavljivao, da su se samo oni kod njega prijavili, čija je imena konzulima kazao, ali se mogu i drugi prijaviti, ako se pouzdavaju u naklonost ili u zasluge. Sve su to bile lijepe riječi, a uistinu ništetne i lukave, i što većma ih je on zaodijevao slikom slobode, to težim su se ropstvom imale svršiti.

KNJIGA II.

1. Za konzulata Sizene Statilija (Taura) i Lucija Libona pobuniše se kraljevstva na Istoku i rimske provincije, a početak je nastao kod Parta, koji su kao tuđinca prezirali kralja, kojega su izmolili i dobili od Rima, premda je bio iz plemena Arzacida. To je bio Vonon, kojega je Fraat dao za taoca Augustu. Jer premda je Fraat potjerao vojske i vođe rimske, ipak je iskazivao svako moguće poštovanje Augustu i poslao mu jedan dio svoje djece, da tako učvrsti prijateljstvo, ne toliko što se bojao nas, koliko jer se nije pouzdavao u vjernost svoga naroda.

2. Kad je umro Fraat i kraljevi iza njega, došli su poradi domaćih pokolja u Rim poslanici od odličnih Parta, da pozovu Vonona, najstarijega njegovog sina. To je Cezar smatrao velikom počašću za sebe i obasuo ga bogatstvom. I barbari su ga s veseljem primili, kako je to već običaj, kad dođe novi vladar. Ali doskora ih obuze stid: Parti da su se izrodili, iz drugog kraja svijeta zatražili su kralja, koji je zadojen obrazovanošću neprijateljskom. I već se prijestolje Arzacida smatra provincijom i tako podjeljuje. Gdje je slava onih, koji su smrvili Krasa, koji su protjerali Antonija, kad Partima vlada Cezarov rob, koji je kroz toliko godina podnosio ropstvo? Pa kad su ga već prezirali, on ih je još više raspaljivao tim, što je bio protivan običajima pređa, jer rijetko je polazio u lov i slabo se brinuo za konje, i jer se dao nositi u nosiljci, kadgod bi kamo u gradovima išao, i jer je prezirao domaće gozbe. Podsmijevahu mu se i radi grčkih pratilaca, i jer je najobičniji živež pečatnjakom zatvarao. Nasuprot su otvoren pristup i ljubazna susretljivost bile Partima nepoznate vrline i za njih zato samo nove opačine, pa jer je bilo oprečno njihovim vlastitim običajima, jednako su mrzili i zlo i dobro.

3. Zato pozovu Artabana iz plemena Arzacida, koji je bio odrastao kod Dahana. On je bio u prvom sukobu potučen, no onda je sakupio sile i domogao se kraljevstva. Pobijeđeni Vonon nađe utočište u Armeniji, koja je tada bila bez kralja i kolebala se između vlasti Parta i Rimljana poradi zločina

Antonijeva, što je Artavazda, kralja Armenaca, pod izlikom prijateljstva k sebi domamio, zatim bacio u okove i napokon pogubio. Njegov je sin Artaksija poradi očeve uspomene bio nama neprijatelj i snagom Arzacida štitio sebe i svoje kraljevstvo. Kad je Artaksija lukavštinom svojih rođaka bio ubijen, dao je Cezar Armencima Tigrana, kojega je na prijestolje doveo Tiberije Neron. No ni Tigranova vlada nije bila dugotrajna, ni ona njegove djece, premda su, kako je to običaj u inozemstvu, bili vezani brakom i zajedno vladali.

4. Zatim je na zapovijed Augustovu bio postavljen Artavazd, koji je nakon našeg teškog poraza opet bio svrgnut. Tada bude Gajo Cezar odabran, da umiri Armeniju. On postavi na čelo Armencima s njihovom privolom Ariobarzana, rodom Međanina, poradi krasnoga njegovog stasa i dobrog srca. Kad je Ariobarzana ugrabio slučaj, nisu htjeli trpjeti njegov rod. Zatim su pokušali s vladom žene, koja se zvala Erato, no kad su i nju doskora protjerali, bili su neodlučni i bez ikakove stege, i više su bili bez gospodara, nego što su bili slobodni, pa su primili za kralja bjegunca Vonona. Ali kad mu je Artaban zaprijetio, i kad mu je bilo malo pomoći u Armenaca, a opet bi mu trebalo zaratovati na Parte, ako bi htio, da ga naša vojska brani, domamio ga je k sebi upravitelj Sirije Kretik Silan i opkolio stražom ostavljajući mu sjaj i ime kraljevsko. Kako je Vonon nastojao da izbjegne tom izigravanju, izvijestit ću u pravo doba.

5. Uostalom nije Tiberiju ni izdaleka neugodno došlo, da se Istok pobunio, da može pod tom izlikom maknuti Germanika od njemu odanih legija i izvrgnuti ga zasjedi i nezgodama, postavivši ga na čelo novim pokrajinama. Međutim je on, što strasnije su mu vojnici bili odani, i što većma mu je ujak bio nesklon, to većma nastojao, da uskori pobjedu i razmatrao različne načine ratovanja i što se njemu, koji se eto već treću godinu bori, zlo ili dobro dogodilo: Germane da se može potući u bojnom redu i na mjestima prikladnim za boj, pomažu im šume, močvare, kratko ljeto i prerana zima; a njegovi vojnici ne trpe toliko od rana koliko od duljine puteva i gubitka oružja. Galije su iscrpljene podavanjem konja, duga je povorka prtljage kao stvorena za zasjede a zapreka, kad se treba braniti. Ali ako se dadu na more, onda ga se mogu lako domoći, a neprijateljima je to stvar nepoznata, ujedno će ranije započeti rat, a zajedno s legijama vozit će se i živež; konjanici će se neoslabljeni i konji po ušćima i koritima rijeka iskrcati u sredini Germanije.

6. Ovamo je dakle pregnuo i poslao Publija Vitelija i Kaja Ancija, da obave cenzus u Galijama. Siliju i Anteju i Cecini bude povjerena gradnja brodova. Držalo se, da je dosta tisuću lađa i s njima se požurilo, jedne su bile kratke sa uskom krmom i provom a širokim trbuhom, da lakše odolije-

vaju valovima, neke su imale plosnat kilj, da se mogu bez štete nasukati; na još više lađa postavili su na obje strane kormila, da mogu pristati ovamo ili onamo, ako se veslo naglo okrene, mnoge su bile pokrite krovovima, na ovima su se imale voziti metaljke, a ujedno su bile zgodne za prevoz konja i živežą. Pa kako su okretno plovile na jadra i bile brze na vesla postojao im je izgled još strašniji, jer su i vojnici na njima bili živahne ćudi. Određeno bude, da se sakupe kod otoka Batavaca, koji je poradi dobrih pristaništa bio zgodan za ukrcavanje četa i za premještenje rata. Jer se Ren, koji teče u jednom koritu ili optače samo malene otoke, dijeli na početku zemlje Batavaca kao na dvije rijeke i zadržava svoje ime i brzinu tijeka ondje, gdje teče mimo Germanije, dok se ne pomiješa s Oceanom. Prema Galskoj obali teče na šire i mirnije — i tamo su mu stanovnici promijenili ime i nazivaju ga valom — no doskora zamjenjuje i to ime s onim rijeke Moze, i na njeno se ogromno ušće izlijeva u isti Ocean.

7. Međutim je Cezar, dok su se lađe sakupljale, naložio legatu Siliju, da s lako oružanom vojskom provali u zemlju Hata, a on je sam čuvši, da je opsjednuta tvrđavica podignuta na Lupiji, onamo poveo šest legija. No ni Silije nije poradi nenadanih kiša ništa drugo učinio, osim što je ugrabio neznatan plijen pa ženu i kćer hatskog prvaka Arpa, a ni Cezaru nisu podsjedači dali priliku za boj, nego su se razbjegli na glas o njegovom dolasku; no ipak su prije razbacali nadgrobni humak Varovim legijama i stari žrtvenik postavljen u počast Druza. On je nanovo sagradio žrtvenik, te je sam na čelu legija pošao u svečanom ophodu oko njega u čast ocu. Nadgrobni humak obnoviti nije se činilo zgodnim. No ipak je sve između utvrde Alizona i Rena bilo novim pograničnim nasipima utvrđeno.

8. I već bijaše brodovlje došlo, kad on pošalje unapred živež, podijeli legijama i saveznicima brodove i zađe u tako zvani Druzov jarak te se pomoli ocu Druzu, da ga, kad se odvažio na isto, rado i milostivo podupre svojim primjerom i uspomenom na svoje osnove i djela, a zatim se sretno plovеći preveze preko jezera i Oceana sve do rijeke Amizije. Brodovlje je ostavio na lijevoj strani Amizije, i pogriješio je u tom, da nije dalje uz rijeku povezao vojnike, što su imali poći u zemlje, koje leže na desnoj strani. Tako je više dana potrošio na gradnju mostova. No konjanici su doduše i legije neustrašivo prešli lagune, jer plima još ne bijaše narasla; ali zadnji je dio pomoćnih četa a osobito Batavci, koji su bili u njem, dok su skakali u vodu i pokazivali svoju vještinu u plivanju, bio zabunjen, a neke je i voda progutala. Dok je Cezar tabor okolčivao, bude mu dojavljeno, da su se Angrivarijci odmetnuli. Smjesta bude poslan Stertinije s ko-

njaništvom i lako oružanom vojskom, i on je ognjem i mačem osvetio izdaju.

9. Između Rimljana i Heruska tekla je rijeka Vezera. Na njenoj je obali s ostalim prvacima stajao Arminije, i kad su mu na njegovo pitanje, da li je Cezar došao, odgovorili, da je tu, zamolio je, da mu bude dozvoljeno porazgovoriti se s bratom. Ovaj se nalazio u vojsci i to pod imenom Flavo, a bio je osobito vjeran, te je pred nekoliko godina pod Tiberijem i jedno oko od rane izgubio. To mu je bilo dopušteno, i kad je stupio naprijed, Arminije ga pozdravi. Ovaj ukloni svoju pratnju i zatraži, da se udalje strijelci, koji su stajali na našoj obali, a kad su se svi udaljili, upita brata otkuda mu ta nagrda lica. A kad mu ovaj kaže mjesto i bitku, upita ga, kakovu je nagradu za to dobio. Flavo spomene povišicu mazde, lanac i vijenac i ostale vojničke darove, no Arminije mu se stane rugati poradi neznatne plaće za ropstvo.

10. Zatim stanu svaki napose govoriti: ovaj je spominjao veličinu Rima, moć Cezarovu, i kako pobijeđene čekaju teške kazne a onoga, koji se preda milost, a ni sa ženom mu ni sinom ne postupa se neprijateljski; onaj je opet napominjao sveto pravo domovine, prastaru slobodu, domaće bogove Germanije, pa kako ga i majka s njim zajedno moli, neka ne bude radije odmetnik i izdajica svojih rođaka i bližnjih i napokon svoga naroda nego njihov vladar. Tako su malo po malo zapali u svađu, te ih ne bi ni rijeka među njima priječila, da započnu boj, da nije dotrčao Stertinije i zadržao Flava, koji je pun srdžbe zahtijevao oružje i konja. S druge se strane moglo vidjeti Arminija, kako se prijeti i naviješta boj, jer je mnogo toga latinski umetao, kad je i onako služio u rimskom taboru kao vodič svojih zemljaka.

11. Sjutradan stajaše vojska Germana s druge strane Vezere. Cezar držeći, da nije dostojno vojskovođe izvrgavati legije pogibli, ako ne sagradi mostove i utvrde, pošalje konjaništvo preko plićina. Vodili su ih Stertinije a između primipilara Emilije. Oni su navalili na raznim mjestima, da razdvoje neprijatelja. Hariovalda, vođa Batavaca, provalio je tamo, gdje je rijeka bila najbrža. Herusci se dadu tobože u bijeg i namame ga u ravnicu opkoljenu gorskim šumama a zatim složno udare i odasvud žestoko navaljujući potisnu one, koji su im se opirali, stanu progoniti one, koji su uzmicali, te jedni u borbi izbliza a neki izdaleka goniti one, koji su se u krugu okupljali. Hariovalda je dugo odolijevao bijesu neprijatelja a onda je potakao svoje, da provale kroz čete, što su u gustim ruljama navaljivale, pa je sam navalio na najgušću rulju, i ondje je obasut strelicama, kad je i konj ispod njega bio proboden, pao on i mnogi odličnici oko njega. Ostale je od pogibli spasla njihova snaga ili konjanici, što su sa Stertinijem i Emilijem došli u pomoć.

12. Prešavši Vezeru dozna Cezar iz izjave jednog prebjega, da je Arminije već odabrao mjesto za bitku. I ostala plemena da su se sastala u šumi posvećenoj Herkulu, i da će se usuditi poduzeti noćnu navalu na tabor. Toj se izjavi povjerovalo: i doista mogle su se vidjeti vatre, a uhode, što su se bliže došuljali, javili su, da se čuje dahtanje konja i žamor ogromne i neuređene vojske. Budući da se približavao čas, kad se imalo o svemu odlučiti, držao je zgodnim, da ispita raspoloženje vojnika, i razmišljao je, na koji bi to način najsigurnije učinio, jer tribuni i centurijoni javljaju češće ugodne stvari nego pouzdane, oslobođenici su opet ropske ćudi; prijatelji laskaju, a ako se sazove skupština, onda većina bučno povlađuje onomu, što nekolicina začne. Njihovo mišljenje valja dakle skroz i skroz upoznati, a to se može onda, kad med sobom i neopaženi uz vojničku hranu izriču nadu ili strah.

13. Kad je pala noć, on izađe iz vojvodskog šatora i pođe tajnim i stražama nepoznatim putevima samo s jednim pratiocem zagrnuvši pleća krznom od divljači te dođe na puteve tabora, tu je pristupio k šatorima i mogao uživati u svom dobrom glasu, jer ovaj je jako hvalio vođinu plemenštinu, drugi ljepotu, većina njih ustrpljivost i ljubežljivost, i da je i u zbilji i u šali uvijek istog mišljenja, i još su izjavljivali, kako treba, da mu se pokažu zahvalnima u boju, i da treba za žrtvu osveti i slavi ubiti nevjernike i narušitelje mira. Međutim je jedan od neprijatelja, koji je znao latinski govoriti, pritjerao konja do nasipa i jakim glasom u ime Arminijevo obećao svakomu, koji prebjegne, i žene i polja i stotinu sesteraca mazde na dan tako dugo, dok bude rat trajao. Ta pogrda raspali srdžbu legija: Samo neka svane dan, neka im bude dopuštena bitka, već će si uzeti vojnici polja Germana, ugrabiti žene. Oni rado prihvaćaju ovo znamenje i drže žene i imetak neprijatelja svojim plijenom. Negdje oko treće noćne straže napadnu neprijatelji na tabor, ali nijesu izbacili ni jednu strelicu, jer su opazili, da guste kohorte stoje na utvrdama, i da nije ništa zanemareno.

14. Te iste noći usni Germanik prijatan san: u snu je vidio sebe, gdje žrtvuje, pa kako je svoju pretekstu poškropio krvlju žrtve, da je iz ruku svoje bake drugu ljepšu primio. To ga je znamenje još većma ohrabrilo, a kako su i auspicija bila povoljna, sazvao je skupštinu i razložio ono, što je prije mudro promislio, i što je bilo zgodno za skoru bitku: Rimskomu vojniku da nisu samo ravnice zgodne za boj, nego i šume i gore, ako se promišljeno radi. Jer se s golemim barbarskim štitovima i kopljima ne može posred debala drveća i iz zemlje izraslog šikarja jednako lako baratati kao s rimskim kopljima i mačevima i oklopima, koja se priljubljuju uz tijelo. Neka udaraju što češće i neka bodežima gađaju u glavu. Germani nemaju oklopa ni kacige a ni štita, koji bi bili učvršćeni željezom ili kožom, nego nose vrbove pletere ili tanke bojadisane daske. Samo prvi red je — ali kako: — oboružan, ostali imaju sprijeda prepaljena ili kratka koplja. Pa kao što je njihovo tijelo na oko strašno i za kratku navalu sposobno, tako ne može nikako podnositi rana; bez stida pred sramotom, bez brige za vodu oni odlaze i bježe, jer očajavaju u nesreći, a u sreći ne mare ni za božansko ni za ljudsko pravo. Ako im je mrsko hodanje i putovanje po moru, pa žele konac, sve to se može postići u ovom boju: već je bliže Laba nego Ren, i tamo prijeko nema više rata, samo neka njega, koji ide stopama svoga oca i strica, postave u te zemlje kao pobjednika.

15. Iza govora vođina obuze vojnike oduševljenje, i bude dan znak za bitku. Ali ni Arminije ni ostali prvaci Germana nijesu propustili svaki svojima dokazivati, da su to oni Rimljani, koji su iz Varove vojske na vrat na nos pobjegli, koji ne mogu ni ratne tegobe podnositi, pa su se upustili u bunu, k tomu jedni s leđima punim rana a drugi od valovlja i oluja polomljenim udovima i opet dolaze pred ogorčenog neprijatelja i rasrđene bogove i nemaju nikakove nade u dobro. Jer su brodovlje i neprohodni Ocean odabrali zato, da ih ne može nitko sastati, kad budu dolazili, ni progoniti, kad budu potučeni. Ali kad zametnu boj, slabo će pobijeđenima koristiti vjetrovi i vesla. Neka se samo sjete njihove lakomosti, okrutnosti i oholosti! Da li im što drugo preostaje, nego da se drže slobode ili da umiru prije ropstva?

16. Tako raspaljene i željne boja povedu ih na polje, što se zove Vještičje polje. Ovo se nejednako široko provlači u sredini između Vezere i brežuljaka, kako mu već obale rijeke daju prostora, ili kako ga sužuju ogranci gora. U zaleđu podizala se šuma s visokim krošnjama i pustom zemljom između debala drveća. Polje i rub zapremao je bojni red barbara, samo su Herusci zaposjeli vrhove, da odozgo navale na Rimljane, kad se već budu borili. Naša je vojska ovako pridolazila: pomoćne čete Gala i Germana išle su na čelu, iza njih pješaci strijelci, zatim četiri legije i Cezar s dvije pretorijanske kohorte i odabranim konjanicima; zatim opet isto toliko drugih legija i lako oružani vojnici pa strijelci na konju i ostale kohorte saveznika. Svi su bili pozorni i spremni, da stupe u bojni red, kako su bili u četi poredani.

17. Tek što je Cezar ugledao rulje Heruska, što su u svojoj neobuzdanosti provalile, naloži, da jezgra konjanika navali s boka, Stertinije da ih s ostalim konjaničkim četama opkoli i napadne s leđa, dok će im on sam doći u pravi čas u pomoć. U to navuče na sebe pozornost vojskovođinu prekrasan augurij, jer se vidjelo, kako osam orlova leti prema šumama i skreće unutra. Stoga on klikne, neka pođu, neka

se požure za tim rimskim pticama, tim pravim zaštitnicima legija. U isti čas navali sad pješački bojni red, gdje su naprijed konjanici na uzmak prisilili zaleđe i krila vojske. I čudno je reći: dvije su neprijateljske vojske bježeći u protivnom smjeru srtale, koji su zaposjeli šumu, na otvoreno polje, a koji su se svrstali na polju, u šumu. Posred ovih bili su Herusci potiskivani s brežuljaka, a među njima je odlikujući se Arminije zaustavljao borce boreći se, bodreći i lijući krv. I navalio je već na strijelce i bio bi skoro onuda prodr'o, da mu se nisu oduprle kohorte Rećana, Vindeličana i Gala. No ipak su mu njegovo naprezanje i žestina konja pomogli, da se provuče, jer je i lice namazao svojom krvlju, da ga ne prepoznaju. Neki kažu, da su ga Hauci, što su se nalazili među rimskim pomoćnim četama, prepoznali i propustili. Jednaka hrabrost ili jednaki zločin pomogao je i Ingujomeru, da pobjegne: preostali su naokolo poubijani. Veoma mnogi, koji su kušali preplivati Vezeru, pogiboše pogođeni strelicama ili od bujice rijeke i napokon od silne navale onih, koji su srtali, ili opet pod ruševinama obale. Neki su se na sramotnom bijegu popeli na vrh stabala i tamo se zaklanjali za grane, ali su ih nadošli strijelci kao za zabavu postrijeljali, ostale su razmrskala porušena debla.

18. To je bila velika pobjeda s malenim gubicima za nas. Od petoga sata dana sve do noći bili su neprijatelji ubijani, i pokrili su pet tisuća koraka lešinama i oružjem, a nađeni su među njihovim plijenom i lanci, što su ih bili ponijeli za Rimljane, kao da uopće nema nikakove sumnje o ispadu bitke. Vojnici su na mjestu bitke pozdravili Tiberija kao imperatora i podigli nasap i na nj poput trofeja postavili oružje napisavši na nj imena pobijeđenih naroda.

19. Ni rane, ni tuga, ni uništavanje nisu tako ražalostili i rasrdili Germane kao taj prizor. I oni, koji su se već spremali, da otiđu sa svojih sjedišta i uzmaknu preko Labe, zažele da se bore, i pograbe oružje. Puk, plemstvo, mlado i staro iznenada navali na rimsku vojsku i poremeti je. Napokon odaberu za bitku mjesto zatvoreno rijekom i šumama, gdje je po srijedi bila uska i močvarna ravnica. A i šume je opkoljavala duboka močvara, samo su Angrivarijci jednu stranu uzdigli visokim nasipom, da budu odijeljeni od Heruska. Ovamo se posade pješaci; konjanike zaklone po običajnim gajevima, da budu za leđima legijama, kad zađu u šumu.

20. Ništa od toga nije bilo Cezaru nepoznato. Znao je njihove nakane, gdje borave, što rade otvoreno i što sakrivaju, te je njihovu lukavost obraćao njima u propast. Seju Tuberonu legatu predao je konjaništvo i ravnicu, pješački bojni red uredio je tako, da je jedan dio imao ići u šumu po ravnom tlu, a drugi popeti se na nasip, što je bio pred njim. Teži je posao preuzeo sam, ostalo legati. Kojima je

bilo raditi po ravnom tlu, lako su provalili dok su oni, koji su imali jurišati na nasip, stradavali od teških udaraca odozgo, kao da se primiču pod zid. Vođa je opazio, da je borba izbliza nejednaka, pa je malo povukao legije i naložio praćarima i metačima, da izbace oružje i otjeraju neprijatelja. Sa metaljki polete teška koplja, i što su branići bili više vidljivi, to teže su bile rane od kojih su padali. Cezar je prvi s pretorijanskim kohortama provalio u šumu, kad je nasip bio osvojen, a zatim je došlo do borbe na šake. Neprijatelja je straga zatvarala močvara, Rimljane rijeka i gore. I jednima je i drugima bila sudbina skopčana s mjestom, nada je bila u hrabrosti, spas u pobjedi.

21. A Germani nisu bili manje odvažni, ali su bili slabiji poradi načina bitke i oružja, jer njihovo silno mnoštvo nije moglo na usku prostoru ispružiti golema koplja, ni natrag ih povući, ni poslužiti se u jurišima svojom brzinom, nego je bilo prisiljeno na bitku stojeći na jednom mjestu, dok su rimski vojnici, kojima se štit priljubio uz prsa a ruka čvrsto stiskala držak, udarali u široke udove barbara i nezaštićena lica i obarajući neprijatelje krčili si put, jer je i Arminije poradi neprestanih pogibli već počeo popuštati ili je postao tromiji poradi netom zadobivene rane. Pače i Ingujomera je, koji je letio po cijelom bojnom redu, više ostavljala sreća nego junaštvo. Germanik je, da ga to većma poznaju, skinuo kacigu s glave i molio svoje, da opet i opet ubijaju: nipošto ne treba zarobljenika, jedino će uništenje toga naroda završiti rat. I već je bilo kasno doba dana, kad je povukao jednu legiju iz boja, da udari tabor, ostale su se istom do noći nasitile krvi neprijatelja. Konjanici su se borili bez konačne odluke.

22. Pohvalivši pobjednike u skupštini dade Cezar podići piramidu oružja s ponosnim napisom: »Pobijedivši neprijatelje između Rena i Labe posvetila je vojska Cezara Tiberija ovaj spomenik Martu i Jupiteru i Augustu«. O sebi nije dodao ništa, jer se bojao zavisti, ili jer je držao, da je dosta to, da je svijestan svog djela. I već je povjerio Stertiniju, da vodi rat protiv Angrivarijaca, da se nijesu žurno predali. Ali jer su ponizno molili i nijesu ništa odlagali, dobili su oproštenje za sve.

23. Ali kako je već bilo kasno ljeto, poslane su bile jedne legije kopnenim putem u zimovališta, a veći dio je Cezar ukrcao na lađe i poveo ih po rijeci Amiziji u Ocean. Isprva je mirna morska razina šumila od vesala tisuće lađa ili se bibala od njihovih jedara, ali doskora se iz crne gomile oblaka spustila tuča; to i valovlje različnim vjetrovima amo tamo bacano zatvaralo je vidik, priječilo upravljanje; preplašeni vojnici ne poznavajući nepogode morske, smetajući mornarima ili opet u nezgodan čas pomažući, ometali

su posao iskusnih. Zatim zavlada cijelim nebom i cijelim morem južnjak. Njega su ojačale vlažne zemlje Germanije, duboke rijeke i dugi oblaci, a studen blizoga sjevernjaka učinila ga je još strahovitijim, te on pograbi i razbaca lađe na otvoreni Ocean ili na otoke opasne poradi raskidanih pećina ili sakrivenih pličina. Kad su im nekako i s teškom mukom izbjegli, pa kad se i struja promijenila i tekla istim smjerom kojim i vjetar, nijesu se mogli ni usidriti ni izgrabiti vodu, što je provaljivala: bacali su konje, tegleću marvu, prtljagu, dapače i oružje, da se olakšaju brodovi, u koje je kroz bokove prodirala voda, dok su odozgora u njih zapljuskivali valovi.

24. Koliko je žešći Ocean od ostaloga mora, i koliko se oštrinom podneblja ističe Germanija, toliko je i ova nesreća svojom neobičnošću i veličinom prekoračila svaku mjeru: svuda naokolo neprijateljske obale ili tako nepregledno i duboko more, da se mislilo, da nema kraja ni obala. Jedan dio lađa je potonuo, više njih se nasukalo kod otoka, što leže daleko, pa jer tamo nije bilo nikakova ljudskog teženja, vojnici su pogibali od gladi, osim onih, što su proživotarili od lešina onamo naplavljenih konja. Jedino je Germanikova lađa pristala u zemlji Hauka. On se je sve one dane i noći uz klisure i rtove obale tužio, da je krivac tolikoj nesreći, pa su ga prijatelji jedva spriječili, da se u istom moru ne utopi. Kad je napokon nadošla plima povratile su se uz povoljan vjetar oštećene lađe s vrlo malo vesala ili jedreći s razapetim odijelima, dok su nekoje vukle jače. Njih je brzo dao popraviti i poslao ih, da pretraže otoke. Na taj je način većinu opet sakupio. Mnoge su povratili Angrivarijci, što su bili nedavno primljeni pod okrilje, a otkupili su ih od onih, koji stanuju ~~dalje dolje~~. Nekoji su bili zaneseni u Britaniju i poslani kući od tamošnjih malih krajeva. Svi ovi, kako su se iz daljine vraćali, pripovijedahu o čudesima, o silnim vjetrovima i neobičnim pticama, o morskim nemanima, o poluljudima i poluzvijerima, o onom što su vidjeli ili opet od samog straha vjerovali.

25. Ali kako je glas o propasti brodovlja potaknuo Germane na novu nadu i rat, tako je Cezara potaknuo na misao, da ga valja obuzdati. On naloži Kaju Siliju da pođe sa 30.000 pješaka i 3.000 konjanika u zemlju Hata. Sam s većom vojskom provali u zemlju Marza, čiji je vođa Malovendo, kad je nedavno bio primljen pod okrilje, izjavio, da je u blizom gaju zakopan orao jedne Varove legije, čuvan od malene posade. Smjesta bude poslana jedna četa, da neprijatelja sprijeda izmami, a drugi da ga straga opkole i zemlju otkapaju. I jedni su i drugi bili sretne ruke. Zato prodre Cezar još spremnije u unutarnjost, oplijeni i uništi neprijatelja, koji se nije usudio pobiti ili je, ako bi se gdje odupro, smjesta

bio potučen i prestrašen više nego ikada, kako se to saznalo od zarobljenika. Jer su govorili, da su Rimljani nepobjedivi, i da ih nikakva nevolja ne može shrvati, jer premda im je propalo brodovlje, i oni izgubili oružje, pa su lešine konja i ljudi pokrile obale, ipak su jednakom hrabrošću i jednakom odvažnošću provalili, kao da im je to samo povećalo broj.

26. Zatim budu vojnici natrag povedeni u zimovališta veseli, što su nesreću na moru nadoknadili srećnom vojnom. K tomu je i Cezar bio darežljiv, jer je svakom nadoknadio gubitak, koliki je tko naveo. Osim toga nije bilo sumnje, da se neprijatelji kolebaju, i da misle da zamole mir, te da se rat može dovršiti, ako se za to upotrijebi još naredno ljeto. Ali Tiberije ga je čestim pismima opominjao, neka se povrati, da proslavi određeni mu triumf: dosta je uspjeha, dosta nesreća. On ima i sretnih i velikih bitaka: ali neka se ipak sjeti toga, kako su velike i teške gubitke zadale oluje i valovi bez krivnje vojskovođe. On je sam bio od božanskog Augusta devet puta poslan u Germaniju i više postizavao razborom nego silom. Tako su se predali Sugambri, tako su se Svebi i njihov kralj Marbod mirovnim ugovorom obvezali. Mogu se dakle i Herusci i ostala buntovna plemena prepustiti unutarnjoj neslozi, jer je dosta već učinjeno, da se Rim osveti. Kad ga je Germanik molio da mu dade samo jednu godinu, da dovrši započeto, postavio je njegovu čednost na još veću kušnju nudeći mu drugi konzulat, jer bi tu službu morao osobno izvršivati. K tomu je još dodao, ako bi još trebalo ratovati, neka ostavi svome bratu Druzu priliku za slavu, jer on ne može postići ime imperatora i zadobiti lovorvijenac, nigdje drugdje nego samo u Germanijama, budući da drugdje nema nikakovih neprijatelja. Germanik nije više oklijevao, premda je vidio, da je sve to hinjeno, i da ga iz zavisti uklanjaju od stečene slave.

27. U isto je vrijeme bio Libo Druzo iz roda Skribonijevaca optužen, da radi o prevratu. Početak, tok i svršetak te stvari ja ću opširnije pripovijedati, jer se tada prvi put pronašlo ono, što je kroz tolike godine izjedalo državu. Senator Firmije Kato, jadan od najpoudanijih prijatelja Libonovih, predobio je nepromišljenog mladića, što se lako podavao ispraznim nadama, za obećanje Kaldejaca, za čarolije maga i tumače sanja, jer mu je napominjao, da mu je prađed Pompej, tetka Skribonija, koja je nekoć bila suprugom Augustovom, Cezari da su mu bratučedi, a cijela kuća da mu je puna likova pređa; i još ga je zaveo na raskoš i dugove i bio mu drugarom u raspuštenosti i u novčanim neprilikama, da ga sa to više prijava sapne.

28. Kad je našao dosta svjedoka i robova, koji su to isto mogli potvrditi, zamolio je za pristup k caru, dok je zločin i krivca unapred označio Flako Veskularije, rimski

vitez, koji je bio u dobrom poznanstvu s Tiberijem. Cezar nije prijavu odbio, ali nije dopustio sastanak, jer može isti Flako biti posrednikom u dogovorima. Međutim je počastio Libona preturom, pozivao ga na gozbe i nije se ni malo promijenio u licu ni bio razdražen u govoru. Tako je sakrivao svoju srdžbu. I premda je mogao sve njegove riječi i djela spriječiti, njemu je bilo draže, da za njih sazna, dok nije neki Junije, kojega je onaj nagovorio, da basmama dozove sjene u podzemnom svijetu, o tomu podnio prijavu Fulciniju Trionu. Glasovito bijaše među sokovima oštroumlje Trionovo i željno rđava glasa. On smjesta pograbi krivca, obrati se na konzule i zatraži istragu pred senatom. Senatori budu sazvani uz pripomenu, da se ima vijećati o velikoj i strašnoj stvari.

29. Međutim je Libo obukavši se u crno s odličnim ženama obilazio kuće, moljakao rođake, tražio zagovor protiv pogibli, i svi su ga zbog istoga straha odbijali, premda su navodili različne razloge. Na dan senatske rasprave bio je izmoren od straha i bolesti, ili je, kako neki kažu, hinio bolest, pa je bio u nosiljci donešen do vratiju vijećnice i naslanjajući se na brata rukama se i poniznim molbama obratio na Tiberija, koji ga je primio ne mijenjajući izraz lica. Zatim je Cezar pročitao tužbe i tužitelje tako odmjerenim glasom, da se ne bi činilo, da krivnju ublažuje ili zaoštruje.

30. Pristupili su osim Triona i Kata kao tužitelji Fontej Agripa i Kajo Vibije, i svi su se natjecali, komu da se dade pravo, da bude glavni tužitelj, dok nije Vibije izjavio, budući da se sami nijesu složili, i budući da je Libo unišao bez branitelja, da će pojedince navoditi optužbe; i iznio je bezumne bilješke, tako da je Libo pitao mage, da li će imati toliko blaga, da novcem pokrije Apijevu cestu sve do Brundizija. A bilo je tu i drugo ludo, ako blaže shvatiš, tričavo, jadno. Tužitelj je navodio, da su osobito na jednom papiru uz imena Cezara i senatora pribilježene zločinačke i tajanstvene bilješke. Kad je okrivljenik to poricao, bude zaključeno, da se pod mukama saslušaju robovi, koji su to priznali. No kako je po drevnom zaključku senata bilo zabranjeno ispitivati robove u stvarima, gdje se radi o građanskim pravima i životu gospodarevu, lukavi i u izmišljanju novih pravnih odredaba domišljati Tiberije, zapovjedi, da ih se jednog po jednog proda upravniku državnih dobara, dakako zato da se robovi mogu preslušati protiv Libona bez povrede senatskog zaključka. Za to je okrivljenik zamolio odgodu na sjutradan, i otišavši kući povjerio svome rođaku Publiju Kviriniju posljednje molbe na cara.

31. Odgovor je glasio, neka se obrati na senat. Međutim su vojnici opkoljavali kuću, i već su bučili u predvorju, da ih se moglo čuti i vidjeti, kad je Libo izmučen samom gozbom, koju je kao zadnju nasladu priredio, sazivao, da ga tko ubije, hvatao robove za desnice i uručivao mač. I kad su oni u strahu i u bijegu prevalili sa stolom postavljeno svijetlo, on si je već u samrtnoj tmini zadao dva udarca u utrobu. Na jecaj klonuloga pritrče slobodnjaci, a vojnici se vidjevši ubojstvo udalje. Tužba je pred senatorima bila jednakom strogošću provedena, a Tiberije se zaklinjao, da bi on molio za njegov život, ma da je bio kriv, da nije svojevoljno požurio smrt.

32. Njegova dobra budu podijeljena među tužitelje, a koji su bili iz senatorskog reda, dobiju izvanredne preture. Tada je predložio Kota Mesalin, da lik Libonov ne smije pratiti pogrebe njegovih potomaka, a Knejo Lentulo, da nijedan Skribonijevac ne smije uzeti pridjevak »Druzo«. Na prijedlog Pomponija Traka budu odredjeni dani za svečane zahvalnice. Darove Jupiteru, Martu, Konkordiji, zatim da se 13. septembra, dan, u koji se Libo ubio, smatra kao blagdan, to su zaključili Lucije Pizo i Galo Azinije i Papije Mutilo i Lucije Apronije, a njihove sam zaključke i laskanja spomenuo, da se znade, da je to staro zlo u javnom životu. Stvoreni su zaključci i o izgonu matematika i maga iz Italije; između njih je Lucije Pituanije strmoglavljen s (tarpejske) pećine, Publija Marcija kaznili su konzuli po drevnom običaju izvan Eskvilinskih vratiju davši trubiti u trublju.

33. U narednoj sjednici senata mnogo su govorili proti raskoši u državi konzularac Kvinto Haterije i bivši pretor Fronto, i zaključeno bude, da se ne smiju zgotavljati od suhoga zlata posude za donašanje jela, i da svilena odijela ne sramote muževe. Fronto je prestupio dnevni red i zatražio umjerenost u srebrnom posuđu, pokućstvu i družini, jer tada je kod senatora učestao običaj, da iznesu kod glasovanja, ako misle, da je što za državu korisno. Protiv toga razlagao je Galo Azinije: Povećanjem države povećao se i privatni imetak, a to nije ništa novo, nego odgovara starim običajima. Drugo je bio imutak za vrijeme Fabricija, a drugo za Scipiona. Uopće se sve ravna prema stanju države; ako je ono slabo, kućanstva građana su oskudna, a pošto se ono u veličajnosti toliko podiglo, živu i pojedinci lagodnije. Uopće kod družine, srebrnine i svega, što se pribavlja za život, ništa nije ni previše ni premalo nego tek s obzirom na imetak posjednika. Zato je i različan od drugih cenzus senatora i vitezova, ne stoga što bi po naravi bili različni, nego, kao što se odlikuju mjestima, staležem i dostojanstvom, tako se odlikuju i onim, što se pribavlja za odmor duši i za zdravlje tijela, osim ako netko mora podnijeti to više briga i to više pogibli, što je odličniji, a polastica briga i pogibli ne smije imati. Galo je lako postigao odobravanje slušatelja, koji su skrivajući se za lijepotom imena priznavali svoje grijehe i

bili sličnog mišljenja. K tomu je dodao Tiberije, da nije sada vrijeme, da se sudi, a ako se što u ćudorednosti stane klimati, ne će uzmanjkati onaj, koji će voditi popravljanje.

34. Tom je zgodom Lucije Pizo navalio na pristranost sudaca, na podmitljivost sudova, na bijes govornika, koji su se prijetili tužbama, i izjavljivao je, da on odlazi i udaljuje se iz grada, i da će živjeti na kojem skrovitom i odaljenom zaseoku, te se ujedno spremao, da ostavi vijećnicu. Tiberije je bio ganut, i premda je već sam blagim riječima Pizona ublažio, još je i njegove rođake sklonuo, da ga svojim nagovaranjem i molbama zadrže, ako bi kušao otići. Ne manji dokaz očitog negodovanja dao je doskora isti Pizo pozvavši na sud Urgulaniju, koju je prijateljstvo Augustino uzdiglo iznad vlasti zakona. No ni Urgulanija se nije pokorila, nego se ne mareći za Pizona odvezla u dom Cezarov, a ni on nije odustao, premda se Augusta tužila, da se nju vrijeđa i omalovažuje. Tiberije je držao, da je pristojno u toliko majci popustiti, da kaže, da će ići pred tribunal pretorov i biti na pomoć Urgulaniji, i pošao je iz palače naloživši vojnicima, da ga izdaleka slijede. I moglo ga se vidjeti, kako posred vreve svjetine miran u licu različnim govorima produljuje trajanje puta, dok nije Augusta naložila, da se donese zatraženi novac, budući da su rođaci uzalud Pizona nagovarali, da popusti. Tako se ta stvar nije svršila neslavno za Pizona, a slava je Cezarova još više porasla. Uostalom je moć Urgulanijina bila toliko veća od državne, da je držala, da je ispod njene časti, da dođe kao svjedok u nekoj stvari, o kojoj se raspravljalo u senatu. K njoj je bio poslan pretor, da je kod kuće presluša, premda je bio stari običaj, da se i djevice Vestalke saslušaju na foru i na sudu, kodgod su svjedočile.

35. Ne bih spominjao, da su se javni poslovi one godine odgodili, kad ne bi bilo vrijedno upoznati raznolikost shvaćanja Pizona i Azinija Gala u toj stvari. Pizo je držao, ma da je Cezar rekao, da će izbivati iz Rima, da se baš poradi toga mora raspravljati o javnim poslovima, da bude dično za državu, da senat i vitezovi mogu obavljati svoje službe, ma da je car odsutan. Galo je govorio, budući da je Pizo prije njega spomenuo tobožnju slobodu, da nije ništa dosta slavno i dolično dostojanstva naroda rimskoga, ako se ne vrši u nazočnosti i pred očima Cezarovim, stoga treba skupštinu Italije i pridolazak provincija odgoditi do njegovog dolaska. Tiberije je to slušao i šutio, a međutim su i jedni i drugi velikom žestinom raspravljali, ali javni su poslovi bili odgođeni.

36. Ali Galo se prepirao i sa Cezarom. Jer je predložio, da se izaberu magistrati na pet godina, i da se legati legija, koji su prije preture vršili tu vojničku službu, već sada odrede za pretore, i da car za svaku pojedinu godinu imenuje dvanaest kandidata. Nesumnjivo je bilo, da taj prijedlog ide za nečim dubljim, i da se diralo u tajne ustanove vladanja. Ali je ipak Tiberije, kao da se time njegovu vlast p o v e ć a v a, govorio, da je po njegovu želju za umjerenošću teško tolike izabrati, tolike varati nadom. Jedva se kod g o d i š n j i h izbora izbjegava uvredama, premda nada u skorašnje izbore tješi one, koji propadnu. Kolika će mržnja nastati u onih, koji budu na dulje od pet godina odbijeni? Odakle se može unaprijed vidjeti, kako će se komu u tako velikom vremenskom razmaku razviti mišljenje, obitelj, imetak? Ljudi se već uzohole, ako budu jednu godinu unaprijed izabrani, a što će biti onda, ako se budu kroz pet godina ponosili čašću? Time se popeterostručuju magistrati, potkapaju zakoni, koji su odredili određene razmake vremena za javno natjecanje kandidata, za traženje i dobivanje časti. — Tako je tobože dobrohotnim govorom zadržao silu vlade.

37. Nadopunio je i zakonom određeni imetak nekih senatora. Zato je bilo to čudnije, što je previše oholo saslušao molbu Marka Hortala, tako odličnog mladića, premda je bio očito siromah. On je bio unuk govornika Hortenzija, a božanski ga je August darom od jednog milijuna sesteraca sklonuo, da se oženi i rodi djecu, da ne bi izumrla ta veoma slavna porodica. Stoga je, dok su mu četiri sina stajala pred pragom vjećnice, kad je senat vijećao u palači, kad je na njega došao red, da glasuje, gledajući sad u lik Hortenzijev, što je stajao među govornicima, sad u Augustov, ovako počeo govoriti: »Sabrani oci, ove, čiji broj i mladost vidite, nisam ja od svoje volje rodio, nego jer je to zahtijevao car, a ujedno su i moji pređi zaslužili, da imadu potomaka. Jer sam ja, koji radi nepostojanosti vremena nisam mogao ni baštiniti ni steći ni bogatstvo, ni sklonost puka, ni rječitost, to prirođeno dobro naše porodice, bio zadovoljan, ako moja oskudica ne bi ni meni bila na sramotu ni komu na teret. Po nalogu carevu ja sam se oženio. Eto roda i potomaka tolikih konzula, tolikih diktatora! Ne navodim ja toga, da pobudim zavist, nego samilost. Oni će u cvatu tvoje snage, Cezare, postići časti, koje im dadeš. Međutim štiti od oskudice praunuke Kvinta Hortenzija, gojence božanskog Augusta!«

38. Sklonost senata bijaše Tiberiju povodom, da se to jače odupre služeći se po prilici ovim riječima: Ako započnu amo dolaziti svi siromasi, koliko ih ima, i moliti novac za svoju djecu, pojedinci ne će nikada dobiti dosta, a država će se iscrpsti. I doista nijesu pređi zato dopustili, da se katkada prestupa dnevni red, i da se kod glasovanja iznese, što je korisno za općenitost, da vlastite prilike i domaće stvari ovdje promičemo i mrzimo na senat i na cara, bilo

da dopuste darovanje bilo da ga uskrate. Jer to nisu molbe, nego zahtjev, neumjestan i neočekivan, ako netko, premda su se senatori skupili radi posve druge stvari, ustane i spominjući mnoštvo i nježnu dobu svoje djece navali na blagost senata, i tu istu silu upotrijebi protiv mene i u neku ruku provali u državnu blagajnu, koju bismo morali opet zločinom napuniti, ako je iz ličnih obzira ispraznimo. Dao je tebi, Hortale, božanski August novaca, ali sam od sebe i ne pod uvjetom, da ti se uvijek daje. Jer inače će omlitaviti radinost, umnožiti se lijenost, ako se čovjek ne stidi sam pred sobom i ne pouzdaje u sebe, nego će svi bezbrižno očekivati tuđu pomoć i biti za sebe lijeni a nama na teret.« Premda su te i takove riječi s odobravanjem saslušali oni, koji običavaju hvaliti sve carsko, časno i nečasno, većina ih je primila mukom ili tihim mrmljanjem. To je opazio Tiberije i nakon kratke šutnje rekao, da je to odgovorio Hortalu, uostalom ako senatori misle, on će dati njegovoj djeci po dvjesta tisuća sesteraca svakom pojedinom muškoga spola. Neki su mu zahvaljivali, Haterije je šutio, možda od straha a možda svijestan baštinjenog plemstva, makar je bio u nepovoljnom položaju. A nije se Tiberije ni kasnije njemu smilovao, premda je porodica Hortenzijeva zapala u sramotno siromaštvo.

39. Te iste godine bila bi smionost jednoga samo roba potresla državu nesrećom i građanskim ratom, da se nije brzo doskočilo. Neki rob Postuma Agripe, imenom Klement, saznavši za smrt Augustovu, stvorio je u svom ne baš ropskom duhu odluku, da pođe na otok Planaziju, pa da varkom ili silom ugrabi Agripu i ponese ga ka germanskim četama. Smioni njegov pothvat osujetila je sporost tovarnog broda. Kako se međutim izvršilo umorstvo, dade se on na veće i opasnije, pa ukrade njegov pepeo i odvezavši se na etrursko predbrežje Kozu, sakrije se na nepoznatim mjestima, dok mu nije narasla kosa i brada, jer dobom i stasom nije baš bio neslićan svome gospodaru. Zatim je po spretnim ljudima, koji su znali za njegovu tajnu, razglašivao, da Agripa živi, najprije potajnim govorkanjem, kako je to običaj kod zabranjenih stvari, a doskora otvorenim pogovaranjem pred svakim neiskusnim, koji je bio spreman povjerovati, ili opet pred ljudima buntovnim i radi toga željnim prevrata. I sam je, kad bi se smračilo, obilazio municipije, i nije ga se moglo vidjeti na javnom mjestu niti dulje vremena na istom mjestu, nego budući da se istina pojačava, ako se kroz dulje vremena može jasno vidjeti, a neistina, ako se kroz kratko vrijeme nešto nejasno vidi, on bi odavde izniknuo, čim se raširio glas o njemu, a ondje bi osvanuo prije toga.

40. Međutim se po Italiji razglašivalo, da je milošću bogova Agripa pošteđen, i tomu se vjerovalo u Rimu. I već se

oko njega, kad se iskrcavao u Ostiji, okupljalo silno mnoštvo, a u Rimu se držali potajni sastanci, kad je Tiberija počela mučiti dvojaka briga, da li bi svoga roba obuzdao oružanom silom, ili bi pustio, da se isprazna lakovjernost samim vremenom raspline. Čas je mislio, da mu ne valja ništa propustiti, čas opet, da se ne smije svega bojati, i tako se kolebao između stida i straha. Napokon preda tu stvar Salustiju Krispu. On odabere dvojicu između svojih klijenata — drugi kažu, da su to bili vojnici — pa ih nagovori, da pođu k njemu gradeći se njegovim pristašama, da mu ponude novaca i obećaju mu vjernost u zajedničkim pogiblima. Oni izvrše, kako je bilo zapovjeđeno. Zatim uvrebavši noć, kad nije bilo straže, uzmu dovoljno ljudi, začepe mu usta, pa ga svezana dovedu u palaču, i kad ga Tiberije upitao, kako je postao Agripom, odgovori: »Kako ti Cezarom«. I nijesu ga mogli prisiliti, da izda sukrivce. Tiberije ga se nije usudio javno kazniti, nego je naložio, da ga u skrovitom dijelu palače pogube a njegovo tijelo potajno uklone, i premda se govorilo, da su ga mnogi iz carske kuće i vitezovi i senatori novcem podupirali, ipak se to nije istraživalo.

41. Koncem godine bude posvećen pokraj hrama Saturnova slavoluk radi toga, što su se pod vodstvom Germanikovim natrag osvojile zastave, koje su pod Varom bile izgubljene, i hram »Dobroj Sreći« blizu Tibera u vrtovima, koje je Cezar diktator rimskom narodu zapisao, i svetište rodu Julijevaca i kip božanskom Augustu kod Bovila.

Za konzulata Kaja Cecilija i Lucija Pomponija slavio je Germanik Cezar 26. maja slavlje nad Heruscima, Hatima, Angrivarijcima i nad plemenima, što stanuju sve onamo do Labe. Tu se nosio plijen, zarobljenici, slike gora, rijeka i bojeva. A rat se držao završenim, jer je on bio zapriječen, da ga dovrši. Još s većim su zanimanjem promatrali njegovu krasnu ličnost i kola, u kojima se vozilo petero djece. No potajno je bilo i bojazni, kad su pomišljali, kako je malo koristila Druzu, ocu njegovu, ljubav naroda, i kako je njegova ujaka Marcela u naponu mladosti smrt ugrabila vrućoj želji naroda, kako su kratka vijeka i nesretni oni, koje rimski narod ljubi.

42. Uostalom je Tiberije u ime Germanikovo poklonio puku po trista sesteraca po glavi i odredio sebe za druga u njegovu konzulatu. Pa kad ni time nije postigao, da vjeruju u iskrenost njegove ljubavi, odluči ukloniti toga mladića pod izlikom odlikovanja, i zato smisli povode, ili prihvati one, što mu ih je slučaj pružio. Kralj Arhelaj vladao je Kapadocijom već pedeset godina, mrzak Tiberiju, jer mu za boravka njegova na Rodu nije nikakve ljubavi iskazao. A Arhelaj to nije iz oholosti propustio, već zato, što su ga pouzdanici Augustovi opomenuli; jer dok je Gaj Cezar bio

moćan i zabavljen prilikama na Istoku, držalo se Tiberijevo prijateljstvo za nesigurno. No kako je rod Cezâra izumro, i on vlast dobio, primamio je Arhelaja pismom svoje matere, koja mu nije tajila, da joj je sin uvrijeđen, nego mu je nudila pomilovanje, ako dođe i moli. On pohiti u Rim ne sluteći varku, ili bojeći se sile, ako bi se razabralo, da je naslućuje. Tamo bude od cara neprijazno primljen i doskora optužen u senatu, pa završi život ili svojevoljno ili prirodnom smrću, ne poradi izmišljenih krivnja, već od straha, satrt od starosti, i zato što je kraljevima već sama jednakost a kamo li ne podložnost neobična. Kraljevstvo njegovo bude opet u provinciju pretvoreno i Cezar je izjavio, da njegovim dohotkom može umanjiti porez od jednog postotka i za budućnost ga odredio sa polovicom postotka. U isto su se vrijeme nakon smrti komagenskog kralja Antijoha i ciličkog kralja Filopatora počeli narodi buniti, jer je većina željela rimsko, a drugi kraljevsko gospodstvo. A provincije Sirija i Judeja, istrošene teretima, molile su sniženje danka.

43. To dakle, i što sam o Armeniji prije spomenuo, razložio je Tiberije u senatu, i izjavio, da se pobunjeni Istok može jedino Germanikovom razboritošću utišati, jer njegov se život primiče kraju a Druzov još nije dosta dozreo. Tada preda senat svojom odlukom Germaniku one provincije, koje more odijeljuje, i kamogod dođe, veću vlast od onih, koji su ondje po ždrijebu ili poslani od cara. Zato je Tiberije uklonio iz Sirije Kretika Silana, koji je bio u rodbinskoj vezi s Germanikom, jer je Silanova kćerka bila zaručena s najstarijim njegovim sinom Neronom, i postavio za namjesnika Kneja Pizona, muža nasilnoga, koji se nije znao pokoravati, u koga je bila prirođena naprasitost njegova oca Pizona, što je u građanskom ratu opet pobunjenu stranku u Africi protiv Cezara živo potpomagao i zatim se pridružio Brutu i Kasiju, a kad mu je bilo dopušteno, da se povrati, on nije htio, da se natječe za državne službe, dok ga dapače ne namoliše, da primi konzulat, koji mu je August podijelio. Ali pored očeve oholosti on se ponosio još i plemenitim rodom i bogatstvom svoje žene. Jedva je htio, da ustupa Tiberiju, ali sinove je njegove prezirao kao mnogo niže od sebe; i on nije sumnjao o tom, da je zato odabran za namjesnika Sirije, da obuzda nade Germanikove. Nekoji su vjerovali, da mu je Tiberije dao potajne naloge; a bez sumnje je i Plancinu Augusta svjetovala, da ženskim spletkama progoni Agripinu. Jer dvor se razdijelio u dvije stranke u potajnoj sklonosti prema Druzu ili Germaniku. Tiberije je volio Druzu kao rođenome sinu svoje krvi, dok je Germanik stekao kod ostalih veću ljubav, jer ga je odnemario ujak, i što je po majci bio slavnijega roda, budući da je imao Marka Antonija za djeda a Augusta za praujaka. Nasuprot se činilo, kao da je Dru-

žov pradjed, rimski vitez Pomponije Atik, plemenu Klaudijevaca na sramotu, a i žena je Germanikova Agripina brojnom djecom i dobrim glasom natkriljivala Druzovu ženu Liviju. Ali braća su živjela u krasnoj slozi, neuzdrmanoj rodbinskom svađom.

44. Ne dugo iza toga poslan je bio Druzo u Ilirik, da se navikne na vojnički život i stekne ljubav vojske, ujedno je mislio Tiberije, da je bolje, da mladić, koji je živio raskalašeno u gradskim razbludama, boravi u taboru, a sebe samoga je smatrao sigurnijim, ako obadva sina zapovijedaju legijama. Ali za izliku je uzeo Svebe, koji su molili pomoć protiv Heruska, jer kad je rimska vojska otišla, i oni nijesu imali nikakova straha pred vanjskom silom, oni su po običaju toga plemena i iz slavohleplja okrenuli oružje protiv sebe. Jakost tih naroda i hrabrost njihovih vođa bila je jednaka, ali Marboda je kod njegovih zemljaka omražavalo ime kralja, a Arminije je bio obljubljen, jer se borio za slobodu.

45. Stoga su pošli u boj ne samo Herusci i njihovi saveznici, stari vojnici Arminijevi, nego su se i iz kraljevstva Marbodova k njemu odmetnula svepska plemena, Semnoni i Langobardi. Kad su ovi pridošli, on bi bio jači, da nije Ingujomer sa četom svojih podanika prebjegao k Marbodu, premda nije imao drugog razloga nego to, što je držao ispod svoje časti, da se on starac ujak pokorava mladiću nećaku. Tako su se uredili bojni redovi, s jednakom nadom s obje strane, i nijesu se, kao inače kod Germana, borili u raštrkanim navalama i razbacanim ruljama, jer su se dugim ratovanjem s nama naučili ići za zastavama, zaklonima se uvrđivati, riječi zapovjednika slušati. I tada je Arminije pregledavajući sve na konju, kako se kojima približio, pokazivao na slobodu, koju su natrag zadobili, na poubijane legije, na plijen otet Rimljanima, što se još uvijek nalazi u rukama mnogih. Naprotiv je Marboda nazivao kukavnim bjeguncem, nevještim ratovanju, koji se brani hercinskim skrovištima, a ipak je nedavno darovima i polanstvima molio za savez, pa izdajicom domovine, pratiocem Cezarovim, koga bi morali jednakom žestinom protjerati, kao što su Vara Kvintilija uništili. Neka se samo sjete tolikih bojeva, čiji je svršetak kao napokon i izgnanje Rimljana jasno utvrdio, za koga je konačni uspjeh odlučen.

46. A ni Marbod se nije uzdržavao od hvastanja i ponizivanja neprijatelja, prihvativši Ingujomera za ruku tvrdio je, da se u tom mužu nalazi cijela dika Heruska, i da je po njegovoj osnovi vođeno sve ono, što je sretno pošlo za rukom. Mahniti i za djelo nesposobni Arminije da tuđu slavu sebi prisvaja samo zato, što je tri bezbrižne legije i njihova vođu, koji nije slutio varku, nevjerom prevario, na veliku nesreću Germanije i na sramotu svoju, jer mu žena, jer mu

sin još sada podnose ropstvo. On je pako bio napadnut od dvanaest legija pod vodstvom Tiberijevim i očuvao slavu Germana neokaljanu, a zatim su se pod pravednim pogodbama razišli. Ne kaje se, što oni sami mogu odlučiti, da li vole odabrati neoslabljeni rat s Rimljanima, ili mir bez prolijevanja krvi. Obje vojske potaknute tim riječima rasplamtili su još i vlastiti interesi, jer su se Herusci i Langobardi borili za staru slavu i mladu slobodu, a protivnici za proširenje vlasti. Inače se nijesu nikada pobili s većom silom ni sa više odlučenim uspjehom, jer je na obje strane desno krilo bilo raspršeno. I očekivali su novu bitku, da nije Marbod prenio tabor na bregove. To je bio znak poraza; i kad je bio prebjezima oslabljen, pošao je među Markomane i poslao poslanike Tiberiju, da mole za pomoć. Odgovoreno mu je bilo, da nema prava, da sazivlje protiv Heruska rimsko oružje on, koji nije nikako pomogao Rimljanima, kad su se borili protiv istoga neprijatelja. Ipak je bio, kako sam spomenuo, poslan Druzo, da utvrdi mir.

47. Iste se godine srušilo dvanaest bogatih gradova Azije od potresa po noći, radi čega je nesreća bila više neočekivana i teža, i nije moglo pomoći običajno sredstvo u takovom slučaju, da ljudi bježe na otvorena mjesta, jer ih je raspuknuta zemlja proždirala. Propale su, pripovijeda se, silne gore, visoko na brijegu vidjelo se ono, što je prije bilo u ravnici, posred ruševina sijevali su plameni. Kako je najveća nesreća zadesila Sardijce, tako je na njih svrnula najviše milosrđa. Jer Cezar im je obećao deset milijuna i oprostio im za pet godina, što su uplaćivali u državnu i u privatnu carsku blagajnu. Za Magnećane na Sipilu držalo se, da su s obzirom na nesreću i pomoć najbliži. Zaključeno bude, da se za isto vrijeme oproste od poreza Temnjani, Filadelfljani, Egejci, Apoloniđani, i oni, što se zovu Mostenci ili makedonski Hirkanci, i Hierocezareja, Mirina, Cima i Tmol, i da se pošalje jedan senator, da razvidi sadašnji položaj i pomogne. Izabran bude Marko Atej između bivših pretora, da ne bi radi toga, što je jedan bivši konzul upravljao Azijom, nastalo među jednakima takmenje, od čega bi nastale zapreke.

48. Ove sjajne darove za opću korist uljepšao je Cezar jednako cijenjenom darežljivošću, što je za carsku blagajnu zatraženi imetak Emilije Muze, koja je bila bogata i umrla bez oporuke, predao Emiliju Lepidu, iz čije se porodice činilo da ona potječe, i što je predao baštinu bogatoga rimskoga viteza Patuleja, premda je sam bio označen kao subaštinik, Marku Serviliju, za koga je saznao, da je označen kao baštinik u pređašnjoj oporuci, koja nije bila sumnjiva, navodeći u oba slučaja, da im se mora pomoći poradi njihovog plemstva. I nije preuzeo ni od koga baštinu, osim one,

na koju bi po prijateljstvu imao pravo. Odbijao je od sebe nepoznate ili one, što su mrzili na druge pa poradi toga postavili cara baštinikom. Uostalom kako je potpomagao časno siromaštvo onih, koji ga nijesu sami skrivili, tako je rasipnike i one, koji su poradi sramotna života osiromašili, kao Vibidija Virona, Marija Nepota, Apija Apijana, Kornelija Sulu, Kvinta Vitelija isključio iz senata ili im dopustio, da svojevoljno istupe.

49. U isto je vrijeme posvetio hramove bogova, koje su starina ili oganj uništili, i koje je August opet počeo; i to Liberu pa Liberi i Cereri pokraj Cirka Maksima, koji je diktator Aulo Postumije zavjetovao, i na istome mjestu hram Flore, koji su utemeljili edili Lucije i Marko Publicije, i hram Janu, koji je pokraj trga s povrćem sagradio Kajo Duilije, koji je kao prvi Rimljanin sretno ratovao na moru i završio pomorsko slavlje nad Punjanima. N a d i je hram obnovio Germanik; ovaj je zavjetovao Aulo Atilije u istom ratu.

50. Međutim je zakon o uvredi veličanstva sve više jačao, i Aureliju Varilu, Augustovu unuku po sestri, optužio je jedan tužitelj radi uvrede veličanstva, što je pogrdnim riječima obružila božanskog Augusta i Tiberija i njegovu mater, i što joj je dokazan preljub, premda je u srodstvu s Cezarom. Zaključeno je, da se za preljub dovoljno brine zakon Julijev; za krivnju uvrede veličanstva zahtijevao je Cezar, da se izluči, i da se ona kazni, ako je što bezbožno o Augustu govorila; što je protiv njega govorila, nije htio da se istražuje. Kad ga je konzul pitao, što misli o onom, što je optužena, da je zlo govorila o njegovoj majci, on je šutio, a zatim je na najbliži dan senata i u njezino ime molio, da se nikomu ne upisuju u grijeh riječi protiv nje, ma kako bile izrečene. I tako je oslobodio Apuleju od prestupka zakona o uvredi veličanstva, a za preljub je zagovarao oštriju kaznu, i savjetovao, da je rođaci njeni po primjeru pređa uklone preko dvjestotog miljokaza. Preljubnik Manlije bio je izagnan iz Italije i Afrike.

51. O izboru pretora, što bi se imao imenovati umjesto Vipstanija Gala, koji bješe umro, porodila se pravda. Germanik i Druzo — jer tada još bijahu u Rimu — podupirali su Haterija Agripu rođaka Germanikova, naprotiv je većina htjela, da odlučuje kod kandidata broj djece, što je i zakon zapovijedao. Tiberije se veselio, kad je senat imao odlučivati između njegovih sinova i zakona. Podlegao je dakako zakon, ali ne odmah i s malom većinom glasova onako, kako su podlijegali zakoni još onda, dok su jošte vrijedili.

52. Iste je godine započeo rat u Africi, a vođa neprijatelja bio je Takfarinat. On je bio rodom Numiđanin, a služio je u rimskoj vojsci među pomoćnim četama, zatim uskočio pa je skitnice i razbojnike najprije okupljao na plijen i gra-

bež a zatim ih je kao u ratu vrstao u pješačke i konjaničke čete, i napokon se nije smatrao poglavicom neuređene rulje nego Musulamljana. To moćno pleme, blizo afričkoj pustinji, ne imajući uređenih gradova, pograbilo je oružje i povuklo u rat susjedne Maure. I ovi su imali vođu, Mazipu. Vojska bude tako razdijeljena, da je Takfarinat odabrane i na rimski način oboružane muževe zadržavao u taboru i privikao ih na stegu i poslušnost, a Mazipa s lako oboružanim mnoštvom požar i klanje i strah naokolo širio. I već su prisilili Cinitijce, narod, koji se nije smio prezirati, da s njima isto rade, kad je Furije Kamilo, prokonzul Afrike, jednu legiju i koliko je saveznika bilo pod zastavama ujedinio i poveo ih na neprijatelja, doduše malenu četu, ako bi gledao na mnoštvo Numiđana i Maura. Pa ipak se nije ni za što toliko marilo, koliko za to, da se ne bi radi straha ustegli od ratovanja. Nadom u pobjedu navedeni su na to, da budu pobijeđeni. Zato bude legija postavljena u sredinu, lako oboružane kohorte i dvije čete konjanika na krila. I Takfarinat nije odbio boj. Numiđani budu raspršeni i poslije mnogo godina zadobi opet ime Furijevaca čast u ratu. Jer poslije onoga preosvajača Rima i njegovoga sina Kamila bila je zapovjednička slava u drugim porodicama, a ovoga, koga sada spominjem, držali su nesposobnim za boj. Zato je Tiberije to radije njegova djela uzvisivao, i senatori su mu podijelili počasne znakove slavodobitnika, što je za Kamila radi njegova čedna života bilo bez pogibli.

53. Naredna je godina imala Tiberija po treći put, Germanika po drugi put za konzula. Nego tu je čast Germanik nastupio kod ahajskoga grada Nikopola, kamo je došao niz ilirsku obalu, pohodivši svoga brata Druza, koji je boravio u Dalmaciji, izmučivši se tegobnom plovidbom po Jadranskom a zatim po Jonskom moru. Zato je upotrijebio nekoliko dana za popravak brodova. Ujedno je pohodio zaljeve proslavljene akcijskom pobjedom i od Augusta podignuti pobjedni spomenik i tabor Antonijev, sjećajući se tako svojih pređa. Jer njemu je, kako rekoh, August bio praujak, Antonije djed i tako mu se ondje pružala velika slika žalosti i radosti. Odonud je došao u Atenu, pa je prema tomu staromu i prijateljskomu gradu kao savezniku bio u toliko ljubazan, da je sa sobom imao samo jednoga liktora. Grci ga dočekaše veoma biranim počastima gizdajući se starim djelima i riječima svojih pređa, ne bi li njihovo ulagivanje imalo više vrijednosti.

54. Ploveći odavde prema Eubeji prijeđe na Lezb, gdje je Agripina rodila svoje zadnje dijete Juliju. Zatim dođe do krajnje granice Azije i u tračke gradove Perint i Bizant, zatim u tjesnac Propontide i u ušće Ponta želeći upoznati drevna i pričom proslavljena mjesta. A ujedno je nastojao, da ojača te unutrašnjim zadjevicama i bezakonjem činovnika istrošene pokrajine. Kad se vraćao i svakako nastojao, da pohodi svetinje samotračke, odvratiše ga nepovoljni sjeverni vjetrovi. Zato pohodi Ilij, i sve, što ondje poradi promjenljive sreće i našeg podrijetla štovanje zaslužuje, pa proputuje duž Azije i pristane u Kolotonu, da pita proročište Apolona klarskoga. Ondje svećenik, pozvan iz određenih porodica, i to ponajviše iz Mileta, — ne žena, kao u Delfima — sasluša samo broj i imena, onih koji pitaju; zatim se spusti u spilju, napije se vode iz tajna izvora i, premda većinom ne zna pisati ni pjesme slagati, daje u složenim stihovima odgovore na ono, što je tko u pameti mislio. I govorilo se, da je Germaniku okolišenjem, kako je to već običaj proročišta, r a n u smrt prorekao.

55. Da bi što brže svoj zadatak započeo, prestraši Pizo bučnim ulazom atensko građanstvo i otrese se na nj oštrim govorom napadajući uvijeno Germanika, što je vrijeđajući čast rimskoga imena prevelikom prijaznošću odlikovao ne A t e n j a n e, koji su od tolikih ratova već izumrli, nego onu mješavinu kojekakvih naroda. Jer to su saveznici Mitridatovi protiv Sule i Antonijevi protiv božanskoga Augusta. A iznosio im je i stare grijehe: kako su bili protiv Makedonaca loše sreće, a protiv svojih ljudi siloviti. Bio je srdit na grad i poradi svoje lične mržnje, jer na njegovu molbu nijesu pomilovali nekog Teofila, koji je bio od aeropaga osuđen radi prijevare. Odande preplovi brzo kroz Ciklade i najkraćim morskim putem stigne kod otoka Roda Germanika, koji je dobro znao, kakovi ga napadaji čekaju. Ali je ipak bio tako prijazan, da mu je, kad ga je oluja, što je međutim nastala, nosila prema pećinama, tako da bi se njegova propast mogla pripisati slučaju, poslao svoje troveslarke, da se njihovom pomoću izbavi iz pogibli. Pa ipak se Pizo nije dao ublažiti, nego se zadržao samo jedan dan pa ostavio Germanika i pohitio naprijed. A kako je stigao u Siriju i k legijama, stao je dijeliti darove, ulagivati se, podupirati najniže proste vojnike, — jer je uklanjao stare centurijone i stroge tribune a njihova mjesta dijelio svojim štićenicima, pa i najgorima, i dopuštao besposlicu u taboru, razvratnost u gradovima, i da se vojnici po selima raspušteno klatare — i tako je kvareći vojsku dotle dotjerao, da se u govoru proste svjetine nazivao o c e m l e g i j a. Ni Plancina se nije držala ženske pristojnosti, nego je išla k vježbama konjaničkim i svečanim ophodima pješačkim, pogrđivala Agripinu i Germanika, a našlo se i među dobrim vojnicima nekoliko spremnih slušati zlo, jer se potajno govorkalo, da se to ne događa protiv volje careve. To je bilo poznato Germaniku, ali mu je bila važnija briga, da prije svega pođe k Armencima.

56. Od davnine bio je taj narod nepouzdan poradi ćudi ljudi i položaja zemlje, budući da se nadaleko ispružila pred

našim provincijama, pa se proteže sve do Međana. Ležeći između veoma velikih država nijesu se vrlo često s njima slagali, Rimljane su mrzili, a Partima zavidali. U ono doba nijesu imali kralja, jer je bio Vonon uklonjen; ali sklonost puka naginjala je Zenonu, sinu pontskoga kralja Polemona, jer je povodeći se od rane mladosti za uredbama i načinom života Armenaca lovom, gozbama i ostalim, što barbari mnogo cijene, jednako predobio za sebe odličnike i puk. Stoga je Germanik u gradu Artaksati uz odobravanje plemstva pred silnim mnoštvom postavio na njegovu glavu kraljevski nakit. Ostali su mu se poklonili i nazvali ga kraljem Artaksijom, a to su mu ime dali po onom gradu. Međutim su Kapadočani, pretvoreni u provinciju, dobili za legata Kvinta Veranija, i smanjeni su im nekoji kraljevski porezi, da se mogu nadati većoj blagosti od rimskog gospodstva. Komagencima bude postavljen na čelo Kvinto Servej, i oni su tada bili prvi put podvrgnuti vlasti pretora.

57. Premda je Germanik ovako sve prilike saveznika sretno uredio, ipak nije bio zadovoljan poradi prkosa Pizonova; njemu je on naložio, da jedan dio legije on sam ili njegov sin u Armeniju povede, no on nije ni jedno ni drugo poslušao. Sastali su se istom u Ciru u zimovalištu desete legije hineći mir u licu, i to Pizo zato, da ne bi odao strah, a Germanik, da se ne bi činilo, da se prijeti, a bio je, kako sam spomenuo, blaže ćudi. Ali njegovi prijatelji, što su mu znali srdžbu potpaljivati, uvećavali su istinu, gomilali laži pa njega samoga i Plancinu i njegove sinove na razne načine okrivljavali. Napokon pozove Cezar nekoliko pouzdanika i počne govoriti onako, kako to biva u pritajenom gnjevu. Pizo mu je odgovorio prkosnim molbama, i tako su se razišli u očitoj mržnji. Iza toga se Pizo rijetko pokazivao pred tribunalom Cezarovim, a ako bi tu i tamo bio prisutan, bio je mrk i očito mu se protivio. Kad su na gozbi kod nabatejskog kralja ponudili Cezaru i Agripini teške zlatne krune, a Pizonu i ostalima lake, čula se njegova izjava, da se ta gozba priređuje sinu rimskoga cara, a ne partskoga kralja, i ujedno je odbacio krunu i izrekao još mnogo protiv raskoši. A sve je to bilo Germaniku teško, ali je ipak podnosio.

58. Međutim su došli poslanici partskoga kralja Artabana. On ih je poslao, da zajamče prijateljstvo i savez, i kako on želi, da se obnove prijašnja međusobna obećanja, i da će on u počast Germaniku poći sve do obale Eufrata. On opet moli, da ne bude Vonon držan pod paskom u Siriji, i da ne potiče šaljući izbliza poslanike poglavice njegovih plemena na bunu. Na to je Germanik dostojanstveno odgovorio o savezu Rimljana i Parta, a o dolasku kraljevom i iskazanom im poštovanju pristojno i čedno. Vonon bude uklonjen u Pompejopolis, primorski grad u Ciliciji. To je učinjeno ne samo na molbe Artabanove nego i zato, da se povrijedi Pizona, kojemu je bio veoma mio poradi premnogih usluga i darova, kojima je Plancinu obvezao.

59. Za konzulata Marka Silvana i Lucija Norbana pođe Germanik u Egipat, da upozna starine, ali za izliku se uzela briga za provinciju. I doista je on otvorio žitnice i tako snizio cijenu žita. A i inače je činio mnogo toga, što je narodu bilo drago: išao je naokolo bez vojničke pratnje, neobut i u grčkoj nošnji, ugledajući se u Publija Scipijona, za koga smo čuli, da je to isto češće radio u Siciliji, premda je još bjesnio rat s Punjanima. Tiberije je njegovu nošnju i vladanje tek blagim riječima prekorio, ali je to žešće napao na to, što je on protivno uredbama Augustovim bez dozvole careve unišao u Aleksandriju. Jer je August pored ostalih upravnih tajni zabranio senatorima i odličnim vitezovima rimskim, da ne smiju bez njegova dopuštenja unići u Egipat, i tako ga odijelio, da ne bi mogao Italiju gladom pritisnuti onaj, koji bi tu provinciju i s njom ključeve kopna i mora osvojio, pa makar imao i malu posadu protiv silne vojske.

60. Ali Germanik još ne znajući, da se njegovom putovanju prigovara, vozio se uz Nil počevši od grada Kanopa. Taj grad su osnovali Spartanci, jer je tamo bio pokopan upravljač broda Kanop onda, kad je Menelaj vraćajući se u Grčku bio zanesen u udaljeno more i u zemlju Libiju. Odavle je pohodio najbliže ušće rijeke, posvećeno Herkulu, za koga starosjedioci kažu, da se kod njih rodio, i da je najstariji, a koji su poslije bili jednako hrabri, da su po njemu dobili ime. Zatim je pohodio velike ruševine stare Tebe. I tamo su stajala na silnim zidinama egipatska pismena, kojima je bila zabilježena negdašnja moć. I jedan je od starijih svećenika na zapovijed, da svoj materinjski jezik tumači, pripovijedao, da je ondje negda stanovalo 700.000 za rat sposobnih ljudi, i da je s tom vojskom kralj Ramzes Libiju, Etiopiju, Mediju i Perziju pa Baktriju i Skitiju osvojio i zemljama, što ih nastavaju Sirani i Armenci i susjedni Kapadočani, ovamo od Bitinskoga, onamo od Likijskoga mora gospodovao. Tu se čitalo i kolik je narodima bio nametnut danak, težina srebra i zlata, broj oružja i konja i darovana hramovima bjelokost i tamjan; koliku je množinu žita i svih potrepština koji narod plaćao, — a to je bilo jednako tako sjajno, kao ono, što sada nameće nasilje Parta ili moć Rimljana.

61. Uostalom je Germanik i druga čudesa pozorno motrio, među njima osobito Memnonov kameni lik, koji glasno zazvuči, čim ga sunčane zrake pogode, i posred živog i jedva prohodnog pijeska poput gora visoke piramide, sagrađene natjecanjem i bogatstvom kraljeva, jezero iskopano u zemlji, da se u nj ocijedi voda od poplave Nila; a na drugim mjestima usko i silno duboko korito, koje ne može do-

seći nijedna mjernička mjera. — Odande je došao u Elefantinu i Sijenu, negdašnju krajnu granicu rimske države, koja sada seže do Crvenoga mora.

62. Dok je Germanik ovo ljeto u više provincija sprovodio, stekao si je Druzo ne malu slavu time, što je poticao Germane na to, da budu nesložni i da skršenog već Marboda progone sve do propasti. Bijaše među Gotima neki plemeniti mladić, imenom Katualda, koji je već davno bio radi nasilja Marbodova prisiljen, da pobjegne, pa mu se sada, kad je on bio u nevolji, usudio osvetiti. On je s jakom četom provalio u zemlju Markomana, podmitio prvake, da sklope s njim savez, pa prodr'o u njegov stolni grad i u tvrđavicu pokraj njega. Tamo se našlo, što su Svebi već davno zaplijenili, i iz naših pokrajina margetane i trgovce, koje je iz njihovog obitavališta u neprijateljsku zemlju dovelo pravo trgovanja, pa su od želje, da povećaju svoj imetak, zaboravili napokon na svoju domovinu i tamo ostali.

63. Kako je Marbod bio odasvud ostavljen, nije mu bilo druge pomoći nego od milosrđa Cezarova. On je prešao Dunav ondje, gdje teče pokraj provincije Norika, pa je pisao Tiberiju ne kao pribjegar ili ponizni molitelj, nego kako bi to odgovaralo njegovom prijašnjem stanju: Ta on je više cijenio prijateljstvo rimsko nego mnoge narode, koji su njega, nekoć tako silno slavnoga kralja, k sebi zvali! Cezar mu je odgovorio, da će moći u sigurnosti i u časti boraviti u Italiji, ako hoće tamo ostati; a ako je za njegove prilike što drugo zgodnije, moći će otići uz jednaku sigurnost za svoj život, uz koju je i došao. Uostalom je u senatu izjavio, da nije Filip Atenjanima, ni Piro ili Antijoh narodu rimskomu toliko bio pogibeljan. Još postoji govor, u kojem je on isticao veličinu toga muža, silnu snagu njemu podložnih naroda, pa kako je blizu Italije bio taj neprijatelj, i što je on sam poduzeo, da ga uništi. I tako je Marbod bio zatočen u Raveni, i ako bi se Svebi uzobijestili, pokazivalo se na njega, kao da će se povratiti u svoje kraljevstvo. Ali on se nije udaljio iz Italije kroz osamnaest godina, i osijedio je izgubivši mnogo od svoje slave radi prevelike želje za životom. Isto takova je bila i sudbina i jednako utočište Katualde. On je ne mnogo kasnije bio protjeran silom Hermundurâ koje je vodio Vibilije, pa je bio od nas primljen i poslan u Forum Julium, naselje u narbonskoj Galiji. Barbari, koji su jednog i drugog pratili, smješteni su s onu stranu Dunava između rijeka Mara i Kuza, da ne bi pobunili mirne provincije, ako bi bili njima pridijeljeni. Njima je dan za kralja Vanije iz plemena Kvadâ.

64. Budući da je bilo istodobno javljeno, da je Germanik dao Armencima za kralja Artaksiju, zaključe senatori, da Germanik i Druzo uđu u Rim slaveći ovaciju. A bili su podignuti i slavoluci s obje strane hrama Marta Osvetnika sa kipovima Cezarâ, i Tiberije je bio veseliji, što je mudrom politikom učvrstio mir, nego da je koji rat oružjem dovršio. S toga udari lukavštinom i na tračkoga kralja Reskupora. Prije je cijelim tim narodom vladao Remetalk. Kad je on umro, prepustio je August jedan dio Tračana njegovom bratu Reskuporu, a drugi njegovom sinu Kotisu. Kod te diobe pripadnu Kotisu plodne oranice i gradovi i što je bilo blizu Grcima, a Reskuporu ono, što je bilo neplodno, divlje i pružalo se uz neprijatelje. A takova je bila i ćud u kraljeva, u onoga je bila blaga i prijatna, u ovoga pohlepna i nedruževna. Međutim su isprva živjeli u podmukloj slozi, a doskora je Reskupor prekoračio granice, prisvajao sebi ono, što je bilo dano Kotisu, i, ako bi se ovaj opirao, nanosio mu silu, i to još nekako oklijevajući, dok je živio August, jer se bojao, da bi mu se on, koji je obojici osnovao kraljevstvo, mogao osvetiti, ako ga uvrijedi. Ali kad je čuo za promjenu na prijestolju, stao je šiljati rulje razbojnika i razarati utvrde, da dade povod ratu.

65. Ništa nije Tiberija toliko uznemirilo kao to, da se ne bi mir narušio. Zato odabere jednog centurijona, da javi kraljevima, neka ne odlučuju oružjem. I Kotis je doista odmah raspustio pomoćne čete, koje je sakupio. Reskupor je hinio poslušnost i zahtijevao, da se sastanu na jednom mjestu: razmirice da se mogu na dogovoru izgladiti. I nijesu dugo promišljali o vremenu, mjestu i onda o uvjetima, jer su jedan drugomu u svemu popuštali i sve prihvaćali, jedan iz dobrodušnosti, a drugi iz lukavosti. Reskupor priredi gozbu, da tako, kako je govorio, posveti savez, i zategne veselicu u kasnu noć. Kotis nije kod gozbe i vina ništa slutio, a kad je razabrao, da se radi o prevari, i stao ga zaklinjati svetošću kraljevske časti, bogovima zajedničke im porodice i gostoprimstvom, dade ga Reskupor baciti u okove. Kad je tako osvojio cijelu Traciju, pisao je Tiberiju, da je zasjeda bila priređena n j e m u, ali je on pretekao zasjedača; ujedno se navodeći za izliku rat protiv Bastarnâ i Skitâ utvrđivao novim četama pješaka i konjanika. Tiberije mu je blago odgovorio: ako nema nikakove prijevare, da se može pouzdati u svoju nevinost. Uostalom da ne će ni on ni senat odlučiti o pravu i nepravdi na drugi način, nego da stvar ispita. Neka dakle izruči Kotisa i dođe, te tako od sebe ukloni mrske optužbe.

66. Ovo je pismo poslao propretor Mezije Latinije Panduza u Traciju zajedno s vojnicima, kojima se imao izručiti Kotis. Reskupor kolebajući se između straha i mržnje volio je biti krivcem izvršenoga nego samo započetoga zločina. Stoga dade Kotisa pogubiti i slaže, da se on svojevoljno ubio. Ipak Cezar nije ništa promijenio na lukavštini, koju je jednom zaključio, pa kad je umro Panduza, na koga se Res-

kupor tužio, da je na njega srdit, on je upravo zato postavio na čelo Mezije Pomponija Flaka, staroga bojovnika, jer je bio veoma dobar prijatelj s kraljem i u toliko zgodniji, da ga zavara.

67. Flako prijeđe u Traciju pa silnim obećanjima skione njega, koji je bio neodlučan i razmišljao o svojim zločinima, da zađe iza rimskih opkopa. Tu je kralj tobože poradi počasti bio okružen jakom pratnjom i tribuni su ga i centurioni opominjali, poticali i, što su se dalje udaljivali, sve jasnije pokazivali, da je uapšen, dok nije napokon razabrao svoju sudbinu, i tako su ga doveli u Rim. U senatu je bio od Kotisove žene optužen i osuđen, da bude daleko od kraljevstva u zatvoru. Tracija bude podijeljena između njegova sina Remetalka, za koga se tvrdilo, da se protivio očevim pothvatima, i djece Kotisove, a kako oni još nijesu bili odrasli, bude im pridijeljen Trebelen Rufo, koji je obnašao preturu, da međutim upravlja kraljevstvom onako, kako su naši pređi u Egipat poslali Marka Lepida kao skrbnika djeci Ptolemejevoj. Reskupor bude odveden u Aleksandriju i ondje ubijen, kad je kušao pobjeći ili radi kakove izmišljene krivnje.

68. U isto je vrijeme i Vonon, za koga sam rekao, da je bio uklonjen u Ciciliju, pokušao da podmiti čuvare i da pobjegne k Armencima i odande k Albancima i Heniosima i k svome rođaku skitskom kralju. Pod izlikom da ide u lov, udaljio se od primorskih krajeva i zašao je u neprohodne gore i radi brzine svoga konja doskora je stigao do rijeke Pirama, čije su mostove seljaci razorili, kad su doznali za kraljev bijeg. A prijeći je nije mogao po plićinama. Stoga ga je na obali rijeke zapovjednik konjaništva Vibije Fronton dao okovati, a onda ga je Remije, veteran dobrovoljac, koji je bio prije uz kralja kao stražar, tobože u srdžbi probo. Odatle je bilo još vjerojatnije, da je ubio Vonona zato, što je bio svjestan svoga zločina i jer se bojao, da ga ovaj ne oda.

69. Kad se međutim Germanik iz Egipta povratio, nađe, da je ukinuto ili naopako okrenuto sve, što je kod legija ili u gradovima naredio. Odatle potekoše teški prigovori Pizonu, a isto tako ljuti odgovori njegovi Cezaru. Zatim Pizo odluči otići iz Sirije, ali ga doskora zadrži bolest Germanikova. Kad je čuo, da se oporavio, i kad su se vršile zavjetne žrtve za njegovo zdravlje, dade on po svojim liktorima rastjerati dovedene žrtve, priprave za žrtve i svečano odjeveni puk antiohijski. Zatim pođe u Seleuciju, čekajući, kako će proći bolest, što je ponovno Germanika spopala. Strašnu jakost bolesti uvećavalo je uvjerenje, da mu je Pizo dao otrova. I zaista su se nalazile iz poda i iz zidova iskopane ljudske kosti, pa u ulovne ploče urezane basme sadržavajući prokletstva protiv Germanika, koji se po imenu spominjao, napola spaljene i truležem obavite kosti i druge pogubne stvari,

kojima se, kako svijet vjeruje, duše posvećuju podzemnim božanstvima. Ujedno su optuživali Pizonove glasnike, da uhode, da li je bolest krenula na gore.

70. Na sve se to Germanik jednako srdio, kao što ga se i bojao: Ako na njegovu pragu vrebaju, ako bude morao ispustiti dušu pred očima neprijatelja, što će se onda tek dogoditi s njegovom jadnom ženom, što s nejakom djecom? Pizonu se čini da otrov prepolagano djeluje, zato se žuri i nastoji, da bi provincije, da bi legije bile samo njegove. Ali Germanik još nije tako smalaksao, i ubojice ne će zadržati nagradu za ubistvo. — Zato on napiše pismo, u kojem mu otkazuje prijateljstvo, a mnogi dodaju, da mu je naložio, da se udalji iz provincije. I doista nije Pizo dulje čekao, nego je otplovio, ali je plovio polako, da mu ne bude daleko vratiti se, ako bi mu smrt Germanikova Siriju otvorila.

71. Cezar se za kratko vrijeme ponadao, ali kad mu je tijelo oslabilo i on vidio, da mu se približava smrt, on je ovako progovorio prijateljima, koji su uza nj stajali: »Da umirem prirodnom smrću, bilo bi pravo da se žalim i na same bogove, što me roditeljima, djeci, domovini u naponu preranom smrću grabe. No ovako, gdje me preotima zločin Pizona i Plancine, stavljam ove zadnje molbe u vaša srca: Javite momu ocu i bratu, kakove su me gorke uvrede izmučile, kakove su me zasjede opkolile, te sam jadan život veoma ružnom smrću završio. Koji su se čemu od mene nadali, koji su bili blizu po krvi, i oni koji su me živa mrzili, — svi će ovi zaplakati, da sam ja, koji sam negda bio u cvijetu i koji sam zdrav i čitav izašao iz toliko bojeva, pao od ženske prijevare. Vi ćete imati prilike, da se potužite pred senatom i pozivate na zakone. Jer nije to glavna dužnost prijatelja, da umrloga prate do groba ispraznim plačem, nego da se sjećaju onoga, što je on htio, i izvrše, što im je naložio. Oplakivat će Germanika i oni, koji ga ne poznaju; osvetit ćete ga vi, ako ste voljeli mene nego moje dostojanstvo. Pokažite narodu rimskomu unuku božanskoga Augusta, moju ženu, nabrojite šestero moje djece. Smilovanje će biti s tužiteljima, a ljudi ili ne će vjerovati onima, koji za zločin smišljaju tobožnje naloge s višega mjesta, ili im ne će oprostiti«. — Dotičući se ruke čovjeka na samrti zakleše se prijatelji, da će prije napustiti život nego osvetu.

72. Zatim se okrenuo prema ženi i molio je u ime svoje uspomene i u ime zajedničke djece, neka se okani prkosa i neka se pokori nesmiljenoj sudbini, i neka povrativši se u Rim težnjom za vlašću ne draži moćnije. To je rekao javno a ostalo nasamo, čim je kako se mislilo, pokazivao strah pred Tiberijem. Kratko vrijeme iza toga on umre na silnu žalost provincije i okolnih naroda. Ražalostiše se vanjski narodi i kraljevi; tolika je bila u njega prijaznost prema savez-

nicima i blagost prema neprijateljima. Tko ga je vidio ili čuo, jednako ga je poštovao, jer je čuvao veličinu i dostojanstvo svoga visokoga položaja, a klonio se mržnje i oholosti.

73. Premda na njegovu pogrebu nije bilo ni djedovskih likova ni sjaja, obavljen je ipak svečano pohvalnim govorima i spominjanjem njegovih vrlina. Bilo je također ljudi, koji su njegovu pojavu, dobu i način smrti već i poradi blizine mjesta, gdje je umro, poređivali sa sudbinom Aleksandrovom. Jer su obojica, ljudi od oka, odlična roda, ne mnogo preko 30 godina stari, poginuli od zasjeda svojih ljudi posred stranih naroda, samo što je ovaj blag prema prijateljima, umjeren u uživanju, u j e d n o m braku, sa zakonitom djecom živio, a opet je bio junak u boju, premda nije bio nepromišljen i premda je bio spriječen, da tolikim pobjedama oslabljenu Germaniju pod jaram ropstva skuči. Ali da je on sam odlučivao, i da je imao vlast i ime kraljevsko, bio bi toliko sigurnije dostigao Aleksandrovu ratnu slavu, koliko ga je natkriljivao blagošću, umjerenošću i ostalim dobrim svojstvima. — Prije nego je bilo spaljeno, njegovo je tijelo bilo golo izloženo u Antiohiji, gdje je imao biti pokopan, i nije dosta izvjesno, da li je pokazivalo znakove otrovanja, jer kako je koji više žalio Germanika i već unaprijed bio obuzet sumnjom, ili je volio Pizona, tako su jedni ovako, a drugi onako razlagali.

74. Na to su legati i drugi senatori, koji su bili nazočni, vijećali o tom, komu da se dade uprava Sirije. Pa budući da su se drugi slabo otimali, biralo se dugo između Vibija Marza i Kneja Sencija; a zatim je Marzo popustio Senciju, koji je bio stariji i življe se natjecao. On je ženu, imenom Martinu, koja je bila u toj pokrajini na zlu glasu radi trovanja i Plancini veoma mila, poslao u Rim, jer su to zahtijevali Vitelije i Veranije i ostali, koji su spremali krivnju i optužbu, kao da su već krivci na sud pozvani.

75. Premda je međutim Agripina bila klonula od žalosti i bila tjelesno slaba, ipak nije podnosila ništa, što je zatezalo osvetu, pa se ukrcala na brod sa prahom Germanikovim i djecom. Svi su žalili, da ona, — gospođa vladarske krvi, koju su do nedavna bili navikli gledati samo u najsretnijem braku, posred ljudi, što su je štovali i željeli joj dobro, — sada u naručaju nosi mrtvačku žaru ne znajući, kako da se osveti, zabrinuta za sebe i poradi brojne nesrećne svoje djece toliko puta izvrgnuta nesreći. Međutim stigne Pizonu kod otoka Kosa glas, da je umro Germanik. On ga je primio sa silnim veseljem, zaklao žrtve, i pošao u hramove; sam nije obuzdavao svoje veselje; a još obijesnija je bila Plancina, koja je crninu za izgubljenom sestrom sada prvi put zamijenila veselom opravom.

76. Nato su k njemu grnuli centurijoni i uvjeravali ga, da mu je vojska silno odana, neka se povrati u provinciju, što mu je protiv prava bila oteta a sada je ispražnjena. Kad se dakle posavjetovao, što da radi, odgovorio mu je njegov sin Marko Pizo, neka se požuri u Rim, jer da nije još ništa počinio, što se ne bi dalo oprostiti, a neispravnih sumnja i ispraznog naklapanja ne treba se bojati. Radi razdora s Germanikom mogu ga mrziti ali ne kazniti. Njegovi su mu neprijatelji već dosta učinili s tim, što su mu oduzeli provinciju. Pa ako se on sada povrati, započet će građanski rat, jer će mu se Sencije opirati; a ne će ostati na njegovoj strani centurijoni i vojnici, u kojih je sada još jaka živa uspomena na njihovog vođu i duboko usađena ljubav prema Cezarima.

77. Protivno tomu dokazivao je Domicije Celer, jedan od najpouzdanijih prijatelja, da se valja poslužiti prilikom: Da je uprava Sirije predana Pizonu, a ne Senciju. Njemu su fasci i vlast pretorska, njemu su legije predane. Ako nastanu kakova neprijateljstva, tko će se većim pravom s oružjem oprijeti nego on, koji je dobio vlast legata i p o s e b n e naloge? Nadalje treba govorkanju dati vremena, da zastari, veoma često i nevini ljudi nijesu dorasli još svježoj omrazi. Ali ako ima u vlasti vojsku, ako pojačava svoju snagu, mnogo će se toga, što se ne može predvidjeti, samim slučajem okrenuti na bolje. »Ili zar da se žurimo, da se iskrcamo zajedno sa prahom Germanikovim, da te plač Agripinin i neuka svjetina, na prvi glas bez preslušanja i obrane skrše. Ti si u sporazumu s Augustom, uživaš naklonost Cezarovu, ali samo potajno, a nitko ne ističe većma žalost, da je Germanik umro, nego oni koji se najvećma vesele.«

78. Bez velike muke dao se Pizo, spreman na prkosna djela, sklonuti, da pristane uz to mišljenje i poslao je Tiberiju list, u kojem je optuživao Germanika radi raskoši i oholosti. Germanik je njega potjerao, da bude otvoreno polje novotarijama, ali on je brigu oko vojske preuzeo s jednakom vjernošću, s kojom ju je prije imao. Ujedno je naložio Domiciju, da se ukrca na jednu troveslarku, i da kloneći se ruba obale mimo otoka po debelom moru pođe u Siriju. Prebjeglice, koji su se oko njega skupljali, uredio je po manipulima, naoružao je margetane i okrenuvši lađe kopnu zarobio jedan odred novaka, što su išli u Siriju. Kraljićima ciličkim poslao je pisma, da ga podupru pomoćnim četama, a pri tim ratnim pripremama nije mlađi Pizo bio lijen, premda je predlagao, da se rat ne poduzme.

79. Tako su plovili uz obalu Licije i Pamfilije, pa kad su im ususret došle lađe, s kojima se vozila Agripina, stali su se u prvi čas s jedne i druge strane iz ogorčenja spremati na boj, a onda nijesu došli dalje od pogrđivanja, jer su se jedni bojali drugih. Tu je Marzo Vibije dojavio Pizonu, neka samo

dođe u Rim, da se brani. Ovaj podrugujući se odgovori, da će doći, kad pretor, koji vodi istrage o otrovanjima, odredi rok krivcu i tužiteljima.

Međutim je Domicije pristao u sirijskom gradu Laodiciji, i tu ga je, kad se htio zaputiti u zimovalište seste legije, jer je držao, da je ona najzgodnija za prevrat, legat Pakuvije pretekao. To je Sencije javio u listu Pizonu i opomenuo ga, da ne uznemiruje tabor vojske mitiocima, ni provinciju ratom. On je skupio sve, za koje je saznao, da štuju uspomenu na Germanika, ili da su protivni njegovim neprijateljima, pa im je neprestano napominjao veličinu njihovoga cara i to, da oružana sila prijeti državi. Na taj način poveo je on protiv njega jaku i za boj spremnu vojsku.

80. I ako su Pizonu pothvati slabo uspijevali, nije ni on puštao s oka ono, što mu je prema prilikama bilo najsigurnije, nego je zauzeo jako utvrđenu tvrđavu u Ciliciji imenom Celender, jer on je dodao prebjeglice i nedavno zarobljene novake i Plancinine robove pomoćnim četama Ciličana, što su mu ih kraljići poslali, pa je od njih sastavio jednu po broju ljudi potpunu legiju, i uvjeravao ih, da njega, legata Cezarova, ne odbijaju od provincije, koju mu je onaj dao, legije — jer on dolazi na njihov poziv — nego Sencije, koji svoju osobnu mržnju lažnim optužbama pokriva. Neka se samo poredaju u bojni red, jer se vojnici ne će boriti, čim vide, da je Pizo, kojega su oni nekoć nazvali o c e m, ako se odlučuje po pravu, u boljem položaju, ako li pako oružjem, da nije nemoćan. Zatim razvije manipule pred utvrdama tvrđave na strmom i vrletnom brežuljku, jer ostalo opkoljuje more. Njima nasuprot bili su poredani veterani u centurijama sa svojim pričuvama. Ovdje je bilo poteškoća s vojnicima, ondje s mjestom, no zato ovi nijesu imali odvažnosti ni nade, pače ni oružja osim seljačkoga na brzu ruku za potrebu priređenoga. Kad je došlo do okršaja, nije se o svršetku boja sumnjalo dulje, nego dok su se rimske kohorte u ravnicu probile. Ciličani nagnu u bijeg i zatvore se u tvrđavu.

81. Međutim je Pizo uzalud kušao, da navali na brodovlje, koje je nedaleko čekalo. Kad se povratio, on se sa zidina sad udarao u prsa, sad pojedince po imenu zvao, nagrade obećavao i kušao potaknuti bunu, i već ih je tako uzdrmao, da je zastavnik šeste legije k njemu zastavu prenio. Tada Sencije zapovijedi, da zatrube rogovi i trublje, da navale na nasip, da podignu ljestve, i da se najsmioniji prikuče, a ostali da metaljkama bacaju koplja, kamenje i baklje. Kad je napokon bila Pizonova upornost skršena, zamoli on, da smije, kad preda oružje, ostati u tvrđavi, dok bude Cezar upitan, komu povjerava Siriju. Ti uvjeti nijesu bili prihvaćeni, i nijesu mu drugo dali nego brodovlje i siguran put u Rim.

82. Međutim je u Rimu, kad se raširio glas o bolesti Germanikovoj, i kad su ljudi, kao obično iz daljine sve na gore uvećano javljali, nastala je tuga i srdžba i provaljivalo jadikovanje. Zato je dakako, — govorili su, — na kraj svijeta otpravljen, zato je Pizonu povjerena provincija; na to su smjerali tajni dogovori Augusta i Plancine. Prava je istina, što su ljudi o Druzu govorili; ne sviđa se vladaocima građansko osjećanje njihovih sinova, i nijesu poradi drugoga bili otpravljeni s ovoga svijeta, nego zato, što su nastojali, da bude cijeli rimski narod ravnopravan, pošto mu se povrati sloboda. Ove je govore svjetine vijest o Germanikovoj smrti tako raspalila, da su prije oglasa magistrata, prije zaključka senata javne poslove prekinuli, trgove ispraznili i kuće zatvorili. Svuda naokolo bila je tišina i uzdisanje, ništa nije bilo udešeno samo naoko; pa premda su nosili žalobna odijela, ipak su u srcu dublje žalili. Slučajno donesoše trgovci, što su iz Sirije otišli još za života Germanikova, veselije glasove o njegovoj bolesti. Tomu se odmah povjerovalo, odmah se razglasilo. Kako je koji dolazio ususret, pripovijedao bi nepotvrđene vijesti drugima, a ovi bi to od veselja uvećali i opet još većoj množini pripovijedali. Po Rimu se trčalo amo tamo, i na silu su se otvarala vrata hramova. Lakovjernost im je potkrepljivala noć i uvjeravanje, koje je u tmini sigurnije. Ni Tiberije se nije protivio lažnom pripovijedanju, dok se pomalo s vremenom nije rasplinulo, i narod je još jače tugovao, kao da mu je Germanik ponovno ugrabljen.

83. Počasti su bile izmišljene i određene prema tome, kako jako je tko ljubio Germanika ili bio sposoban, da izmišlja: da se njegovo ime pjeva u salijskoj pjesmi, da se na mjestima za Augustove svećenike postave kurulske stolice i povrh njih vijenci od hrastova lišća, kod igara u cirku da se naprijed nosi njegov lik od slonove kosti, i da se na mjesto Germanikovo ne imenuje nitko flaminom ili augurom, koji nije iz plemena Julijeva. Tomu dodadu slavoluke u Rimu i na obali Rena i na sirskoj gori Amanu s natpisom o njegovim djelima, i da je on umro za opće dobro; grobni spomenik postave u Antiohiji, gdje je bio spaljen, a odar u Epidafni, gdje je umro. Likova i mjesta, na kojima će se štovati, ne bi nitko lako izbrojio. No kad se predlagalo, da se zlatan i neobično velik štit postavi medju prvacima govorništva, osiječe Tiberije, da će mu on posvetiti obični i jednak drugima; jer se govornička vještina ne razlikuje po staležu, i dosta je već to časno, ako se Germanik uvrsti medju stare pisce. Viteški red prozove onaj odsjek u glumištu, koji se zvao »o d s j e k z a m l a đ e«, »o d s j e k o m G e r m a n i k o v i m«, i odredi, da viteške čete 15. jula stupaju za njegovim likom. Mnogo traje još i sada, no gdješto je odmah ukinuto ili se po vremenu zaboravilo.

84. Uostalom dok je žalost još bila svježa, porodila je Germanikova sestra Livija, žena Druzova, istodobno dva dječaka. Takav rijedak slučaj, koji pobuđuje radost i u priprostijim porodicama, tako je razveselio Tiberija, da se nije uzdržao, da se ne podiči pred senatorima, kako se prije toga nijednom Rimljaninu, koji je bio jednako visokoga položaja nijesu rodili blizanci. Jer on je sve, pače i slučajne stvari, sebi u slavu obraćao. Ali narodu je u takovim prilikama i to zadavalo bol, kao da će Druzo s tolikom djecom Germanikovu kuću to više progoniti.

85. Iste godine bude strogim zaključcima senata obuzdana raspuštenost žena i zaključeno, da ne smije od svoga tijela dobivati dobitak ona, čiji je djed ili otac ili muž bio rimski vitez. Jer se je Vistilija, rodom iz pretorske porodice, prijavila kod edila kao javna bludnica, a taj su običaj stari usvojili, jer su držali, da je dosta kazne za bestidne ženske već u tom, da moraju svoju sramotu priznati. A vodila se istraga i protiv Titidija Labeona, muža Vistilijina, zašto je propustio zakonsku kaznu protiv žene, kojoj je zločin očito dokazan. A kad se on ispričavao, da još nije prošlo šezdeset dana, određenih za razmišljanje, držalo se za zgodno, da se Vistilija osudi, i ona je bila prognana na otok Serif. Zatim se raspravljalo o progonu egipatskih i židovskih vjerskih obreda, i stvoren je zaključak senata, da se četiri tisuće tim praznovjerjem okuženih slobodnjaka, koji su po dobi sposobni, prevezu na otok Sardiniju, da ondje sprečavaju razbojstva, i ako bi ondje poradi nepovoljnog podneblja propali, bila je neznatna šteta; ostali se imaju udaljiti iz Italije, ako se prije određenoga roka ne odreku opakih obreda.

86. Iza toga predloži Cezar, da se izabere jedna djevica na mjesto Akcije, koja je kroz pedeset i sedam godina u najvećoj čistoći bila Vestalka, i izrazi hvalu Fonteju Agripi i Domiciju Polionu, što su se nudeći svoje kćeri takmili u uslugama prema državi. Prednost je dobila kćerka Polionova samo radi toga, što joj je majka ustrajala u jednom braku, jer je Agripa rastavom oslabio ugled porodice. A drugu je — iako je bila zapostavljena — Cezar utješio mirazom od jednog milijuna sesteraca.

87. Kad se narod tužio na silnu skupoću, odredio je cijenu žitu, koju ima plaćati kupac, i obećao, da će on dodati prodavaocima po dva sesterca na jedan vagan. Pa kad mu je poradi toga ponuđen kao već i prije naziv o c a d o m o v i n e, on ga nije primio, i oštro je prekorio one, koji su njegovo djelovanje nazvali b o ž a n s k i m, a njega samoga g o s p o d a r e m. Zato su i bili kratki i nesigurni govori pod vladarem, koji se slobode bojao, a laskanje mrzio.

88. Nalazim kod povjesničara i to senatora onoga vremena, da je u senatu bio pročitan list prvaka hatskoga Adgandestrija, u kojem je obećavao smrt Arminijevu, ako mu se za izvršenje umorstva pošalje otrov, pa da mu je odgovoreno, da se narod rimski svojim neprijateljima ne osvećuje varkom ni potajno, nego javno i s oružjem u ruci. To je bila slava, kojom je Tiberije htio da bude jednak starim imperatorima, koji su spriječili otrovanje Pirovo i njemu to dojavili. Uostalom je protiv Arminija, kad je nakon odlaska Rimljana i poraza Marbodova stao težiti za kraljevskom vlašću, bila ljubav njegovih zemljaka za slobodu, pa kad je bio oružjem napadnut, i borio se s promjenljivom srećom, pao je lukavstvom svojih rođaka on, koji je bez sumnje bio oslobodilej Germanije, koji nije uznemirivao narod rimski u početku njegove vlasti, kao drugi kraljevi i vođe, nego u doba njegove najveće moći, u bojevima promjenljive sreće, a u ratu nepobijeđen. On je navršio trideset i sedam godina života i dvanaest godina vlasti, a još i sada pjevaju o njemu barbarski narodi; on je nepoznat grčkim analima, koji se dive samo svojima, kod Rimljana nije mnogo pominjan, budući da mi samo stare stvari ističemo, a za nove se ne brinemo.

KNJIGA III.

1. Ne prekidajući ništa plovidbu po uzburkanom moru stigne Agripina do otoka Korkire, koji leži nasuprot obali Kalabrije. Tamo proboravi nekoliko dana, da se sabere, jer ju je obuzela silna žalost, koju nije mogla da podnosi. Međutim se saznalo za njezin dolazak, i njezini najbolji prijatelji i veoma mnogi ratnici, koji su već pod Germanikom služili, a i mnogi iz susjednih gradova, koji ga nijesu poznavali, jedni držeći to za dužnost prema caru, a većina povodeći se za njima, pohite u grad Brundizij, kamo je ona ploveći mogla najbrže i najsigurnije pristati. I čim se brodovlje na pučini pokazalo, napunila se ne samo luka i obala morska nego i zidine i krovovi i otkuda se inače najdalje moglo vidjeti, žalosnim mnoštvom, koji se među sobom pitalo, da li bi je, kad bude izlazila, dočekali šutke ili kakovim poklikom. I još se nijesu složili u tom, što bi bilo najprikladnije, kad se brodovlje pomalo približilo ne uz veselo veslanje, kako je to inače običaj, nego se u svemu pokazivala žalost. A kad je ona sa dvoje djece izašla iz broda noseći mrtvačku žaru i oborila oči, zastenjaše u isti mah svi. I ne bi mogao razaznati rođake od stranih, ni jadanje muških od ženskih, osim što su oni, koji su joj došli ususret tek počeli tugovati i zato pokazivali veću žalost od pratnje Agripinine, koja je bila od duge tuge već klonula.

2. Cezar je poslao dvije kohorte pretorijanaca i naložio, da poglavarstva Kalabrije i Apulci i Kampanci iskažu spomenu njegova sina posljednje počasti. Zato su njegov pepeo nosili na ramenima tribuni i centurijoni. Sprijeda su išli bojni znakovi bez nakita i fasci okrenuti k zemlji, a gdje su prolazili kroz naseobine, tamo je narod bio u crnini, a vitezovi u trabeji, pa su prema imetku mjesta palili odijela, kadove i mirise i druge kod pogreba uobičajene stvari. Dapače i oni, kojima su gradovi bili udaljeni, ipak su dolazili ususret i priređivali duši pokojnikovoj klanice i žrtvenike te plačem i jaukom dokazivali svoju tugu. Druzo je došao ususret u Taracinu s bratom Germanikovim Klaudijem i djecom, što su bila u Rimu. Konzuli Marko Valerije i Marko Aurelije, (jer su već počeli službovati) i senat i veliki dio puka napunili su

ulice bez reda i plačući, kako je koga srce nukalo, jer tu nije bila laskanja, budući da su svi znali, da Tiberije jedva taji svoju radost radi smrti Germanikove.

3. Tiberije i Augusta nijesu izašli u javnost držeći, da je ispod njihova veličanstva, ako bi javno naricali, ili možda zato, da se ne bi opazilo njihovo pretvaranje, kad bi svi ti ljudi očima ispitivali njihovo lice. Za majku Antoniju ne nalazim ni kod povjesničara ni u tadašnjim novinama, da bi kakovu osobitu službu kod pogreba vršila, premda su osim Agripine i Druza i Klaudija također ostali rođaci poimence napomenuti. Ili ju je priječila bolest, ili joj duša shrvana žalošću nije dala, da veličinu nesreće na svoje oči gleda. Lakše bih vjerovao, da su je zadržali Tiberije i Augusta, koji nijesu htjeli iz dvora izlaziti, da bi se činilo, da je i u nje jednaka tuga, pa da se po primjeru majke također i baka i stric kod kuće zadržavaju.

4. Onoga dana, kad su smrtne ostatke polagali u grobnicu Augustovu, bila je čas pusta šutnja čas silan plač; gradske ulice bile su pune ljudstva, a po Martovom polju sjale su baklje. Tamo su vojnici pod oružjem, poglavarstva bez počasnih znakova i narod poredan po tribusima vikali, da je propala republika, da nema više nikakove nade, i to su vikali odrešitije i slobodnije, nego da bi mislio, da su im na pameti sadašnji vladari. Ipak nije Tiberija ništa više povrijedilo nego velika naklonost, koja je obuzela narod prema Agripini, kad su je zvali dikom domovine, jedinim potomkom Augustovim, jedinim uzorom davnine, i obraćajući se k nebu i bogovima molili, da joj djeca budu zdrava i da prežive svoje protivnike.

5. Bilo je ljudi koji su pitali, gdje je sjaj javnoga pogreba i pri tom poređivali, kakove je veličanstvene počasti iskazao August Druzu, ocu Germanikovu. Jer on je sam usred ljute zime pošao sve do Ticina, i nije se odijelio od mrtvog tijela, nego je s njime unišao u Rim. Odar su okruživali likovi Klaudijevaca i Julijevaca.n Oplakali su ga na Foru, pohvalili pred govornicom, obasuli su ga svim, što su pređi iznašli ili potomci izmislili. A Germanik nije dobio ni običnih počasti, koje idu svakoga plemića. Istina, njegovo je tijelo poradi daleka puta bilo u tuđoj zemlji kako tako spaljeno; ali mu je to više počasti trebalo iskazati poslije, što više ih je sudbina u početku uskratila. A ni brat mu nije više nego jedan dan hoda, a stric ni do gradskih vratiju ususret izašao! Gdje su one uredbe pređa, zašto nije pred odar postavljen njegov lik, gdje su pjesme složene na spomen njegovih vrlina, pohvalni govori, i suze ili bar hinjena tuga?

6. Tiberiju je to bilo poznato, pa da utiša govorkanje svjetine, spomene u ukazu, da su mnogi odlični Rimljani za državu poginuli, a ipak da se nije nikog tako živim čeznu-

ćem slavilo, a to je i njemu i svima na čast, ako se ne prekorači mjera. Jer ne dolikuje se kneževskim muževima i narodu, vladaru svijeta, isto što neznatnim porodicama i općinama. Dolikovala je novomu bolu tuga i utjeha, koje dolaze iz žalovanja, ali treba već jednom i dušu ohrabriti, kao što su nekoć od sebe odbacili tugu božanski Julije, kad mu je umrla jedinica kćerka, i božanski August, kad mu je smrt ugrabila unuke. Ne treba starijih primjera, koliko je puta rimski narod ustrpljivo podnio poraz vojski, smrt vojvoda, propast cijelih plemićkih porodica. Vladari su smrtni, država vječna. Neka se dakle opet late običnih poslova, pa kako je blizu bila slava Megalskih igara, neka se opet dadu na zabave.

7. Zatim su se odloživši javnu korotu povratili svojim poslovima, a i Druzo se zaputio k ilirskoj vojsci, međutim su svi napeto iščekivali, da Pizo bude kažnjen, i često se tužili što se on potuca po ubavim krajevima Azije i Ahaje pa drskim i lukavim otezanjem uklanja dokaze svojih zločina. Jer se bilo razglasilo, da je glasovita trovateljica Martina, koju je, kako sam rekao, Knejo Sencije otposlao, u Brundiziju nenadanom smrću umrla, i da se u čvoru njezine kose našao sakriven otrov, bez ikakova traga samoubojstvu na tijelu.

8. Pizo je poslao svoga sina naprijed u Rim i dao mu naloge, po kojima će ublažiti cara, pa je pošao k Druzu, za koga se nadao, da ne će biti na nj srdit radi smrti bratove, nego da će mu biti skloniji, jer mu je nestalo takmaca. Tiberije je, da pokaže svoj nepristrani sud, mladića ljubezno primio i nadario ga s običajnom darežljivošću prema sinovima plemenitih obitelji. Druzo je odgovorio Pizonu, ako se pokaže istinitim, što mu se prigovara, to će on največma osjećati bol, ali on voli, da je sve to lažno i neosnovano, i da smrt Germanikova ne bude nikomu na propast. To je rekao javno i izbjegavajući svaki razgovor nasamo. I nije se sumnjalo, da mu je tako od Tiberija bilo određeno, jer se taj inače nevješt svijetu i otvoreni mladić tada poslužio staračkim hitrinama.

9. Pizo preplovi dalmatinsko more i ostavi lađe kod Ankone pa preko Picena i flaminijske ceste dostigne legiju, koja se imala iz Panonije povesti u Rim, a zatim kao posada u Afriku. Tu okolnost popratilo je različito govorkanje, pogotovo kako se on u četi i na putu često vojnicima pokazivao. Od Narnije, možda zato da izbjegne sumnji, ili jer su plašljivi ljudi u svojim odlukama nestalni, poveze se niz Nar i Tiber i poveća bijes puka tim, što je pristao brodom pokraj grobova Cezarâ, i jer su u doba dana, kad je velika vreva naroda na obali, on sam s velikim mnoštvom štićenika, a Plancina s pratnjom žena vesela lica prolazili. Poticalo je

na mržnju i to, da je njegova kuća, sagrađena tik do Fora, bila svečano okićena, i da su gosti bili okupljeni na gozbi, što nije moglo ostati neopaženo na tako živahnom mjestu.

10. Sjutradan podnese Fulcinije Trijo kod konzula tužbu protiv Pizona. Tomu su se protivili Vitelije i Veranije i ostali iz pratnje Germanikove, jer to ništa ne spada na Trijona, a ni oni ne će ispuniti naloge Germanikove kao tužitelji nego iskazujući i svjedočeći o onom, što se dogodilo. On je dakle napustio optužbu radi te stvari i dobio dopuštenje, da optuži pređašnji način Pizonova života, i car je bio zamoljen, da preuzme istragu. Tomu se ni okrivljenik nije protivio, jer se bojao pristranosti puka i senata, a naprotiv je mislio, da je Tiberije dosta jak, da prezre govorkanje, i da zna za majčin sporazum s njim. Osim toga može j e d a n sudac lakše razlučiti ono, što je istinito, od onoga, što se okrivljeniku krivo upisuje u zlo, dok kod većega broja sudaca lako prevlada mržnja i neprijateljstvo. Tiberije je dobro znao, kako je teška istraga, i kakav će se glas o njemu razglasiti. Zato on u nazočnosti nekolicine pouzdanika sasluša prijetnje tužitelja i zatim molbe tuženika i ne stvorivši nikakove odluke preda stvar senatu.

11. Međutim je Druzo vrativši se iz Ilirika, premda su senatori zaključili, da radi podvrgnuća Marboda i djela izvedenih pređašnjega ljeta uđe u grad slaveći ovaciju, ovu počast odgodio i ušao u Rim.

Kad je zatim okrivljenik zamolio Lucija Aruncija, Publija Vinicija, Azinija Gala, Ezernina Marcela i Seksta Pompeja, da mu budu branitelji, pa kad su se oni na razne načine ispričali, branili su ga Manije Lepid i Lucije Pizo i Livinej Regul, a cijeli je grad s pažnjom promatrao, kolika će vjernost biti kod prijatelja Germanikovih i koliko pouzdanje u okrivljenika, i da li Tiberije dovoljno svladava i obuzdava svoje osjećanje. Tada se narod s većom pažnjom nego ikada usuđivao, da i potajno mrmlja protiv cara ili da ga šuteći sumnjiči.

12. Na dan senatske rasprave govorio je Cezar s proračunanom uzdržljivošću: Legata svoga oca i prijatelja Pizona, dao je on na prijedlog senata Germaniku za pomogača u upravi prilika na Istoku. Da li ga je ondje prkosom i nadbijanjem razdražio i radi njegove smrti se samo veselio, ili ga je zločinački pogubio, to se ima nepristrano prosuditi. »Jer ako je on kao legat prekoračio granice svoje vlasti, ako se ogriješio o poslušnost prema vojskovođi, i ako se veselio njegovoj smrti i mojoj žalosti, ja ću ga mrziti i držati daleko od svoje kuće i kazniti, ali ne ću svog ličnog neprijatelja kazniti kao car. Ali ako se otkrije zločin, koji se mora kazniti, bio ubijen tko mu drago, tada podajte vi i djeci Germanikovoj i nama roditeljima pravednu zadovoljštinu. Ujedno

razvidite i to, da li je Pizo poticao vojsku na bunu i ustanak, je li ulagivanjem tražio odanost vojnika, je li oružjem zauzeo provinciju, ili je to lažno, pa pretjeruju tužitelji, na čiju se ja preveliku revnost s pravom srdim. Jer čemu je imalo služiti, da su golo tijelo izložili i prepustili svjetini, da ga promatra, i da se u inozemstvu razglasilo, da je on maknut otrovom, ako je to još sada neizvjesno i treba istražiti? Ja, istina, oplakujem svoga sina i uvijek ću ga oplakivati, ali ne branim krivca, da iznese sve, čime mu se može pomoći, ako je nevin, ili čime se može dokazati krivnja Germanikova, ako je kakove bilo. Vas pako molim, da ne bi zato, što je ta stvar usko skopčana s mojom boljom, smatrali dokazanima krivnje, što mu se predbacuju. Vi dakle, koji ste mu radi krvnog srodstva ili radi pouzdanja u njegovu stvar postali branitelji, kolikogod svaki može rječitošću i marom, pomozite čovjeku u pogibli, a na jednaku revnost i jednaku ustrajnost potičem i tužitelje. Jedino to smo mogli preko zakona učiniti Germaniku, da se o smrti njegovoj istraga vodi radije u vijećnici nego na Foru, u senatu, nego na sudu, sve ostalo neka se jednako po zakonu vrši. Nitko neka se ne obazire na suze Druzove, nitko na moju žalost, ni onda ako se što nepovoljno za nas izmisli«.

13. Zatim budu određena dva dana za iznašanje krivnje, i da se nakon šest dana tužitelj kroz tri dana brani. Tada je Fulcinije počeo sa starim neznatnim tužbama, da je Hispanija bila pohlepno i lakomo upravljana, a to ne bi škodilo krivcu, kad bi bilo dokazano, ako bi se opravdao od novijih optužbi, a kad bi to pobio, ne bi ga oslobodilo, ako bi mu bili dokazani veći zločini: Iza njega su Servej i Veranije jednako strastveno, ali Vitelije veoma rječito, predbacivali Pizonu, da je iz mržnje prema Germaniku i želje za prevratom vojničku rulju puštajući je u raspuštenosti i vrijeđajući saveznike tako pokvario, da je od najgorih bio nazvan o c e m l e g i j a; naprotiv je bjesnio protiv svih dobrih a najviše protiv prijatelja Germanikovih, a napokon njega samoga basmama i otrovom pogubio. Nadalje su mu predbacivali zahvalnice i bezbožne žrtve njegove i Plancinine, da je oružjem navalio na državu, a da se može proti njemu kao krivcu postupati, trebalo je, da najprije bude u boju pobijeđen.

14. Obrana se u ostalom pokazala nesigurnom, jer ulagivanje vojnicima, ni predaju provincije ponajgorima, ni uvrede protiv imperatora nije mogao tajiti. Jedino se činilo, da je oslabio optužbu radi trovanja, jer ni tužitelji nijesu tu optužbu dovoljno utvrdili, kad su ga okrivljivali, da je na jednoj gozbi kod Germanika, gdje je Pizo povrh njega ležao, ovaj svojom rukom jela trovao. Jer se činilo nezgrapnim, da se to usudio posred tuđih robova, na očigled tolikih prisutnika,

pred samim Germanikom. Još je optuženik ponudio i svoju družinu i zahtijevao da se i oni i poslužnici kod stola stave na muke. Ali suci su s različnih razloga bili neumoljivi, Cezar zato, jer je zavojštio na provinciju, senat zato, jer se nikad nije posvema vjerovalo, da je Germanik umro bez varke, [a tužitelji su pojačavali sumnje] i zahtijevali [da se iznese, što su Pizo i Plancina caru i Liviji]* pisali, a to su jednako otklonili i Tiberije i Pizo. Istodobno čuli su se ispred vijećnice povici naroda: da se oni ne će uzdržati od nasilja, ako se on izmakne osudi senatora. I već su likove Pizonove odvukli do Gemonskih stuba i spremali se, da ih razbiju, da nisu na carev nalog bili zaštićeni i natrag postavljeni. I tako su ga postavili u nosiljku, a kući ga je odveo tribun pretorijanske kohorte, kojemu su dovikivali različite povike, da li ga prati, da mu čuva život, ili da ga smakne.

15. Jednaka je bila i mržnja na Plancinu, ali je veća bila naklonost Livijina prema njoj, i zato se držalo nestalnim, koliko se Cezar protiv nje usuđuje. Ona je sama — dok još nije bila odlučena sudbina Pizonova — obećavala, da će s njime dijeliti svaku sudbinu dapače, ako se desi, i samu smrt. Ali čim je na potajni zagovor Augustin dobila oproštenje, stala se pomalo udaljivati od muža, i dijeliti svoju obranu od njegove. Kad je optuženik razabrao, da mu je to na propast, nije znao, da li bi se usudio još što pokušati, pa kad su ga sinovi molili, osmjeli se i dođe u senat. I premda je tu morao podnijeti ponovnu optužbu, srdite govore senatora, neprijateljstva i strahote sa svih strana, ipak ga nije ništa uplašilo kao to, što je vidio, da Tiberije sjedi bez samilosti, bez mržnje, nepokolebljiv i tajnovit, da ne prodre kod njega kakvo čuvstvo. Kad je bio donesen kući, on je, kao da zamišlja obranbeni govor za sjutradan, nešto zapisao i zapečatio i predao jednom slobodnjaku, a zatim je kao obično uredio svoje tijelo. Iza toga je u kasno doba noći, pošto mu je supruga izašla iz ložnice, dao zatvoriti vrata, i kad je jutro svanulo, našli su ga razrezana vrata, a na zemlji je ležao mač.

16. Sjećam se, da sam od starijih čuo, da se često u rukama Pizonovim vidio spis, koji on sam nije objelodanio, ali da su njegovi prijatelji govorili, da sadržava u sebi pisma Tiberijeva i naloge protiv Germanika, i da je on nakanio predložiti ga senatorima i cara tužiti, da ga nije Sejan ispraznim obećanjima prevario; i da on nije umro samovoljno, nego da je bio k njemu poslan ubojica. Ja ne bih mogao ni za jedno od ovoga dvoga jamčiti, a nisam mogao ni pre-

---

*) U rukopisu nalazi se na ovom mjestu jedna praznina. Riječi u zagradi preveo sam prema nadopunjku, što ga predlaže Ritter. Prev.

šutjeti, budući da su to pripovijedali oni, koji su živjeli sve do naše mladosti. Cezar hineći u licu žalost [potuži se] u senatu, da je Pizo ovakovom smrću htio njega omraziti, i često je zapitkujući pitao, kako je Pizo sproveo zadnji dan i zadnju noć. A kad je senat odgovarao većinom promišljeno a nešto i nepromišljeno, pročitao je list, što ga je Pizo ovako otprilike sastavio: »Shrvan urotom neprijatelja i težinom izmišljenoga zločina, budući da nigdje nema mjesta istini i mojoj nevinosti, zazivljem bogove za svjedoke, da sam, Cezare, živio vjeran tebi i ne manje odan tvojoj majci. A vas molim, da se brinete za moju djecu, od kojih Knejo Pizo nema nikakove veze s mojom sudbinom, bila ona kakva mu drago, budući da je ovo cijelo vrijeme sproveo u Rimu, a Marko Pizo me je odvraćao od povratka u Siriju. I kamo sreće, da sam radije ja popustio mladomu sinu nego on staromu ocu. Stoga te usrdnije molim, da ne bi on nevin pretrpio kazan radi moje pokvarenosti. Radi moje četrdesetpetgodišnje poslušnosti i sudioništva u konzulatu molim te ja, — koji sam nekoć od božanskog Augusta, tvog oca, bio pohvaljen, i koji sam bio tvoj prijatelj, i koji te poslije ovoga ne kanim ništa moliti, — za život nesretnoga sina.« O Plancini nije ništa dodao.

17. Iza toga je Tiberije odriješio mladića od krivnje građanskog rata (jer je to bio nalog očev, a sin se nije mogao protiviti) žaleći ujedno plemeniti rod a i tešku sudbinu samoga Pizona, pa makar što on zaslužio. Plancinu je zagovarao sramežljivo, osjećajući sramotu, zaklanjajući se za zagovor svoje majke, protiv koje su se sada još većma podigle tužbe svih dobrih građana: Zar je to pravo bakino, da ubojicu svoga unuka gleda, oslovljuje i otimlje senatu! Što zakoni pružaju svim građanima, to jedino Germaniku nije pripalo. Vitelije i Veranije su svojim glasom oplakivali Cezara, a car i Augusta su branili Plancinu! Pa neka onda one otrove i svoje tako sretno prokušane vještine upotrijebi protiv Agripine i djece njezine, i neka tu krasnu baku i strica nasiti krvlju nesretne porodice. — S ovom tobožnjom istragom potraćena su dva dana, budući da je Tiberije silio djecu Pizonovu, da brane svoju majku. No budući da su tužitelji i svjedoci kao za okladu govorili, a da im nije nitko odgovarao, raslo je više smilovanje nego mržnja. Prvi je bio upitan za mnijenje konzul Aurelije Kota, (jer kad je Cezar što pred senat iznosio, bili su također i magistrati na to obvezani) i on predloži, da se ime Pizonovo briše iz kalendara, jedna polovica imanja da se zaplijeni, a druga preda njegovom sinu Kneju Pizonu, i da on promijeni svoje ime, Marko Pizo da izgubi svoje dostojanstvo, i pošto primi 5 milijuna sesteraca, da se na deset godina progna, Plancina neka se na zagovor Auguste pomiluje.

18. Car je mnogo u tom prijedlogu ublažio. Neka se ime Pizonovo ne briše iz kalendara, kad je ostalo ime Marka Antonija, koji je zavojštio na domovinu, i Julija Antonija, koji je kuću Augustovu oskvrnuo. I Marka Pizona je poštedio od sramote i prepustio mu očinska imanja, jer je bio, kako sam često spomenuo, dosta jak proti napastima novca i tada još više pomirljiv od stida radi odrešenja Plancinina.

Kad je predložio Valerije Mesalin, da se u hramu Marta Osvetnika postavi zlatan kip, i Cecina Sever, da se postavi oltar osvete, on je to isto tako zabranio govoreći, da se takove stvari posvećuju radi izvanjih pobjeda, a domaća zla treba pokrivati tugom. Još je dodao Mesalin, da treba Tiberiju i Augusti i Antoniji i Agripini i Druzu zahvaliti zato, što je Germanik osvećen, i pri tom je propustio spomenuti Klaudija. Tada je Lucije Asprenat još u nazočnosti senata upitao, da li ga je naumice mimoišao, i istom tada je ime Klaudijevo pribilježeno. — Što više promatram nove i stare stvari, to više mi se ukazuje ruglo ljudskih stvari u svim prilikama, jer su i slava i nada i poštovanje sve druge prije određivali za vladara nego onoga, koga je sudbina kao budućeg cara u potaji držala.

19. Nakon nekoliko dana predloži Cezar senatu, da se Viteliju i Veraniju i Serveju podijele svećeničke časti. Fulciniju je obećao, da će ga preporučiti za državne službe, i opomenuo ga, da se kraj svojeg govorničkog dara ne da strašću zavesti u pogibao. Tako je bila svršena osveta radi Germanikove smrti, i to su ne samo oni ljudi, koji su tada živjeli nego i u kasnija vremena različnim pogovaranjem spominjali. Tako jako su baš najvažnije stvari neizvjesne, jer neki drže za dokazano ono, što su bilo kako čuli, a drugi u protivno okreću ono, što je istinito i onda se i jedno i drugo kod potomstva širi.

Međutim je Druzo izašao iz Rima, da opet obnovi svoja auspicija, a doskora je opet unišao slaveći ovaciju. Poslije nekoliko dana umrla je njegova majka Vipsanija, od sve djece Agripine jedino ona mirnom smrću, jer za ostale je bilo očito, da su poginuli od mača, ili se vjerovalo, da su poginuli od otrova ili gladi.

20. Iste je godine Takfarinat, koji je, kako sam spomenuo, prošloga ljeta bio potučen od Kamila, rat u Africi obnovio, i isprva naokolo plijenio, i to poradi brzine nekažnjeno, zatim je harao sela i odvodio silan plijen. Napokon je nedaleko od rijeke Pagide opkolio rimsku kohortu. Na čelu tvrđavice stajao je Dekrije, hrabar bojovnik, iskusan u ratovanju, koji je to podsijedanje držao sramotom. On je vojnike obrabrio, da zametnu bitku na otvorenom polju, i postavio bojni red pred taborom. Kad je u prvom sukobu

bila kohorta poražena, on je brzo posred strijela stao pred one, koji su bježali i izgrdio zastavnike, što rimski vojnici bježe pred neuređenom ruljom i uskocima. Zatim se sa zadobivenim ranama čelom okrenuo prema neprijatelju, premda mu je jedno oko bilo probodeno, i nije napustio boj, dok nije ostavljen od svojih pao.

21. Kad je za to doznao Lucije Apronije, (jer on je došao iza Kamila), bio je više uznemiren radi sramote svojih nego radi slave neprijateljeve, on je — a to je u ono vrijeme bio rijedak postupak i više sjećao na stara vremena — ždrebao svakog desetog momka, osramoćene kohorte i dao ga batinati do smrti. Ovom strogošću postiglo se toliko, da je četa veterana, u kojoj nije bilo više nego pet stotina na broj, razbila one iste Takfarinatove čete, kad su navalile na tvrđavu, koja se zvala Tala. U tom je boju vojnik redov Rufo Helvije zadobio slavu, da je spasio jednog građanina, a Apronije ga je nadario ogrlicom i kopljem. Cezar mu je još dao građanski vijenac, i više se tužio nego srdio, što mu i njega nije Apronije po prokonzulskom pravu dao. Budući da su Numiđani bili prestrašeni i ustručavali se podsijedati, Takfarinat je ratovao sad ovdje sad ondje; kad bi na njega navalili, on je uzmicao, i opet se iza leđa vraćao. I dok je barbar tako radio, on se bez pogibli titrao sa zavaravanim i izmučenim Rimljanima, ali kad je zakrenuo k primorskim mjestima, i kad se spriječen prtljagom nije micao od postojana tabora, onda se je Apronije Cezijan poslan od svoga oca s konjaništvom i pomoćnim kohortama, kojima je dodao i najbrže iz pojedinih legija, s Numiđanima sretno pobio i potjerao ih u pustinju.

22. U Rimu je međutim Lepida, kojoj su pored plemstva Emilijevaca bili pređima Lucije Sula i Knejo Pompej, bila optužena, da je lažno navela, da ima dijete s Publijem Kvirinijem bogatašem bez djece; k tomu je bila okrivljena i radi preljuba, trovanja i da je preko Haldejaca ispitivala protiv kuće Cezarove. Optuženicu je branio brat Manije Lepid. Kvirinije je poslije izrečenoga raspusta svojom mržnjom na nju učinio, da su je žalili, premda je bila osramoćena i kriva. U toj istrazi ne bi čovjek lako mogao bio razabrati mišljenje carevo, tako jako je mijenjao i miješao znakove srdžbe i blagosti. Najprije je molio senat, da se ne govori o uvredi veličanstva, a zatim je Marka Servilija, jednog konzularca, i druge svjedoke sklonuo, da iznesu ono, što je on tobože htio odbiti. I tako je robove Lepidine, što su se nalazili u vojničkom zatvoru, dao dovesti konzulima i nije dao, da se oni pod mučilima preslušavaju o onom, što se ticalo njegove kuće. Riješio je također izabranoga konzula Druza dužnosti, da prvi glasuje, a ovo su jedni smatrali usrdnim činom, da ostali ne budu prisiljeni uz njega pristati, a drugi su to pripisivali okrutnosti, jer da on ne bi drugom prepustio, kad ne bi trebao prvi izreći osudu.

23. Lepida je na dane igara, što su došli za vrijeme istrage, ušla s odličnim ženama u kazalište, pa je zazivajući svoje pređe i samoga Pompeja, čiji se evo spomenik*) i okolo postavljeni kipovi mogahu vidjeti, plačnim tužaljkama pobudila toliko milosrđe, da su rasplakani dovikivali prijetnje i pogrde Kviriniju, radi čije starosti i nestašice djece i sasvim neugledne kuće bi se imala žrtvovati ona, koja je nekoć bila namijenjena Luciju Cezaru za ženu a božanskom Augustu za snahu. Zatim su mučenjem robova otkrivena njezina sramotna djela i nato su pristali uz prijedlog Rubelija Blanda, koji je predlagao, da se progna. Uz njega je pristao i Druzo, premda su ostali stavljali blaže prijedloge. Zatim je dopušteno za volju Skauru, koji je s njom rodio kćerku, da se njena dobra ne zaplijene. Istom tada je izjavio Tiberije, da je on i od robova Publija Kvirinija doznao, da ga je Lepida htjela otrovati.

24. Kao za utjehu u nesrećama odličnih kuća — jer su u kratkom vremenskom razmaku Kalpurnijevci izgubili Pizona a Emilijevci Lepidu — poslužilo je to, da je Decimo Silan bio povraćen porodici Junijevaca. Njegovu ću sudbinu ukratko ponoviti. Kako je sreća Augustu pogodovala u državnoj upravi, tako mu je bila nepovoljna u vlastitoj kući poradi besramnosti njegove kćerke i unuke, koje je on iz grada prognao a njihove preljubnike smrću ili progonstvom kaznio. Jer time što je taj među muževima i ženama uobičajeni prestupak nazvao imenom svetogrđa i uvrede veličanstva, on se udaljio od blagosti pređa i sam od svojih zakona. Ali propast drugih i ujedno ostale događaje onoga vremena spomenut ću, ako mi nakon dovršenja ovoga, što sam nakanio, bude dostajalo života i za druge poslove. Decimo Silan, koji je zaveo Augustovu unuku, i ako se nije protiv njega ništa strože odredilo nego to, da je bio isključen iz prijateljstva Cezarova, razabrao je, da se time njemu navješćuje progonstvo i usudio se istom za vladanja Tiberija umoliti za pomilovanje senat i cara i to radi upliva svoga brata Marka Silana, koji se odlikovao izvanrednom plemenitošću i rječitošću. Kad je Silan zahvaljivao, ipak mu je Tiberije pred senatorima odgovorio, da se i on veseli, što se njegov brat iz daleke tuđine povratio, a to je po pravu bilo dopušteno, jer on nije bio prognan ni po zaključku senata ni po kojem zakonu; ipak su u njega jednaki osjećaji prema njemu kao i u povrijeđenog oca njegovog, i s povratkom Silanovim nije ukinuto ono, što je August htio. Iza toga je živio u Rimu, ali časti nije postigao.

---

*) Pompejevo kazalište. Prev.

25. Zatim se je vijećalo o ublaženju zakona Papijeva i Popejeva, koji je August već u poodmakloj dobi iza Julijevih zakona potvrdio, da pooštri kazne za neženje i poveća državnu blagajnu. Ali ipak zato nije bilo v i š e brakova i u njima odgojene djece,jer su i nadalje ljudi većinom bili bez djece. Uostalom se umnažao broj optuženika, jer su tužitelji mogli svaku porodicu potkopati svojim tumačenjima, i kako je prije bilo neprilika sa zločinima, tako je tada bilo sa zakonima. To me potiče, da malo opširnije raspravljam o počecima prava i na koji se način došlo do ove beskrajne množine i raznolikosti zakona.

26. U najdrevnija vremena ljudi su, dok još nije bilo nikakovih zlih požuda, živjeli bez prijekora i zločina pa poradi toga i bez kazne i stege. Nije trebalo ni nagrada, jer su iz vlastite pobude težili na dobro, pa kako nijesu ništa neumjesno željeli, nije im trebalo ništa zastrašivanjem braniti. Ali kad je nestalo j e d n a k o s t i, i kad je umjesto čednosti i samozataje nastupila slavičnost i silovitost, razvile su se samovlade i kod mnogih naroda dugo se održale. Jedni su odmah, ili kad su im omrznuli kraljevi, voljeli imati zakone. Ovi su isprva bili jednostavni, jer je i shvaćanje ljudi bilo priprosto. A najviše je slava razglasila zakone Krećana, koje je napisao Minos, Spartanaca, koje je napisao Likurg, a doskora je Atenjanima odabranije i brojnije napisao Solon. Nama je Romul upravljao po svojoj volji, zatim je Numa narod sapeo vjerskim obredima i božanskim pravom, a nešto su iznašli i Tulo i Anko. Servije Tulije bio je glavni odreditelj zakona, kojima su se imali i kraljevi pokoravati.

27. Nakon progonstva Tarkvinijeva narod je stvorio mnoge odredbe protiv strančarenja patricija, da zaštiti slobodu i učvrsti slogu. Izabrani su bili i decemviri, i tako je sastavljeno dvanaest ploča, pošto se pribralo sve, što je igdje bilo izvrsno, i to je bio zaglavak ravnopravnosti. Jer kasnije su zakoni stvoreni istina katkada protiv zločinaca, radi kakvog nedjela, ali češće su na silovit način stvoreni radi razdora među staležima ili zato, da se postignu nedopuštene časti, ili da se prognaju slavni muževi ili radi drugih zlih uzroka. U takovim prilikama nastadoše Graki i Saturnini, bunitelji puka, a nije ni Druzo manje zavodio puk u ime senata, a saveznici su bili zavedeni nadom ili prevareni prosvjedom. A ni u italskom i malo zatim u građanskom ratu nije se propustilo, da se stvore mnoge i oprečne odredbe, dok nije diktator Lucije Sula ukinuvši ili promijenivši pređašnje i opet mnogo toga dodavši stvorio u toj stvari primirje, ne doduše na dugo vrijeme, jer su odmah nadošli Lepidovi buntovni prijedlozi i doskora bila povraćena tribunima sloboda, da zavode puk, kamo hoće. I već su se iznosili zakonski prijedlozi ne samo za općenitost nego i takovi,

koji su se odnosili na pojedince, i kad je država bila najviše pokvarena, bilo je najviše zakona.

28. Tada je Knejo Pompej u trećem svom konzulatu bio odabran, da poboljša način života, ali on je bio stroži u svojim mjerama, nego su bili prestupci, pa je bio stvaratelj i ujedno rušitelj svojih zakona, i izgubio je silom oružja ono, što je oružjem kušao održati. Zatim je kroz dvadeset godina bila neprestano nesloga bez reda, bez prava. Najružnije stvari događale su se bez kazne a mnoge poštene služile su na propast. Istom za šestoga konzulata je Cezar August, siguran svoje vlasti, ukinuo ono, što je kao tribun odredio, i dao je zakone, kojima da se služimo u miru i pod vladom carevom. Odatle su nastale sve strože veze, i bili su postavljeni čuvari i po zakonu Papija i Popeja potaknuti nagradom, da bi, ako tko propusti prava, koja ima, ako je otac, narod kao zajednički otac svih zadobio dobra, koja nemaju gospodara. — Ali zakoni su zadirali još dublje i obuhvatili i Rim i Italiju i sve građane, gdjegod oni bili, i mnogima je propalo bogatstvo. I strah je prijetio svima, da nije Tiberije, da nađe tomu lijeka, iždrebao petoricu između konzularaca, petoricu od bivših pretora i isto toliko iz ostaloga senata. Ovi su veoma mnoge riješili teških obveza zakona, i to je za sada bila nekakva polakšica.

29. U isto je vrijeme Nerona, jednoga od sinova Germanikovih, koji je već stupio u mladenačko doba, preporučio senatorima i uz podrugivanje slušatelja zatražio, da bude odriješen od dužnosti, da najprije obavlja vigintivirat, i da se može natjecati za preturu pet godina prije, nego što dopušćaju zakoni. Za ispriku navodio je, da je to isto na molbu Augustovu bilo dopušteno njemu i bratu njegovu. Ali ja ne bih sumnjao, da nije i tada bilo ljudi, koji su se potajno izrugivali takovim molbama: pa ipak je dostojanstvo Cezarâ bilo istom u zametku, više je naoko vladao stari običaj, a i manje je srodstvo pastoraka s očuhom nego djeda prema unuku. Dopušten mu je bio i pontifikat i mnoga dana, kad je prvi put stupio na Forum, podijeljen je bio dar narodu, koji je bio veoma veseo, jer je vidio, da je potomak Germanikov već odrastao. Još veće je bilo veselje, kad se zatim Nero oženio Druzovom kćerkom Julijom. Pa kao što je to bilo prihvaćeno s odobravanjem, tako je s negodovanjem primljeno to, da je Sejan bio određen za tasta sinu Klaudijevu. Činilo se, da je time okaljao plemstvo svoje porodice i da je previše uzvisio Sejana, za koga se sumnjalo, da već goji prevelike nade.

30. Koncem godine umriješe odlični muževi Lucije Voluzije i Salustije Krispo. Voluzije je bio iz stare porodice, koja ipak nije došla dalje od preture. On sam je u nju donio konzulat, dapače je obavljao službu cenzora kad izbora

viteških dekurija, i prvi je nagomilao bogatstvo, kojim je ta kuća neizmjerno obilovala. Krispa, koji je bio viteškoga roda, je preslavni rimski povjesničar Kajo Salustije kao unuka svoje sestre primio pod svoje ime. I taj je, premda mu je bio slobodan put do časti, povodeći se za Mecenatom i bez senatorske časti svojom moću pretekao mnoge triumfatore i konzularce, i udaljujući se od običaja starih podavao se raskoši profinjenim načinom života pa svojim bogatstvom i obiljem. Ali pod tim se ipak skrivala snaga duha, dorasla silnim poslovima, to jača, što više je pokazivao pospanost i tromost. Stoga je za života Mecenatova bio drugi, a doskora prvi, na koga su se oslanjale tajne odredbe careva. On je znao i za umorstvo Agripe Postuma. Pod stare dane on je poradi prijateljstva careva imao snage više prividno nego uistinu. To se dogodilo i Mecenatu, bilo zato što je to sudbina moći, da je rijetko dugotrajna, bilo zato što se zasite ili jedni, kad su sve podijelili, ili drugi, kad već ne preostaje ništa, što bi mogli željeti.

31. Slijedi Tiberijev četvrti a Druzov drugi konzulat, osobit radi zajedničke službe oca i sina. Jer tri godine prije nije ista služba Germanika s Tiberijem ni strica veselila, a ni po prirodi nije bila tako srdačna. Početkom te godine pošao je Tiberije u Kampaniju, da tobože učvrsti svoje zdravlje, jer se u mislima pripravljao na dugo i neprekinuto odsustvo, ili zato, da Druzo sam obavlja dužnosti konzulata, kad se otac udalji. I slučajno je mala stvar, iz koje se razvila velika prepirka, dala mladiću priliku, da stekne naklonost. Bivši pretor Domicije Korbulo optužio je pred senatom odličnog mladića Lucija Sulu, što mu kod gladijatorskih igara nije prepustio svoje mjesto. Za Korbulona je govorila njegova dob, običaj otaca i odobravanje starijih; protiv njega su se upinjali Mamerko Skauro i Lucije Aruncije i drugi Sulini rođaci. I oni su se govorima prepirali i navodili primjere predа, koji su nečednost mladeži prema starijima oštrim zaključcima prekorili, dok nije Druzo zgodnim govorom umirio duhove; a Korbulonu je dao zadovoljštinu Mamerko, koji je bio ujedno i stric i očuh Sulin i najplodniji od govornika onoga vremena. Taj je isti Korbulo mnogo vikao, da je većina puteva po Italiji poradi prijevare poduzetnika i nemara činovnika razrovana i neprohodna, pa je dragovoljno preuzeo vršenje toga posla; a to nije bilo jednako korisno za općenitost, kao što je bilo pogubno za mnoge, kojima je osudama i dražbama bez milosrđa oduzeo novac i dobar glas.

32. Ne dugo zatim obavijestio je Tiberije senat, poslavši mu pismo, da je Afrika opet uzbuđena poradi provale Takfarinatove, i da bi trebalo prema uviđavnosti senatora izabrati za prokonzula čovjeka vješta ratovanju, tjelesno jaka

i dorasla ratu. Tim se Sekstu Pompeju pružila prva prilika, da iskali svoju mržnju na Marka Lepida tako, da ga optuži, da je mlitav, bez sredstava i nedostojan svojih pređa, pa da ga stoga treba isključiti od uprave Azije, tomu se protivio senat, koji je držao, da je Lepid više blag nego lijen, i da mu se siromaštvo, poteklo od oca, i to, što je svoje plemstvo očuvao bez ljage, ima pripisati više u čast nego u sramotu. Poslan je dakle bio u Aziju, a glede Afrike zaključeno je bilo, da Cezar odabere, komu se ima predati.

33. Tada je predložio Sever Cecina, da ne smije nijednog magistrata, koga zapadne provincija, pratiti njegova žena, a prije toga je naročito izlagao, da njegova žena živi s njime u slozi, i da mu je rodila šestero djece, te da je on proveo u svojoj kući ono, što predlaže kao općeniti zakon, jer ju je on ograničio na Italiju, ma da je sam po više provincija služio četrdeset godina. Jer nije bez razloga bilo nekoć zaključeno, da se ne smiju žene voditi k saveznicima i izvanjim narodima: ženska pratnja svojom raskoši nekako smeta miru, a svojom strašivošću ratu, i podaje rimskoj četi izgled barbarske povorke. Ne samo da je taj spol slab i nedorastao naporima, nego je, ako mu se dade sloboda, okrutan, slavohlepan, željan moći; one stupaju među vojnicima, imaju uza se centurijone; nedavno je jedna žena nadgledala vježbe kohorti i svečane ophode legija. Neka sami promisle, da se veći dio u grijeh pripisuje ženama, kadgod je tko optužen radi globljenja. Uz njih odmah pristanu ponajgori provincijalci, one preuzimlju poslove, one ih opravljaju; dvomu se na pohodu iskazuju počasti, dva su vojvodska šatora, k tomu su tvrdokorniji i strastveniji nalozi žena, koje su prije bile vezane Opijevim i drugim zakonima, a sad oslobođene okova upravljaju kućama, sudom i dapače vojskama.

34. Nekolicina je to slušala s odobravanjem: većina je protiv njega bučila, da taj predmet nije ni iznesen na raspravljanje, a ni Cecina da nije zvan, da u takovoj stvari sudi. Onda je odgovorio Valerije Mesalin, kojemu je otac bio Mesala, te je u njega bilo tragova očinske rječitosti, da se mnogo od strogosti pređa promijenilo na bolje i veselije; jer sad se ne opsijedaju gradovi ratovima, kao nekoć, ni provincije nisu neprijateljske; potrebama se žena malo dopušta, a i to nije tegotno ni kućama njihovih muževa a još manje saveznicima; sve drugo im je zajedničko s mužem, a u tom nema ništa, što bi smetalo u miru. U rat smiju dakako ići samo oružani ljudi, ali što je časnije poslije napora za one, koji se vraćaju, nego oporavak, što im ga daje njihova žena? Nekoje su se, kažu, dale zanijeti častohlepljem i lakomošću. Pa onda? Nijesu li dosta mnogi magistrati poglegli različitim požudama? Pa zato ipak ne će doći do toga, da ne će biti

više nitko šiljan u provinciju. Često su, kažu, opačine žena pokvarile njihove muževe: zar su zato svi neženje čisti? Nekoć su se sviđali Opijevi zakoni, jer su tako zahtijevale prilike u državi; kasnije se nešto popustilo i ublažilo, jer je bilo probitačno. Uzalud se našoj slabosti daju druga imena: jer je muževa krivnja, ako žena prevrši mjeru. Uostalom je nepravedno, da se poradi nemoći jednoga ili drugoga muževima otimlju drugarice u sreći i nesreći; a ujedno se već po naravi slabi spol napušta i prepušta svojoj vlastitoj pohotljivosti i tuđim požudama. Jedva i u nazočnosti čuvara ostaju brakovi nepovrijeđeni: što će se dogoditi, ako ostanu kroz više godina kao u rastavi zaboravljeni? Neka tako staju na put onome, što se drugdje griješi, da se sjete opačina Rima. — Zatim je Druzo dodao malo o svom braku, kako vladari moraju često pohađati udaljene krajeve države. Koliko je puta božanski August išao u pratnji Livinoj na Zapad i na Istok! I on sam je išao u Ilirik, a ako bi bilo od koristi, ići će i k drugima narodima, ali ne uvijek ravnodušno, bude li se morao odijeliti od predrage žene i majke tolike im zajedničke djece. Tako je Cecinin prijedlog bio otklonjen.

35. Na dan najbliže senatske sjednice Tiberije je u pismu uvijeno prekorio senatore, što sve brige bacaju na cara, pa je imenovao Manija Lepida i Junija Bleza, da se između njih izabere prokonzul za Afriku. Na to je bilo saslušano razlaganje obojice. Ozbiljnije se ispričavao Lepid navodeći, da je tjelesno slab, da su mu djeca mlada i da ima kćerku za udaju, a razabiralo se, što je prešućivao, da je Blezo Sejanov ujak, pa zato ima prednost. Blezo je odgovorio, kao da tobože otklanja, ali ne s tolikom ozbiljnošću, a poduprlo ga je odobravanje laskavaca.

36. Zatim je bilo izneseno na raspravljanje ono, na što su se mnogi potajno u sebi tužili. Jer se za ponajgore ljude raširila sloboda, da nekažnjeno pobuđuju protiv čestitih ljudi porugu i nemilost, a pri tom su trebali samo spomenuti Cezarovo ime; ta ljudi se boje dapače i slobodnjaka i robova, kad se svojem zaštitniku ili gospodaru prijete riječima ili šakama. Stoga je senator Kajo Cestije govorio, da su carevi doduše slike i prilike bogova, ali da i bogovi slušaju samo pravedne molbe onih, koji ih ponizno mole, i nitko se ne utječe Kapitolu ili drugim hramovima u gradu, da se tim utočištem posluži za sramotne čine. Zakoni su uništeni i stubokom izopačeni, kad Anija Rufila, koju je on radi prijevare dao osuditi, može na Foru i na pragu vijećnice protiv njega izricati poruge i prijetnje, a on se sam ne usuđuje vršiti svoje pravo, jer mu se ona grozi carevim imenom. Slično su a nekoji i oštrije žamorili i molili Druza, neka je za strašan primjer kazni, dok je on nije dao izvesti pred sud i, kad joj je krivnja bila dokazana, zatvoriti u javnu tamnicu.

37. I Konzilije Ekvo i Cecilije Kurzor, rimski vitezovi, bili su na prijedlog Cezarov a po zaključku senata kažnjeni, što su ishitrenim zločinima uvrede veličanstva napali na pretora Magija Cecilijana. Jedno se i drugo pripisalo Druzu u hvalu: o n, koji se javno pokazuje u gradu sudjelujući u sastancima i razgovorima ljudi, ublažuje tajne misli Tiberijeve. Nisu dapače ni tako zamjerali mladićevom raskošnom životu: neka se radije poda tomu, neka sprovodi dan u gradnjama, noć u gozbama, nego da se osamljen i ne razveseljen nikakovim nasladama preda mračnoj budnosti i teškim brigama.

38. Jer nije se izmorio ni Tiberije ni tužitelji. Tako je Anharije Prisko tužio kretskoga prokonzula Cezija Korda poradi globljenja i dodao optužbu radi uvrede veličanstva, što je tada bila dopuna svima tužbama. Kad su suci Antistija Vetera, jednog od macedonskih odličnika, odriješili radi preljuba, Cezar ih je prekorio i potegao ga ponovno na sud radi uvrede veličanstva, kao čovjeka buntovna, koji je sudjelovao u osnovama Reskuporovim u vrijeme, kad je on ubivši (brata) Kotisa snovao rat protiv nas. Zato je krivac bio prognan i dodano je bilo, da ga se ima držati na otoku, koji nije ni blizu Macedonije ni Tracije.

Jer se Tracija poslije diobe vlasti između Remetalka i djece Kotisove, kojima je poradi mladosti bio skrbnikom Trebelen Rufo, ne mogući se priviknuti na nas pobunila i okrivljavala jednako Remetalka kao i Trebelena, da bez kazne puštaju nepravde nanešene zemljacima. Celaleti, Odruzi i Diji, moćna plemena, pograbili su oružje pod vodstvom nesložnih vođa, koji su među sobom bili ravni jedino niskim podrijetlom; to je bio uzrok, da se nisu udružili za strašan rat. Jedni su izazivali nemire na mjestu, drugi prešli preko gore Hema, da pobune udaljene narode; najveći dio i to najuređeniji opsjedali su kralja i grad Filipopol, koji je utemeljio Macedonac Filip.

39. Kad je za to saznao Publije Velej — on je zapovijedao najbližom vojskom, — poslao je krilne konjanike i lako oružane kohorte protiv onih, što su se skitali radi plijena ili zato, da privuku saveznike, sam je poveo jezgru pješaka, da oslobodi opsjednute. I sve je istodobno sretno pošlo za rukom, jer su haratelji bili poubijani, a među opsjedačima je buknula nesloga, i jer je kralj provalio upravo, kad je nadošla legija. I tu se ne bi bilo moglo govoriti o bojnom redu ili boju, jer su polunaoružani i raštrkani bili poubijani bez gubitaka na našoj strani.

40. Iste su godine galske države poradi veličine duga započele bunu, kojoj je najžešći podbadač bio kod Treverana Julije Flor a kod Heduanaca Julije Sakrovir. Obojica su bili plemenita roda i imali zaslužne pređe, zato im je

nekoć i bilo podijeljeno rimsko građansko pravo, dok je to bilo rijetkost i samo nagrada za zasluge. Ovi su se u potajnim dogovorima, na koje su pozvali ponajsmionije ili one, što su se radi siromaštva ili straha zbog svojih zločina najvećma osjećali prisiljenima, da griješe, dogovorili, da će Flor pobuniti Belgijce a Sakrovir bliže Gale. Stoga su po zborištima i sastancima buntovno govorili o beskrajnim dancima, o teškoj lihvi, o okrutnosti i oholosti namjesnika; pa kako su vojnici spremni na bunu, pošto su čuli za smrt Germanikovu. Sad je izvrsna prigoda, da opet zadobiju slobodu, ako oni puni snage pomisle, kako je Italija bez sredstava, kako je gradska svjetina za rat nesposobna, i da se jakost vojski osniva jedino na tuđincima.

41. Gotovo nijedna država nije ostala netaknuta od klica toga pokreta. Ali prvi su se podigli Andekavi i Turoni. Andekave je obuzdao legat Acilije Aviola prizvavši legiju, što je bila u posadi u Lugdunu. Turone su svladali legijonarski vojnici, što ih je poslao legat donje Germanije Vizelije Varo, a vodio ih je onaj isti Aviola i neki galski odličnici, što su došli u pomoć, da prikriju svoje odmetništvo, i da ga u zgodnije vrijeme otvoreno počine. Moglo se dapače i vidjeti, kako Sakrovir gologlav zameće bitku za Rimljane, da, kako je govorio, pokaže svoju hrabrost. Ali zarobljenici su ga okrivljivali, da se je učinio vidljivim zato, da ga ne progone strelicama. Kad su o tom pitali Tiberija, on je tu prijavu prezirno odbio i svojom neodlučnošću rat podupirao.

42. Međutim je Flor svojski išao za određenim ciljem, pa je kušao, da namami jedan odio konjanika, što je bio unovačen među Treverima te na rimski način obrazovan i pripadao stajaćoj vojsci, da poubijaju rimske trgovce, pa da tako započne rat. Neki su se konjanici dali zavesti, veći je dio ostao vjeran. Drugi, i to gomila dužnika i klijenti pograbili su oružje i pošli u šumovito gorje, što se zove Arduena, kad su ih spriječile legije obih vojska, koje su Vizelije i Kajo Silije suprotnim putevima protiv njih poslali. A Julije Ind iz iste države ali zavađen s Florom i zato još više željan, da nam pomogne, bio je s odabranom četom poslan naprijed, pa je raspršio tada još neuređeno mnoštvo. Flor, koji je često mijenjajući skrovišta pobjednike zavarao, pao je od svoje ruke, kad je ugledao vojnike, što su zaposjeli sve izlaze. I tako se svršila buna Trevera.

43. Kod Heduanaca porodila se to veća pobuna, što je njihova država bila moćnija, i što dalje je bila vojska, koja bi je ugušila. Sakrovir je s oružanim kohortama osvojio Augustodun, glavni grad toga plemena, da najodličniji galski podmladak, koji se tamo bavio znanstvenim radom, i s tim zalogom roditelje i rođake njihove za sebe predobije; ujedno je mladeži razdijelio potajno priugotovljeno oružje. Bilo

ih je četrdeset tisuća, a od ovih jedna petina oboružana legijonarskim oružjem, ostali lovačkim kopljima i noževima i drugim što već inače služi lovcima kao oružje. Dodani su im bili oni između robova, što su bili opredijeljeni za gladijatorske borbe, po narodnom običaju sasvim pokriveni željeznim oklopom, — zovu se c r u p p e l l a r i i, — nespretni, da druge ranjavaju a sami neranjivi. Te je čete pojačavalo ako i ne baš otvoreno pristajanje susjednih država a ono zivа spremnost privatnika, a i takmenje rimskih vojskovođa, koji su se pravdali, jer su obojica za sebe svojatali vodstvo rata. Napokon je od starosti iznemogli Varo popustio krepkom Siliju.

44. A u Rimu se, kako se to događa kod glasina, da se u svemu pretjeruje, vjerovalo ne samo, da su se odmetnuli Treveri i Heduanci, nego i šezdeset i četiri galske države, da su Germani uzeti za saveznike, da se Hispanije kolebaju. Ponajbolji muževi bili su žalosni poradi brige za državu; mnogi su se iz mržnje na sadašnje stanje i želje za prevratom uz vlastitu pogibao veselili i prekoravali Tiberija, što se usred tolikog vrenja još može baviti tužbama tužitelja. Hoće li možda Sakrovir biti optužen pred senatom radi uvrede veličanstva? Napokon su došli muževi, koji će krvave naloge oružjem odbiti. Rat je dapače dobra zamjena za jadni mir. On se namjerice to većma gradio bezbrižnim i nije mijenjao boravišta ni izraza lica, nego je te dane živio kao obično, bilo da je njegovo pretvaranje bilo tako duboko, bilo da je doznao, da ti događaji nijesu važni i da su manje znatni, nego se prikazuju.

45. Međutim je Silije pridolazeći s dvije legije i poslavši naprijed pomoćnu vojsku opustošio sekvanske krajeve, koji su ležeći na krajnjoj granici kao susjedi i saveznici Heduanaca bili pod oružjem. Onda je brzim hodom pošao na Augustodun, dok su se zastavnici natjecali a prosti vojnici bučali, neka ne čeka na običajan odmor ni duge noći; samo neka vide neprijatelje i neka ovi ugledaju njih; to je već dosta za pobjedu. Kod dvanaestoga miljokaza pokazao se na otvorenom polju Sakrovir i njegove čete. Sprijeda je bio postavio oklopnike, na krilima kohorte, a u zaleđu napola oružane. Sam je među odličnicima jahao na krasnom konju, spominjao ih starih slavnih galskih djela i svih onih nevolja, što su ih zadali Rimljanima; kako je dična sloboda za pobjednike, koliko je nepodnošljivije ropstvo za one, koji budu ponovno pobijeđeni.

46. To nije dugo govorio, a nijesu ga ni rado slušali, jer se približavao bojni red legija, a neuređenim i boju nevještim gradskim stanovnicima ponestajalo je i vida i sluha. Naprotiv je Silije, premda mu je nada u pobjedu oduzela potrebu, da ih bodri, ipak glasno vikao, da je sramota, što

se oni, koji su pobijedili Germanije, daju voditi protiv Gala kao protiv neprijatelja. »Ta nedavno je j e d n a kohorta raspršila buntovnog Turona, j e d a n odio konjanika Trevera, a nekoliko konjaničkih četa ove iste vojske Sekvance. Hedue, koji su toliko manje sposobni za boj, koliko su bogatiji novcem i raskošno žive u nasladama, svladajte i poštedite ih, kad budu bježali.« Na te riječi podiže se silna vika, konjanici navale, pješaci udare sprijeda, a ni bokovi vojske nijesu okli jevali. Malo otezanje prouzročili su oklopnici, jer su im pločice odoljevale kopljima i mačevima, ali vojnici su pograbili sjekire i trnokope, pa su sjekli oklope i tjelesa, kao da provaljuju zid; nekoji su šticama i vilama obarali nespretne grdosije, pa su ih, kad su ležali i nijesu se mogli ni pokušati podići, ostavljali, kao da su mrtvi. Sakrovir najprije pođe u Augustodun, a onda bojeći se predaje s najvjernijima u bližnji zaselak. Tu je poginuo od svoje ruke, a ostali od međusobnih udaraca. Požar zaselka nad njima sažgao ih je sve.

47. Istom sad je Tiberije senatu pisao, da je rat započeo i svršio se; i nije ništa oduzeo ni dodao istini, već da su legati pobijedili vjernošću i hrabrošću, a on mudrom osnovom. Ujedno je dodao razloge, zašto nije on sam i zašto nije Druzo u taj rat pošao, ističući veličinu države i kako se ne dolikuje vladarima, ako se jedan ili drugi kraj pobuni, ...*) udaljivši se iz grada, odakle se upravlja cijelom državom. Sad će on, budući da ga nuka zabrinutost, poći, da na mjestu razvidi i uredi. Senatori su odredili zavjetne molitve za njegov povratak i javno zazivanje bogova i ostale počasti. Dolabela Kornelije zapao je hoteći druge natkriliti u neukusno ulagivanje i sam u svoje ime predložio, da Tiberije uđe u grad iz Kampanije slaveći ovaciju. Na to je stiglo od Cezara pismo, u kojem je izjavio, da on nije baš tako bez slave, da bi pod starije dane za putovanje po obližnoj okolici morao tražiti odlikovanje bez vrijednosti, pošto je pokorio najdivljije narode i u svojoj mladosti primio ili otklonio tolike triumfe.

48. Nekako u isto vrijeme zatražio je od senata, da se smrt Sulpicija Kvirinija svečano proslavi javnim pogrebom. Nije nipošto pripadao staroj i patricijskoj porodici Sulpicija Kvirinije, koji se rodio u municipiju Lanuviju: ali kako je bio neumoran bojovnik, a i radi revne službe dobio je za vlade božanskoga Augusta konzulat, a zatim triumfske znakove nakon osvojenja tvrđavice Homonadenzâ s onu stranu Cilicije; i premda je bio dodijeljen kao upravitelj Kaju Cezaru, kad ga je zapala Armenija, on je s poštovanjem susretao

---

*) Praznina se može popuniti s riječima »da to suzbiju.« Prev.

i Tiberija, kad je boravio na Rodu. To je ovaj tada iznio u senatu i pohvalio njegove usluge prema sebi, a optužio Marka Lolija, da je on sklonuo Kaja Cezara na uvredljivo ponašanje prema njemu i na razdor. Ali drugi se nijesu rado sjećali Kvirinija poradi pogibli, što ih je, kako sam spomenuo, prouzročio Lepidi, i poradi njegove prljave i odviše uplivne starosti.

49. Koncem godine optužio je neki prokazivač Klutorija Priska, rimskog viteza, koji je bio od Cezara nadaren novcem za glasovitu pjesmu, u kojoj je opjevao smrt Germanikovu, i predbacio mu, da je za bolesti Druzove sastavio drugu, da za njeno objelodanjenje dobije još veću nagradu, ako ovaj umre. Ovu je Klutorije iz hvastavosti čitao u kući Publija Petronija pred njegovom punicom i mnogim odličnim ženama. Kad je prokazivač nastupio, i kad su drugi od straha svjedočili, jedina je Vitelija uvjeravala, da nije ništa čula. Ali više se vjerovalo onima, koji su svjedočili na njegovu propast, pa je na prijedlog Haterija Agripe, izabranoga konzula, krivcu određena smrtna kazan.

50. Naprotiv je Manije Lepid stao govoriti ovako: »Sabrani oci, ako gledamo jedino na to, kako bezbožnim riječima je Klutorije Prisko okaljao svoj duh i uši ljudske, ne bi dostajala tamnica, ni uže, pače ni muke, na koje se stavljaju robovi. Ali ako sramotna djela i zločini prevršuju mjeru, a kazni i muke ublažuje careva umjerenost i primjeri pređa i vas samih, pa ako se razlikuje glupost od zlobe i riječi od nedjela, onda je moguć još jedan prijedlog, po kojemu ne će ni ovomu njegov prestupak ostati nekažnjen, a ni mi se ne ćemo kajati za svoju blagost i ujedno za strogost. Često sam čuo, kako se naš car srdi, ako je tko samovoljnom smrću pretekao njegovo milosrđe. Život je Klutorijev još netaknut, i njegov spas ne će biti državi na opasnost, ni njegova smrt drugima na primjer. Kako su njegove težnje pune mahnitosti, tako su isprazne i prolazne; i od njega se čovjek ne treba bojati ničega teškoga ni strašnoga, kad se on izdavajući sam svoja sramotna djela kuša prikrasti ne možda muževima već slabim ženama. Ipak neka ode iz grada, i neka izgubivši svoja dobra bude prognan: a za to ja glasujem, kao da mu je dokazan zločin uvrede veličanstva.«

51. Uz Lepida je pristao jedino konzularac Rubelije Bland, ostali su pristali uz prijedlog Agripin, i tako je Prisko bio odveden u tamnicu i odmah pogubljen. Na to se Tiberije u senatu potužio uobičajenim izvijanjem, jer je isticao njihovu zdušnost, što i neznatne povrede cara oštro kažnjavaju, prigovarao prenaglom kažnjavanju riječi, i hvalio Lepida, a opet nije korio Agripu. Stoga bude stvoren zaključak senata, da se odluke senata ne smiju prije desetoga dana shranjivati u eraru, i da se osuđenicima ima za toliko

vremena produžiti život. Ali s tim nije ni senat dobio odvažnosti, da se pokaje za svoje odluke, a ni Tiberije nije tim dopuštenim rokom za pomilovanje postao blaži.

52. Slijede konzuli Kajo Sulpicije i Decimo Haterije, godina u izvanjim stvarima mirna, dok su se ljudi u Rimu bojali strogih mjera protiv raskoši, koja se beskrajno razvila u svemu, na što se rasipa novac. Drugi su se izdaci, ma da su bili veći, većinom dali prikriti zatajivanjem cijene; ali troškovi za jelo i pilo, o kojima se neprestano govorilo, zabrinjavali su ljude, da ne bi car, muž stare štedljivosti, protiv toga oštro nastupio. Jer kad je započeo Kajo Bibul, i ostali su edili raspravljali o tom, kako se ne mari za zakon o raskoši, i da zabranjene cijene živežnih namirnica svaki dan rastu i da se ne mogu zaustaviti običnim sredstvima. A senatori upitani za mišljenje predali su tu stvar ne stvorivši nikakove odluke caru. Ali Tiberije je u sebi često razmišljao, mogu li se tako raspuštene požude obuzdati, ne donosi li takovo obuzdavanje državi još veću štetu, pa kako bi neslavno bilo poduzeti nešto, što ne bi mogao provesti, ili što bi, ako bi ga provodio, izazvalo sramotu i pogrdu slavnih muževa, pa je napokon napisao senatu pismo od prilike ovakvog sadržaja:

53. »Možda bi u drugim stvarima, sabrani oci, bilo probitačnije, da budem osobno pitan i da kažem, što držim korisnim za državu: ali bi bolje bilo, da od ove rasprave odvratim svoje oči, da ne bi, dok bi vi pogledom svojim upozoravali na prestrašena lica onih, koji bi se optuživali radi sramotne raskoši, i ja sam njih vidio i tako reći zatekao na činu. Jer da su se oni vrli muževi, edili, prije sa mnom posavjetovali, ne znam, ne bih li im bio savjetovao da radije puste na miru te već odviše jake i silne opačine, nego da postignu jedino to, da se pokaže, kojim sramotama nijesmo dorasli. Ali o n i su ispunili svoju dužnost onako, kako bih želio, da i d r u g i magistrati ispune svoje službe: za mene pak nije ni časno, da šutim, ni lako, da se izjavim, jer ja ne nastupam u svojstvu edila ili pretora ili konzula. Od cara se zahtijeva nešto veće i uzvišenije; i dok svak s e b i prisvaja hvalu za valjana djela, upisuje se j e d n o m u krivnju, ako svi griješe. Jer što da najprije počnem zabranjivati i svoditi na stari običaj? Zar beskrajne površine vila? Zar broj i različitu narodnost robova? Zar mnoštvo srebra ili zlata? Zar čudesne mjedene kipove i slike? Zar muška odijela, što se ništa ne razlikuju od ženskih, i k tomu još onu žensku ružnu naviku, radi koje za nabavu dragog kamenja odlazi naš novac izvanjskim ili neprijateljskim narodima?

54. Dobro znam, da se ljudi na gozbama i sastancima na to tuže i traže ograničenje; ali ako bi netko postavio zakon o tome, odredio kazni, ovi će isti vikati, da se ruši država, da se ponajodličnijima sprema propast, da nitko nije siguran od optužbi. Pa ipak se stare dugo ojačavane bolesti t i j e l a mogu obuzdati jedino teškim i oštrim sredstvima, a pokvareni d u h, koji i druge kvari, bolan i grozničavo uzbuđen, ne smije se sapinjati blažim mjerama, nego su strasti, kojima plamti. Ukinuti su toliki zakoni stvoreni od pređa i toliki dani od Augusta, i to oni radi zaboravi, a ovi — što je još sramotnije — radi zanemarivanja, pa su učinili raskoš još sigurnijom. Jer ako bi težio za onim, što još nije zabranjeno, možeš se još bojati, da će biti zabranjeno; ali ako nekažnjeno prepustiš ono, što je zabranjeno, onda više nema ni straha ni stida. Zašto je dakle nekoć vladala štedljivost? Jer je svak sebe obuzdavao, jer smo još bili stanovnici j e d n o g a grada; i nije ni bilo ovakovih poticala na raskoš, dok smo gospodarili unutar Italije. Izvanjim pobjedama naučili smo tratiti tuđe, a pobjedama u građanskim ratovima svoje. Kako je maleno ono, na što nas upozoruju edili! Kako se neznatnim mora to smatrati, ako gledamo na drugo! I doista nitko ne iznosi prijedlog s obzirom na to, da Italija treba izvanje pomoći, da je život naroda rimskoga nesigurna igra morskih valova i oluja. I ako obilje u provincijama ne podupre i gospodare i polja, morat će nas dakako uzdržavati naši perivoji i vile! Ovu brigu, sabrani oci, mora da podnosi car, ako se ovu zanemari, upropastit će državu. Ostalo treba liječiti iznutra: nas neka učini drukčijima stid, siromahe nužda, bogataše zasićenost. A ako možda koji magistrat obećaje toliko revnosti i ozbiljnosti, da bi mogao tomu doskočiti, spreman sam ga i pohvaliti i priznati, da mi oduzima dio mojih tereta: ali ako oni hoće samo optuživati opačine, i onda, kad se tim proslave, stvaraju neprijateljstva i ostavljaju ih meni, tad vjerujte, sabrani oci, da ni ja nijesam željan napadaja. Pa kako su već teški i većinom neopravdani oni, što ih podnosim za dobrobit države, s pravom odbijam od sebe one, koji su ništavi i uzaludni, te ne mogu ni meni ni vama koristiti.«

55. Kad je Cezarovo pismo bilo saslušano, prepuštena je briga oko toga edilima, i istom polako je nestajalo raskoši kod stola, kojoj su se ljudi s velikim troškom kroz stotinu godina podavali od svršetka akcijskoga rata do onoga rata, kojim se Servije Galba dočepao vlasti. Moglo bi se pitati za razloge toj promjeni. Nekoć bogate plemićke porodice ili one, koje su se odlikovale slavom, živjele su razuzdano iz želje, da razviju sjaj. Jer još je bilo dopušteno puku, saveznicima i kraljevstvima iskazivati časti i od njih ih primati; i što se tko više isticao bogatstvom, kućom i izdacima, to ugledniji je bio radi slave svoga imena i klijentela. A kad je stala smrt bjesniti i kad je slava dobroga glasa bila ljudima na propast, podali su se preostali razboritijem načinu

života. Ujedno su skorojevići, koji su često bili primljeni u senat iz municipija i kolonija i dapače iz provincija, uveli štedljivost svoga zavičaja, pa ma da su većinom srećom ili marljivošću došli do bogate starosti, ipak je u njih ostao predašnji duh. Ali najviše je uveo štedljivi način života Vespazijan, koji je i sam živio starim načinom života. I tako je više djelovala poslušnost prema caru i želja za nasljedovanjem, nego zakonima određena kazan i strah. A moguće je, da se i sve stvari okreću kao u nekom okrugu, pa da se i običaji izmjenjuju jednako kao i godišnje dobi. I nije kod starijih bilo s v e bolje, nego je naše doba donijelo mnoge slavne odlike, vrijedne da ih potomstvo nasljeduje. — No (bili uzroci toj promjeni koji mu drago) samo da ostane naše takmenje s pređima na polju časti.

56. Stekavši Tiberije tako slavu umjerenosti, jer je odbio tužitelje, koji su se već spremali, da navale, poslao je senatu pismo, u kojem je molio tribunsku vlast za Druza. To je ime za vrhunac vlasti pronašao August, da ne uzme ime k r a l j a ili d i k t a t o r a, a da ipak nekakvim naslovom nadvisi ostale državne časti. Onda je izabrao Marka Agripu za druga u toj vlasti, a kad je ovaj umro, Tiberija Nerona, da ne bude neizvjesno, tko mu je nasljednik. Na ovaj način držao je, da će se obuzdati naopake nade ostalih; a ujedno se pouzdavao u Tiberijevu čednost i u svoju veličinu. Po tom je primjeru sada Tiberije primaknuo Druza najvišoj vlasti, dok je za života Germanikova puštao, da mu izbor između dvojice ostane neodlučan. Zazvavši u početku pisma bogove, da dadu, da njegove osnove budu državi na korist, govorio je umjereno i ne pretjerujući lažno o sposobnostima mladićevim: on ima ženu i troje djece te je u istoj dobi, u kojoj je on sam nekoć bio pozvan od Augusta, da preuzme tu službu. A on ga sada ne uzima nasumce za dionika poznatog tereta, nego nakon osamgodišnjeg prokušavanja, a pošto je isti ugušio pobune, dovršio ratove, proslavio triumf i bio dvaput konzulom.

57. Senatori su u duši već naslućivali ovakav govor, za to je njihovo laskanje bilo to biranije. Pa ipak su smislili jedino to, da predlože likove vladarâ, oltare bogova, slavoluke i druge obične stvari, samo što je Marko Silan ružeći konzulat tražio čast za vladare i, umjesto da glasuje, rekao, neka se na javnim i privatnim spomenicima na spomen tih vremena, ne zabilježe imena konzula, nego onih, koji vrše tribunsku vlast. Ali kad je Kvinto Haterije predložio, da se senatski zaključci toga dana zapisani zlatnim slovima izvjese u kuriji, ismijali su tog starca, koji je za svoje veoma nisko laskanje mogao postići još jedino sramotu.

58. Međutim je Sergije Maluginenzid, Jupiterov flamin, budući da je Juniju Blezu bila produljena uprava provincije

Afrike, zatražio, da dobije upravu Azije, govoreći, da nema razloga općenito mišljenje, da nije dopušteno Jupiterovim flaminima udaljiti se iz Italije, pa da nije drukčije njegovo pravo nego je pravo Martovih ili Kvirinovih flamina: nadalje, ako ovi mogu ždrijebom dobiti provincije, zašto je to zabranjeno Jupiterovim flaminima? O tomu nema nikakovih zaključaka naroda i ništa u obrednim knjigama. Često su svećenici vršili službu Jupiterovu, ako je flamin bio spriječen bolešću ili javnim poslom. Kroz sedamdeset i pet godina nakon smrti Kornelija Merule nije nitko na njegovo mjesto bio izabran, pa ipak zato nijesu zapeli sveti obredi. Pa ako je moguće, da se kroz toliko godina nikoga ne imenuje bez štete za bogoslužje, koliko lakše će se moći on udaljiti, da vrši prokonzulsku upravu kroz jednu godinu? Radi privatnih neprijateljstava došlo je nekoć do toga, da su im vrhovni svećenici branili ići u provincije: sada je božjom milošću glavar svećenika ujedno i glavar ljudi, koji nije izložen ljubomoru, mržnji ili privatnoj naklonosti.

59. Kad su augur Lentul i drugi različito protiv toga razlagali, utekli su se tomu, da treba počekati mišljenje vrhovnog svećenika. Tiberije je odgodio raspravu o pravu flamina, i ograničio svečanosti, koje su bile određene poradi toga, što je Druzo dobio tribunsku vlast, naimence prekoravajući, da se neobičan prijedlog a pogotovo zlatna slova protive običajima otaca. Pročitano je bilo i jedno pismo Druzovo, i ma da su mu htjeli podati čedno tumačenje, ipak su ga shvatili kao nešto veoma oholo. Dotle je dakle evo sve propalo, da ni m l a d i ć, koji je postigao toliku čast, ne dolazi pred rimske bogove, ne javlja se u senatu, ili barem započinje auspicija na otadžbinskom tlu. Zar je možda rat, ili zar je u dalekim zemljama zadržan onaj, koji se upravo sada šeće po žalovima i jezerima Kampanije? Tako li se upućuje vladar ljudskog roda, to eto najprije uči od svih očevih vještina! Neka i bude starom caru mrzak pogled na građane i neka se izvinjava umornom starošću i dovršenjem svojih poslova: ali što drugo priječi Druza nego nadutost?

60. Međutim je Tiberije osiguravši sebi moć principata davao senatu sjenu starih dobrih vremena i zahtjeve provincija upućivao senatu na rasuđivanje. Jer je po grčkim gradovima učestala drska samovolja, da osnivaju utočišta. Hramovi su se punili najgorim robovima; pod istu zaštitu bili su primani zaduženici protiv svojih vjerovnika i osumnjičeni radi zločina, koji se kazne smrću, i nikakova vlast nije bila dosta jaka, da obuzda pobune puka, koji je zaštićivao ljudske opačine poput službe božje. Zaključeno bude dakle, da gradovi pošalju po poslanicima svoje povlastice. I nekoji su svojevoljno napustili, što su si nepravo prisvojili; mnogi su

se pouzdavali u staro praznovjerje ili u zasluge prema rimskom narodu. I velik je bio sjaj onoga dana, kad je senat ispitivao dobročinstva senata svojih preda, ugovore saveznika, dapače i zaključke kraljeva, što su bili silni prije prevlasti Rima, i same svete obveze prema bogovima, i kad mu je bilo, kao nekoć slobodno, da potvrdi ili promijeni, što hoće.

61. Prvi su od svih nastupili Efežani napominjujući, da se nijesu Dijana i Apolo rodili na Delu, kako to svjetina vjeruje: kod njih je rijeka Kenhrej, gaj Ortigija, gdje je trudna Latona naslonivši se na maslinu, što još sada postoji, rodila ona božanstva, i onaj je gaj na poziv bogova bio posvećen, i sam je Apolo nakon ubijstva Ciklopa ondje izbjegao srdžbu Jupiterovu. Nato je otac Liber, pobjednik u ratu, oprostio Amazonkama, koje su moleći za milost opkolile žrtvenik. Zatim je dopuštenjem Herkula, kad je osvojio Lidiju, porasla svetost hrama, i nije dapače ni pod vlašću Perzijanaca njegova povlastica bila umanjena; kasnije su ga uzeli pod zaštitu Macedonci, a onda mi.

62. Iza ovih pozivali su se Magnećani na odredbe Lucija Scipijona i Lucija Sule, od kojih su onaj potjeravši Antijoha, a ovaj Mitridata vjernost i hrabrost Magnećana odlikovali time, da ondje bude nepovredljivo utočište Dijane Leukofrine. Poslije toga su Afroditovčani i Stratonicejani iznijeli dekret diktatora Cezara poradi svojih starih zasluga za njegovu stranku, i noviji božanskoga Augusta, kojim su bili pohvaljeni, što su u vjernoj privrženosti rimskom narodu podnijeli provalu Parta. No grad je Afroditovčana time kušao zaštititi sveto pravo Venere, a grad Stratonicejana Jupitera i Trivije. Dalje su segnuli u razlaganju Hijerocezarejani: kod njih je perzijska Dijana sa svetištem, što ga je posvetio kralj Kir; i tu su se spominjala imena Perpene, Izaurika i mnogih drugih imperatora, koji su ne samo hramu nego i prostoru od dvije tisuće koraka naokolo istu nepovredljivost podijelili. Zatim su razlagali Ciprani o svoja tri hrama, od kojih je najstariji podigao njihov osnivač Aerija Veneri patskoj, onda njegov sin Amat Veneri amatuzijskoj a Jupiteru salaminskom Teukro, kad je pobjegao pred srdžbom oca svog Telamona.

63. Saslušana su bila i poslanstva drugih gradova. I budući da je njihovo mnoštvo izmorilo senatore, i jer se prepirka vodila pristrano, prepustili su konzulima, da pregledaju povlastice, i da li ima kakovih nepravilnosti, pa da bez odluke o stvari izvjeste senat. Konzuli su izvjestili, da se osim onih gradova, što sam ih spomenuo, pronašlo i u Pergamu utočište Eskulapijevo, drugi da se pozivaju na podrijetlo, koje je poradi starine mračno. Jer Smirnani navode proročanstvo Apolonovo, po čijem su nalogu sagradili hram

Veneri Stratonicidi, Tenjani stihove istoga boga, kojima da im je naloženo posvetiti Neptunu kip i hram. Bliže stvari iznose Sardijci: da je ono dar pobjednika Aleksandra. Jednako se Milećani pozivaju na kralja Dareja; ali bogoslužje jednih i drugih sastoji se u tom, da poštuju Dijanu odnosno Apolona. I Krećani mole za kip božanskog Augusta. Tako su stvoreni senatski zaključci, kojima je uz velike počasti ipak bila određena mjera, a njima je bilo naloženo, da u samim hramovima pribiju mjedene ploče na vječnu i svetu uspomenu, i da se ne dadu pod izlikom religije zavesti na slavičnost.

64. U isto nekako vrijeme prisilila je teška bolest Augustina cara, da se brzo povrati u grad, jer je između majke i sina još postojala iskrena sloga, ili su bar sakrivali mržnju. Jer je Julija ne dugo prije toga, kad je nedaleko Marcelovog kazališta posvetila kip božanskom Augustu, napisala ime Tiberijevo iza svoga, i vjerovalo se, da je on držeći to omalovaživanjem carskog veličanstva kao tešku ali pritajenu uvredu u sebi sačuvao. No sad su od senata bile određene molitve bogovima i velike igre, koje će prirediti svećenici i auguri i kvidecimviri zajedno sa septemvirima i augustalskom braćom. Predložio je Lucije Apronije, da i fecijali upravljaju tim igrama. Protiv toga je govorio Cezar razlučujući povlastice svećeničkih zborova i navodeći primjere: nikad naime nijesu fecijali imali tu uzvišenu čast, pa zato su i bili dodani augustali, jer su oni osobiti svećenički zbor te kuće, za koju će se vršiti zavjeti.

65. Nijesam nakanio opširno navoditi pojedine glasove, osim onih, što se ističu pohvalnim ili osobito sramotnim načinom, jer držim, da je glavna zadaća anala, da se vrline ne prešute, i da se zle riječi i čini boje potomstva i sramote. Uostalom su ona vremena bila tako pokvarena i laskanjem okaljana, da su ne samo prvi muževi u državi, koji su morali svoju slavu zaštićivati poslušnošću, već i svi konzularci, veliki dio bivših pretora i dapače mnogi senatori glasači*) natječući se ustajali i bez mjere predlagali sramotne stvari. Pripovijeda se, da je Tiberije, kadgod bi izlazio iz vijećnice, ovako grčki govorio: »Ah spremnih li ljudi za ropstvo!« Očito se i njemu, koji nije htio javne slobode, morala zgaditi tako niska ropska strpljivost.

66. Na to su pomalo prelazili od nečasnih rasprava na opasne. Radi globljenja od saveznika optuženoga azijskog prokonzula Kaja Silana, napali su skupa Mamerko Skauro konzularac, Junije Oto pretor, Brutedije Niger edil, i predba-

---

*) Pedarii nemaju prava predlagati u senatu nego samo glasovati (pedibus in sententiam alicuius ire). Prev.

civali mu, da je povrijedio božanstvo Augustovo, prezreo veličanstvo Tiberijevo. Mamerko se pozivao na stare primjere, da je Lucije Kota bio optužen od Scipijona Afrikanskoga, Servije Galba od bivšeg cenzora Katona, Publije Rutilije od Marka Skaura. Kao da su t a k o v e stvari kažnjavali Scipijon i Kato, ili onaj Skauro, koga je kao svog pradjeda Mamerko, ta sramota za svoje pređe, sramotnim činima oskvrnuo. Juniju Otonu bilo je već dugo zanimanje vodstvo početne škole; onda je uplivom Sejanovim postao senator, pa je svoj niski početak još većma okaljao besramnim drskostima. Brutedija, u koga je bilo u izobilju plemenitih vještina, i koji bi se popeo do najviše slave, da je išao ravnim putem, nagonila je žurba, jer se spremao, da natkrili sebi ravne, onda više od sebe, a napokon i same svoje nade: a to je uništilo već i mnoge dobre, koji prezrevši ono, što dolazi sporo ali sigurno, hrle za preranim plodovima, pa makar i propali.

67. Broj tužitelja povećali su Gellije Publikola i Marko Pakonije, onaj kvestor Silanov, a ovaj njegov legat. I nije se sumnjalo, da je on doista bio kriv okrutnosti i iznuđivanja novaca; ali se nagomilalo mnogo toga, što bi i nevinome bilo opasno, pogotovo kad je osim tolikim njemu neprijateljskim senatorima još i najrječitijim muževima čitave Azije, koji su upravo poradi toga i bili odabrani za tužitelje, odgovarao on posve sam i nevješt govoru, bojeći se sam za svoju stvar, što običava smesti i vješta govornika, a ni Tiberije se nije ustezao, da ga nagoni u škripac glasom i mrkim pogledom, jer ga je često pitao, a nijesu mu davali vremena, da pobija ili izmiče, već je dapače često bio prinuždеn priznati, da ne bude Tiberijevo pitanje uzalud stavljeno. Također je upravnik državnih dobara dobio kupnjom Silanove robove, da budu preslušani na mučilima. A da ga ne bi u pogibli pomogao nitko od rođaka, podmetnuli su mu zločin uvrede veličanstva, koji odmah veže i sili na šutnju. Stoga je pošto je izmolio rok od nekoliko dana, napustio svoju obranu i jedino se usudio napisati Cezaru pismo, u kojem je pomiješao pogrde s molbama.

68. Da bi se to lakše moglo primjerom opravdati, što sprema Silanu, dao je Tiberije pročitati pismo božanskoga Augusta o Volezu Mesali, koji je također bio prokonzul u Aziji, i zaključak senata protiv njega. Onda je upitao Lucija Pizona za prijedlog. On je najprije progovorivši mnogo o blagosti carevoj predložio, da se Silana progna i otpravi na otok Gijar. Isto tako i drugi, jedino je Knejo Lentul uz odobravanje Tiberijevo izjavio, da valja izlučiti Silanova materinska dobra, jer mu je majka Atija, i povratiti ih sinu.

69. Ali Kornelije Dolabela je pretjerujući još dalje u svojem ulagivanju prekorio način života Kaja Silana i

dodao, da ne smije nitko, tko je okaljana života i pokriven sramotom, ždrijebom dobivati provinciju, i neka to car određuje. Jer zakoni kazne g o t o v a nedjela: koliko bi bilo blaže za same te ljude koliko bolje za saveznike, ako se već prije skrbi, da se ne griješi? Na to je odvratio Cezar, da mu doduše nije nepoznato, što se govorilo o Silanu, ali se ne smije odlučivati po glasinama. Mnogi su se u provincijama ponijeli sasvim drukčije, nego se čovjek od njih nadao ili bojao: neke veličina poslova potiče na bolje, drugi klonu. A ni car ne može s v o j o m uviđavnošću sve obuhvatiti, a nije ni probitačno, da se dade upravljati t u đ o m slavičnošću. Zato se postavljaju zakoni protiv onoga, što se već d o g o d i l o, jer nije sigurno ono, što ć e s e d o g o d i t i. Tako su pređi uredili, da kazne imaju slijediti, ako se nedjela zbudnu. Neka ne ruše, što je mudro smišljeno, i što se uvijek sviđalo: dosta je u careva tereta, dosta i moći. Kadgod se proširuje vlast, umanjuju se prava, i ne valja se služiti zapovjedima, gdje se može postupati po zakonima. Što rjeđe je Tiberije radio narodu po volji, to veselijim se raspoloženjem to prihvaćalo. I kako je on bio razborit u odmjerenosti, kad ga nije dražila vlastita mržnja, dodao je da je otok Gijar divlji i neobrađen: neka dopuste za volju porodici Junijevaca i mužu, što je nekoć pripadao njihovom staležu, da radije pođe na Citno. To moli i Silanova sestra Torkvata, djevica drevne čistoće. Za taj su predlog glasovali.

70. Iza toga su bili saslušani Cirenjani, i na tužbu Anharija Priska bio je Cezije Kordo osuđen radi globljenja. Car je zabranio, da prime među optuženike Lucija Enija, rimskoga viteza, koji je bio optužen radi uvrede veličanstva, što je carev lik pretvorio u srebro za običnu upotrebu, a tomu se javno usprotivio Atej Kapito tobože iz slobodoumlja. Jer ne valja senatorima oduzimati vlast, da odlučuju, a ni toliko nedjelo ne smije ostati nekažnjeno. On može biti blag u svojoj boli, ali neka ne oprašta uvrede nanešene državi. Tiberije je razabrao, više kako stvar jest, nego kako se govori, pa je ostao pri svom prosvjedu. Kapito se to više istaknuo svojom brukom, jer je, ma da je dobro znao, što je pravo pred bogom i pred ljudima, slavu države i svoju čast i poštenje osramotio.

71. Nato je nastalo pobožno žacanje, u kojem da se hramu smjesti dar, što su ga za zdravlje Augustino rimski vitezovi zavjetovali Fortuni Ekvestri: jer premda je bilo u gradu mnogo svetišta te božice, ipak nije bilo nijedno s tim nadimkom. Pronašli su, da postoji u Anciju hram, koji se tako zove, i da svi pobožni obredi po italskim gradovima i hramovi i likovi bogova stoje pod rimskim pravom i vlašću. I tako je zavjetni dar bio postavljen u Anciju. Pa budući da se raspravljalo o vjerskim stvarima, iznio je Cezar nedavno

odgođeni odgovor protiv Jupiterovog flamina Servija Maluginenzida i pročitao zaključak svećenika, da je Jupiterov flamin mogao, kadgod bi obolio, uz privolu vrhovnog svećenika izostati više nego dvije noći, samo ne u dane javnog žrtvovanja ni češće nego dvaput na godinu. Pa budući da je ovo bilo uređeno za cara Augusta, jasno se pokazivalo, da se Jupiterovim flaminima ne dopušta, da izostanu cijelu godinu i upravljaju provincijama. A navodili su i primjer vrhovnoga svećenika Lucija Metela, koji je zadržao flamina Aula Postumija. Tako je uprava Azije bila povjerena onomu konzularcu, koji je bio prvi do Maluginenzida.

72. Istih je dana Lepid zamolio senat, da smije o svom trošku popraviti i uresiti Paulovu baziliku, spomenik Emilijevaca. Jer tada je još bilo javne darežljivosti; a ni August nije branio Tauru, Filipu, Balbu, da upotrijebe plijen od neprijatelja ili suvišak svoga imetka na ukras grada i na slavu potomstva. I po njihovom je primjeru Lepid obnovio počasni spomenik svojih djedova, ma da je sam imao primjeren imetak. Ali Pompejevo kazalište, što je slučajno bilo uništeno požarom, obećao je Cezar opet sagraditi, jer nitko od porodice nije bio dosta imućan, da ga opet sagradi; ali ime Pompejevo ima i nadalje ostati. Ujedno je silno hvalio Sejana, jer da je njegovim trudom i budnošću požar bio stegnut samo na jednu štetu. I senatori su predložili, da se Sejanu podigne kip u Pompejevom kazalištu. A i Cezar je rekao, kad je ne dugo zatim triumfskim znakovima odlikovao prokonzula Afrike Junija Bleza, da to čini u počast Sejanu, kojemu je onaj ujak. Pa ipak su djela Blezova bila vrijedna takova odlikovanja.

73. Jer, premda je Takfarinat bio češće potučen, ipak je zadobivši pomoć iz unutrašnje Afrike u svojoj drskosti došao sve dotle, da je šiljao poslanike Tiberiju, i zahtijevao prebivalište za sebe i za svoju vojsku, ili se prijetio beskrajnim ratom. Ništa ga nije, kažu, kod te njegove i naroda rimskoga uvrede zaboljelo kao to, da prebjeg i pljačkar pregovara poput neprijatelja. Ni Spartaku, koji je nakon poraza tolikih konzularskih vojski Italiju nekažnjeno harao, ma da se država kolebala poradi silnih ratova sa Sertorijem i Mitridatom, nije bilo dopušteno, da se podvrgne na osnovu ugovora; to manje se može dopustiti, da se razbojnik Takfarinat u doba najsjajnije veličine naroda rimskoga otkupi mirovnim ugovorom i prepuštanjem polja. Zato je dao Blezu nalog, da druge doduše zamami nadom, da mogu bez kazne položiti oružje, ali da se na svaki način dočepa samoga vođe. I mnogi su se na osnovu toga oproštenja predali. Zatim se protiv Takarinatovih vještina posve jednakim načinom ratovalo.

74. Jer budući da je on po jakosti vojske bio slabiji a spretniji za razbojničke napadaje, i sa više rulja provaljivao pa izmicao i ujedno pokušao postaviti zasjede, budu priređene tri navale i isto toliko četa. Jednoj je zapovijedao legat Kornelije Scipijon, tamo gdje su oni plijenili Lepćane, i gdje su bila zakloništa Garamanata; na drugoj je strani vodio Blezo, sin, svoju vlastitu četu, da ne bi sela Cirćana bila nekažnjeno harana. U sredini je sam vojskovođa s odabranim vojnicima, postavljajući na zgodnim mjestima tvrđavice i utvrde, stjerao neprijatelja u pogibeljan škripac, jer je, kamogod bi skrenuli, uvijek bio koji dio rimske vojske bilo sprijeda, bilo sa strane, a često i straga; i tako su mnogi bili poubijani ili opkoljeni. Tada je trostruku vojsku razdijelio na više rpa i postavio im na čelo centurijone prokušane hrabrosti. I nije, kako je bio običaj, po izmaku ljeta vojsku natrag povukao ili sakupio u zimovalištima u staroj provinciji, nego je kao na pragu rata, porazmjestivši tvrđavice, sa lako oružanim vojnicima, koji su poznavali pustinje, progonio Takfarinata, koji je često mijenjao svoj tabor od koliba, dok nije zarobio njegova brata i povukao se, ali brže, nego je to bilo probitačno za saveznike, jer ih je preostalo dosta, da nanovo započnu rat. Ali Tiberije proglasivši rat dovršenim dopustio je Blezu i to, da bude od legija pozdravljen kao imperator. To je stara počast za vojskovođe, koji su, ako su se sretno borili za republiku, u burnom veselju pobjedničke vojske bili jednoglasno imperatorima proglašivani; i tako je istodobno bio više nego jedan imperator, no to nije škodilo općenitoj jednakosti. I August je nekojima priznavao taj naslov, a sada zadnji put Tiberije Blezu.

75. Te su godine umrli ugledni muževi Azinije Salonin, znamenit po tom, što su mu djedovi bili Marko Agripa i Polion Azinije, a brat Druzo i što je bio od Cezara odabran za muža njegove unuke, i već spomenuti Kapito Atej, koji se marom oko građanskih poslova popeo do prvog mjesta u državi, premda mu je djed bio Sulin centurijon, a otac samo pretor. Njega je August brzo dogurao do konzulata, da dostojanstvom te službe pretekne Labeona Antistija, koji se odlikovao istim tim svojstvima. Jer ono je doba iznijelo istodobno dvije dike mira: ali Labeon je bio čovjek nepodmitljiva slobodoumlja i zato više proslavljen dobrim glasom, Kapitonova se podložnost više sviđala vladarima. Onomu je, jer je zapeo kod preture, iz nepravde izvirala preporuka, ovomu, jer je postigao konzulat, iz zavisti mržnja.

76. I Junija, nećakinja Katonova, žena Kaja Kasija, sestra Marka Bruta, dokončala je svoj život šezdeset i četvrte godine nakon bitke kod Filipa. Njena je oporuka kod puka izazvala mnogo govorkanja, jer je, ma da je bila veoma bogata, mimoišla Cezara, premda je gotovo sve odličnike na častan

način postavila baštinicima. On je to prijazno primio i nije branio, da se njen pogreb počasti pohvalnim govorom sa govornice i ostalim svečanim činima. Naprijed su bili nošeni likovi dvadeset najodličnijih porodica, Manlijevci, Kvinkcijevci i druga jednako slavna imena. Ali sve su sjajem zasjenjivali Kasije i Bruto upravo zato, što se njihovi likovi nijesu vidjeli.

KNJIGA IV.

1. S konzulatom Kaja Azinija i Kaja Antistija započela je za Tiberija deveta godina mira u državi i sreće u porodici (jer je smrt Germanikovu ubrajao među povoljne događaje), kad je najednom sudbina stala izazivati smetnje, a on sam bješnjeti ili pobješnjelim podavati snage. Prvi je povod nastao sa Elijem Sejanom, prefektom pretorijanskih kohorti, o čijoj sam moći prije spomenuo: sad ću razložiti o njegovom podrijetlu, vladanju i kakovom je opačinom ugrabio vlast. Rodio se u Vulzinu od oca Seja Strabona, rimskoga viteza, i u prvoj je mladosti bio odan Gaju Cezaru, unuku božanskoga Augusta, ma da se govorkalo, da se za novac dao oskvrnuti od bogatog i rasipnog Apicija, zatim je znao različitim umijećima tako predobiti Tiberija, da ga je premda je prema drugima bio mučaljiv, učinio jedino prema sebi bezazlenim i iskrenim, ne toliko lukavošću (jer je istim oružjem bio pobijeđen) koliko srdžbom bogova na rimsku državu, kojoj je bila njegova moć i smrt jednako na propast. Tijelo mu je bilo doraslo naporima, duh smion: sam se sakrivao, druge ocrnjivao; ulagivanje je u njega bilo uporedo s ohološću; izvana izvještačena skromnost, unutra požuda, da se dočepa najvišeg, pa odatle čas rasipnost i raskoš, češće radinost i budnost, koje nijesu manje pogubne, čim ih netko hini zato, da se domogne kraljevske vlasti.

2. Prije ne veliku moć prefekture učinio je znatnom time, što je po gradu rastepene kohorte sakupio u jedan tabor, da u isti čas primaju zapovjedi, i da poradi broja i snage i međusobnog gledanja nastane u njih veće pouzdanje u sebe, a u drugih strah. Za izliku je navodio, da vojnici, ako nijesu na okupu, postaju raspušteni; ako bukne što nenadano može se lakše doći u pomoć s većom silom najedamput a sami će živjeti u većoj stezi, ako se postavi nasip daleko od gradskih zamama. Čim je tabor bio dovršen, stao se polako uvlačiti u srca vojnika prilazeći k njima, nagovarajući ih po imenu; ujedno je centurijone i tribune sam odabirao. A nije propuštao, da stiče naklonost senata, da tako počasti svoje štićenike častima ili provincijama, i tu mu je Tiberije bio tako uslužan i sklon, da ga je slavio kao surad-

nika ne samo u razgovorima nego i pred senatorima i narodom, i dopuštao, da njegove kipove štuju po kazalištima i trgovima i glavnim stanovima legija.

3. Ali mnogobrojna kuća Cezara, mladenački sin i odrasli unuci usporavali su ono, što je on želio, i jer nije bilo sigurno na tolike zajedno silom navaliti, tražilo je lukavstvo vremena za zločine. Ipak mu se činio zgodnijim skrovitiji put i da započne s Druzom, protiv kojega ga je zanosila svježa srdžba. Jer kako Druzo nije mogao podnositi takmaca, a bio je i strastvenije ćudi, podigao je na Sejana u slučajnoj jednoj svađi ruku, a kad je ovaj pošao protiv njega, udario ga u lice. Kad je dakle kušao sve poduzeti, činilo mu se najlakšim, da se obrati na njegovu ženu Liviju, koja je bila sestra Germanikova, te je u ranoj mladosti bila neugledne vanjštine, ali se naskoro istakla ljepotom. Nju je, kao da je raspaljen od ljubavi, sklonuo na preljub, pa kad mu je uspjelo prvo sramotno djelo, (jer žena, koja je izgubila čistoću, neće ni drugo odbiti), potakao ju je na nadu na brak, na sudioništvo u vladi i umorstvo muža. I tako je ona, kojoj je praujak bio August, svekar Tiberije, i koja je rodila djecu s Druzom, ujedno sebe i pređe i potomke blatila s preljubnikom m u n i c i p l j a n i n o m, da mjesto časne sadašnjosti iščekuje sramotnu i nesigurnu budućnost. Za pouzdanika su uzeli Livijinog prijatelja i liječnika Eudema, koji je pod plaštem svoje vještine često sudjelovao kod njihovih potajnih dogovora. Sejan je iz kuće potjerao svoju ženu Apikatu, s kojom je rodio troje djece, da ne dade inoči povoda sumnji. Ali veličina zločina izazivala je strah, odgađanje i katkada oprečne osnove.

4. Međutim je početkom godine Druzo, sin Germanikov, obukao muževnu togu, i ponovilo se ono, što je senat zaključio za njegovog brata Nerona. K tomu je Cezar govorio govor pun hvale za svog sina, što iskazuje očinsku sklonost djeci svoga brata. Jer Druza su, ma da se teško udružuju moć i sloga, držali dobrohotnim prema mladićima ili barem ne neprijateljskim. Onda se opet stalo govoriti o njegovom starom i češće spominjanom naumu, da pođe u provincije. Imperator je za izliku navodio veliko mnoštvo veterana i da se vojske moraju novačenjem popuniti: jer dobrovoljaca nema, a kad bi ih i bilo dovoljno, oni nijesu jednako hrabri i poslušni, jer većinom siromašni i skitnice svojevoljno odabiru vojništvo. Nato je ukratko nabrojio broj legija, i koje provincije one štite, pa mi se čini potrebnim, da i ja navedem, kolika je tada bila rimska moć pod oružjem, koji saveznički kraljevi, koliko je manje bilo gospodstvo.

5. Italiju su na oba mora zaštićivala dva brodovlja, kod Mizena i Ravene, a obalu najbližu Galiji brodovi kljunaši, koje je August zarobio pobjedom kod Akcija i s velikim

brojem veslača poslao u Forojulij. Glavnu snagu sačinjavalo je osam legija na Renu, kao zajednička zaštita protiv Germana i Gala. U Hispanijama, koje su nedavno bile pokorene, bile su u posadi tri. Maure je kralj Juba dobio kao dar naroda rimskoga. Ostalu Afriku držale su u pokornosti dvije legije, i jednaki broj Egipat, a na daleko rastegnuti kopneni pojas od početka Sirije pa sve do rijeke Eufrata četiri legije, pa su susjedi bili Iberanin i Albanac i ostali kraljevi, koje je od vanjskih kraljevstava zaštićivala naša veličina. Traciju su čuvali Remetalk i sinovi Kotisovi, a obalu Dunava dvije legije u Panoniji i dvije u Meziji, a isto je toliko bilo smješteno u Dalmaciji, da prema položaju zemlje budu onima za zapleće, a ako bi Italija zatražila naglu pomoć, da ih ne treba dovoditi izdaleka, premda je Rim imao svoju posadu, tri gradske i devet pretorijanskih kohorti, većinom unovačenih u Etruriji i Umbriji ili starom Laciju i od davnine rimskim naseobinama. Na zgodnim točkama u provincijama bile su savezničke troveslarke, konjanički odjeli i pomoćne kohorte, a ni njihova snaga nije bila mnogo manja; ali nije bilo sigurno, da ih nabrajam (u gornjem popisu), jer su prema prigodnim potrebama polazile amo i tamo, čas se brojem uvećavale a katkada i umanjivale.

6. Držim, da bi bilo zgodno, da razložim i o ostalim granama državne uprave, kako se njima upravljalo do onoga dana, jer je ta godina počela Tiberijevu vladavinu na gore mijenjati. Ponajprije dakle javni su se poslovi i najvažniji od privatnih raspravljali u senatu, i odličnicima je bilo dopušteno, da o njima govore, a ako bi se ponizili do ulagivanja, on bi ih sam odbijao; i kod dijeljenja časti pazio je na plemstvo pređa, na slavu u vojničkoj službi i na izvrsne sposobnosti u miru, da je bilo dosta sigurno, da nije bilo drugih vrednijih. Konzuli i pretori uživali su svoj ugled, i niži magistrati vršili su svoju vlast; a zakoni su se, ako se izuzmu istrage o uvredi veličanstva, dobro upotrebljavali. Dobavom žita i neizravnim porezima i ostalim javnim prihodima upravljala su dakako društva rimskih vitezova. Brigu za s v o j e prihode predavao je Cezar tek najuglednijima, nekojima radi njihova glasa, ma da ih nije poznavao, i koji su jedamput bili namješteni, ostali su u službi do kraja, jer je većina u istim poslovima ostarjela. Puk je doduše stenjao pod skupim cijenama žita, ali tomu nije car bio ništa kriv, jer je, koliko je mogao novcem i marom, sprečavao neplodnost tla i nesreće na moru. Brinuo se i za to, da se provincije ne uznemiruju novim teretima, a da stare podnose bez lakomosti i okrutnosti činovnika. Nije bilo tjelesnog zlostavljanja ni oduzimanja imetka. Car je u Italiji tek tu i tamo imao polja, malobrojni su bili njegovi robovi, kuća je bila ograničena tek na malo slobodnjaka. A ako se kada pravdao s privatnicima, odlučivao je For i pravo.

7. Sve ovo je i ako ne na blagi način, ma da je bio surov i strahovit, ipak zadržao, dok se nije Druzovom smrću promijenilo. Jer dok je on živio, to je ostalo, jer je Sejan htio da se na početku svoje vlasti proslavi dobrim savjetima, a valjalo mu se bojati i osvetnika, koji nije sakrivao svoje mržnje, već se često tužio, što se poziva drugoga za pomagača u vladi, ma da je sin živ i zdrav. I koliko još treba, da se nazove drugom? Samo p r v e nade na vlast nailaze na poteškoće: kad se jednom odvažiš unutra, imaš revnih pomagača. Već je po volji prefektovoj uređen tabor, u njegove su ruke predani vojnici, njegov se lik vidi kod spomenika Pompeja, on će imati zajedničke unuke s porodicom Druzâ; i poslije svega toga, treba ga još moliti, da se s tim čedno zadovolji. Tako se on ne rijetko i ne pred malo njih izjavljivao, a na javu su izlazile i njegove t a j n e izjave, jer mu je žena bila zavedena.

8. Držeći stoga Sejan, da mu se valja požuriti odabrao je otrov, koji bi postepeno djelovao, te bi se moglo pomišljati na slučajnu kakovu bolest. Druzu ga je dao uškopljenik Ligdo, kako se doznalo poslije osam godina. Uostalom je Tiberije dolazio u vijećnicu kroz sve dane njegove bolesti, bez ikakova straha ili da pokaže svoju duševnu snagu, dapače i kad je ovaj umro, ali još nije bio pokopan. Kad su konzuli u znak žalosti sjeli na obična sjedala senatora, sjetio ih je na njihovu čast i mjesto, te je zatomivši svoju bol suvislim govorom obodrio senat, koji se rastapao u suzama: On dobro zna, da se može prigovarati tomu, što je on još u svježoj boli stupio pred oči senata. Većina ljudi u žalosti jedva podnosi razgovore s rođacima, jedva gleda dnevno svijetlo. I ne treba ih osuđivati radi slabosti; ali on je potražo snažniju utjehu davši se u naručaj države. I onda požalivši visoku starost Augustinu, neiskusnu još dob svojih unuka i svoju dob, koja se primiče kraju, zatražio je, da se unutra uvedu djeca Germanikova, ta jedina utjeha u sadašnjoj nesreći. Konzuli su izašli napolje, ohrabrili mladiće prijaznim nagovorom i poveli ih unutra pa postavili pred Cezara. Ovaj ih je prihvatio za ruku i rekao: »Sabrani oci, ove sam ja, kad su bili lišeni oca, predao njihovom stricu i zamolio ga, premda je sam imao potomstva, da ih jednako kao i svoju djecu njeguje, pridiže, i odgoji na radost sebi i potomcima. Kad im je eto ugrabljen Druzo, obraćam svoje molbe vama te vas pred bogovima i otadžbinom zaklinjem: Primite Augustove praunuke, što su potekli od preslavnih pređa, vodite ih i ispunite svoju i moju dužnost. Nerone i Druze, ovi su vam sada mjesto oca. Vi ste se rodili t a k o, da o vašoj sreći i nesreći ovisi sreća i nesreća države.«

9. To je bilo saslušano s glasnim plačem a odmah zatim s molbama za sreću; i da je s time završio svoj govor, sigurno bi slušaoce napunio samilošću prema sebi i udivljenjem: ali jer se vratio na ispraznu i toliko puta izrugivanu igru o vraćanju državne uprave, i neka konzuli ili tko drugi preuzme vladu, oduzeo je vjeru i onomu, što je bilo istinito i časno. Na uspomenu Druzovu bude određeno isto što i za Germanika, a dodano je bilo još mnogo toga, kako to redovito čini kasnije ulagivanje. Pogreb se osobito isticao povorkom likova pređa, jer se u dugom redu vidjelo Eneju, podrijetlo plemena Julijevaca, i sve albanske kraljeve i osnivača grada Romula, zatim sabinsko plemstvo, Ata Klauza i druge kipove Klaudijevaca.

10. Pripovijedajući o smrti Druzovoj naveo sam, što je spomenula većina i to najvjerodostojnijih pisaca. Ali ne bih htio mimoići glasinu iz onog vremena, što je tako jaka, da se još nije izgubila: Da je Sejan, pošto je zaveo Liviju, bludnim činom predobio za sebe i uškopljenika Ligda, jer je taj Ligdo i poradi mladosti i poradi ljepote bio drag svom gospodaru, te bio jedan od prvih njegovih slugu. Kad su onda pouzdanici ugovorili mjesto za otrovanje i vrijeme, pošao je tako daleko u drskosti, da je stvar obrnuo i optužujući bezimenom prijavom Druza radi trovanja vlastitog oca opomenuo Tiberija, neka se kloni pića, što će mu se, kad bude kod sina na gozbi, p r v o ponuditi. Prevaren tom lukavštinom starac je došavši na gozbu ponuđenu čašu predao Druzu; i budući da on nije ništa slutio i u mladenačkoj naglosti ispio, samo je još povećao sumnju, jer je tobože od straha i stida sam sebi zadao smrt, što ju je spremao ocu.

11. Ovu općenito raširenu glasinu, osim toga što je nijedan pouzdani pisac ne potvrđuje, lako je pobiti. Jer koji bi prosječno razborit čovjek, a kamo li Tiberije, koji je stekao iskustvo u tako važnim stvarima, ne saslušavši sina pružio mu propast i to svojom rukom i tako, da više nikad ne bi bilo mjesta kajanju? Ne bi li on radije bio stavio na muke slugu, koji je pružio otrov, tražio začetnika i napokon se onim prirođenim krzmanjem i oklijevanjem i prema stranima poslužio prema jedincu sinu, komu prije nije bio dokazan nikakav sramotan čin? Ali jer se držalo, da je Sejan sposoban, da izmisli svakovrsne zločine, radi prevelike ljubavi Cezarove prema njemu i radi mržnje ostalih na obojicu vjerovalo se sve, pa makar kako to bilo nevjerojatno i strašno, jer kod smrti vladalaca glasina uvijek pretjeruje na gore. Osim toga je tečaj zločina odala Sejanova žena Apikata, a otkrili su ga na mukama i Eudem i Ligdo. I nijedan pisac nije pošao u mržnji tako daleko, da bi krivio Tiberija, ma da su sve drugo skupljali i pretjerivali. Spominjući i pobijajući tu glasinu imao sam jedino to na umu, da na osnovu jednog glasovitog primjera pobijem isprazno govorkanje i umolim one, u čije ruke moje djelo dođe, da ne drže više do onoga, što je veoma

rašireno i nevjerojatno, pa se lakomo prima, nego do onoga, što je istinito i nije pretvoreno u čudnovato.

12. Uostalom dok je Tiberije sa govornice govorio govor u pohvalu svoga sina, senat se i narod više iz pretvaranja nego od srca u kretnjama i izjavama gradio žalosnim, a potajno su se veselili, da dom Germanikov opet oživljuje. Ali već taj prvi poriv sklonosti i majka Agripina, koja je zlo sakrivala svoju nadu, pospješile su njegovu propast. Jer kad je Sejan vidio, da je smrt Druzova za ubojice nekažnjena, i da je prošla bez javne žalosti, kako je bio odvažan u zločinstvima, pogotovo jer mu je prvo pošlo za rukom, stao je u sebi razmišljati, kako bi Germanikovu djecu uklonio, jer je bilo izvan sumnje, da će oni biti nasljednici. Jer protiv trojice se nije mogao upotrijebiti otrov kraj izvrsne vjernosti njihovih čuvara i neslomljive čistoće Agripinine. Zato je stao navaljivati na njenu prkositost, buditi staru mržnju Augustinu i Livijinu još svježu svijest o krivnji, te su je ove pred Cezarom optuživale, da se ponosi svojom plodnošću i da oslanjajući se o naklonost puka teži za gospodstvom. I to je radio pomoću lukavih klevetnika, između kojih je odabrao Julija Postuma, što je poradi preljuba s Mutilijom Priskom postao jedan od pouzdanika bakinih i bio osobito prikladan za njegove osnove, jer je Priska imala veliku moć nad Augustom, te je staricu, koja je već od svoje naravi bila zabrinuta za svoju moć, učinila ženi njenog unuka nesnosljivom. A i Agripinina okolina bila je zavedena, da zlobnim riječima podražuje njen gizdavi duh.

13. Međutim se Tiberije bez prekida brinuo za državu i uzimao državne poslove za utjehu, pa se bavio sudstvom među građanima i molbama saveznika. Na njegov prijedlog stvoreni su zaključci senata, da se gradu Cibiri u Aziji i Eginiju u Ahaji, koji su postradali od potresa, pomogne oproštenjem poreza na tri godine. A Vibije Seren, prokonzul onostrane Hispanije, optužen radi javnog nasilja, bio je poradi svoje okrutnosti zatočen na otok Amorg. Karzidije Sacerdot, optužen, da je živežem potpomagao neprijatelja Takfarinata, bio je riješen krivnje, a iste krivnje riješen je i Kajo Grako. Ovoga je nekoć njegov otac Sempronije još veoma mladog poveo kao pratioca u progonstvo na otok Cercinu. Tamo je odrastao među prognanicima i neobrazovanim ljudima, zatim se uzdržavao trampeći prostu robu po Africi i Siciliji: pa ipak nije izbjegao pogiblima velike sreće. I da nisu Elije Lamija i Lucije Apronije, koje je zapala Afrika, zaštitili nevinoga, bila bi ga upropastila slava nesretnoga plemena i zla kob njegovog oca.

14. I te je godine bilo poslanstava grčkih gradova, jer su Samljani zahtijevali, da se potvrdi staro pravo utočišta za Junoninu svetinju, a Košani za Eskulapijevu. Samljani su

se pozivali na zaključak Amfiktiona, koji su imali vrhovnu odluku u svim stvarima u doba, kad su Grci osnovavši po Aziji gradove vladali primorjem. Jednako je bilo sa starinom i kod Košana a k tomu je pridolazila još i zasluznost samog mjesta, jer su uveli rimske građane u hram Eskulapijev, kad su na zapovijed Mitridatovu bili ubijani po svim otocima i gradovima Azije.

Zatim je nakon različitih i češće uzaludnih tužbi pretora napokon i sam Cezar govorio o raskalašenosti glumaca: mnoge se bune u državi, mnoge sramote u porodicama događaju poradi njih; oštanske lakrdije, ta bezazlena zabava za puk, došle su do tako sramotne premoći, da ih valja obuzdavati ugledom senata. I tako su tada glumci bili protjerani iz Italije.

15. Ista je godina ražalostila Cezara i drugom žalošću, jer mu je ugrabila jednoga od Druzovih blizanaca, a isto tako i smrću jednog prijatelja. To je bio Lucilije Longo drug u svim njegovima žalostima i radostima i od svih senatora jedini njegov pratilac za vrijeme njegove osamljenosti na Rodu. I, ma da mu je plemstvo bilo mlado, senatori su mu stoga doznačili cenzorski pogreb i kip na Augustovom foru na državni trošak, jer su oni još tada upravljali svim, te se i upravitelj carskih dohodaka u Aziji Lucilije Kapiton, optužen od provincije, morao pred njima opravdati, a car je veoma ozbiljno tvrdio, da mu je dao pravo j e d i n o nad robovima i privatnim imetkom; a ako si je prisvojio vlast pretora i poslužio se oružanom snagom, prekoračio je time njegove naloge: neka saslušaju saveznike. I tako je krivac nakon ispitivanja stvari bio osuđen. Radi te zadovoljštine i jer je prešašnje godine bio osuđen Kajo Silan, doznačili su azijski gradovi hram Tiberiju i majci njegovoj i senatu. I kad im je to bilo dopušteno, sagradili su ga, a Nero je zato zahvalio senatu i svom djedu uz radosno ganuće slušalaca, koji su u živoj uspomeni na Germanika držali, da njega samoga vide i slušaju. U mladića je bila blagost i ljepota dostojna vladara, pa jer je bila poznata Sejanova mržnja na njega, ta su ga svojstva poradi pogibli činila još dražim.

16. U isto je vrijeme govorio Cezar o izboru Jupiterovog flamina mjesto umrlog Servija Maluginenzida, i ujedno o novom zakonskom prijedlogu. Jer po starom se običaju patriciji, djeca potekla iz strogo religijozne ženidbe, i to istodobno po tri imenuju, od kojih se onda ima jedan izabrati; ali sad više nema, kao nekada, mnogo takovih, jer se za ustio običaj strogo religijoznog sklapanja brakova, ili je tek kod malo njih ostao, (za to je naveo više razloga, glavni je razlog lakoumnost muževa i žena, k tomu još pridolazi poteškoća same ceremonije, kojoj se ljudi namjerice ugibaju) i jer izlazi ispod očinske vlasti onaj, koji primi tu svećeničku

službu, i žena, koja udajom dođe pod vlast muža flamina. Tomu dakle treba pomoći zaključkom senata ili zakonom, kao što je August neke stvari iz one surove prošlosti prilagodio sadašnjim potrebama. Stoga je nakon proučavanja bogoštovnih običaja zaključeno, da se na uredbi o flaminima ništa ne mijenja; ali je bio stvoren zakon, po kojem žena flamina Jupiterova u stvarima bogoslužja ima stajati u vlasti muževoj, a inače u jednakom pravnom odnošaju kao i druge žene. Nato je bio izabran sin Maluginenzidov na mjesto očevo. A da poraste ugled svećenika, i da oni sami budu spremniji obavljati svete obrede, doznačena budu vestalki Korneliji, koja je bila izabrana na mjesto Skancijino, dva milijuna sestercija i zaključeno, da Augusta sjedi među vestalkama, kadgod uđe u kazalište.

17. Za konzulata Kornelija Cetega i Vizelija Varona preporučivali su pontifici i po njihovom primjeru i ostali svećenici, kad su obavljali zavjete za zdravlje carevo, također i Nerona i Druza istim bogovima, ne toliko iz ljubavi prema mladićima koliko iz laskanja, koje je u pokvareno doba jednako opasno, ako se u njem pretjeruje ili ako se posvema propusti. Jer je Tiberije, koji nije nikad bio sklon kući Germanikovoj, osjećao kao nepodnosivu uvredu, da se te mladiće izjednačuje s njegovom starošću, pa je pozvao vrhovne svećenike i upitao ih, da li su u tom popustili molbama ili grožnjama Agripininim. I oni su, ma da su poricali, bili samo malo prekoreni (jer su većinom bili njegovi rođaci ili prvi muževi u državi), uostalom je u senatu izrekao opomenu za budućnost, neka nitko ne potiče preranim počastima prevrtljive mladiće na oholost. Jer je Sejan neprestano na njega navaljivao i govorio, da je država rascijepana kao u građanskom ratu: već se neki nazivaju Agripininom strankom, i ako se tomu ne stane na put, bit će ih više; i nema druge pomoći protiv nesloge, što se širi, nego da se jedan ili drugi od najsmionijih ukloni.

18. Zato je napao Kaja Silija i Ticija Sabina. Jednome i drugom je bilo pogubno prijateljstvo s Germanikom, a Siliju i to, što je kroz sedam godina bio vođa goleme vojske te je zadobivši u Germaniji triumfske znakove bio pobjednik u ratu sa Sakrovirom, pa što bi on s veće visine pao, morao bi drugima dati više straha. Mnogi kažu, da je on sam svojom neumjerenošću povećao mržnju, jer se prekomjerno hvalio, da su njegovi vojnici ostali poslušni, dok su drugi svrnuli u pobune; i da ne bi Tiberiju ostala vlast, da je i one legije obuzela želja za prevratom. Cezar je držao, da se time ponizuje njegov položaj i da nije kadar dovoljno nagraditi takovu zaslugu. Jer dobročinstva su dotle ugodna, dok se čini, da ih se može naplatiti; a kad tu granicu daleko prekorače, uzvraća se mržnjom mjesto hvalom.

19. Silije je imao za ženu Soziju Galu, koju je car mrzio radi prijateljevanja s Agripinom. Zaključeno bude, da se njih optuži, i da se Sabina privremeno pusti na miru. Navrkan bude na njih konzul Varo, koji je navodeći kao razlog očevu mržnju na svoju sramotu ugađao mržnji Sejanovoj. Kad je krivac zamolio kratku odgodu, dok tužitelj prestane biti konzulom, usprotivio se Cezar: jer je staro pravo magistrata, da optužuju privatnike, i ne smije se okrnjiti pravo konzula, o čijoj budnosti ovisi, da država ne pretrpi nikakovu štetu. To je bio Tiberijev običaj, da nedavno nastala nedjela pokriva riječima iz starine. I tako su senatori bili sakupljeni s nekom osobitom važnošću, kao da se sa Silijem postupa po zakonima, ili da je Varo k o n z u l ili da je ono r e p u b l i k a. Krivac je šutio, a ako je počeo braniti se, nije tajio, čija ga mržnja tako jako pritište. Krivili su ga, da se dugo nije osvrtao na Sakrovira, ma da je znao za njegovu pobunu, da je pobjedu okaljao lakomošću i da mu je žena bila sukrivac. Bez sumnje se nijesu mogli obraniti od optužbe radi globljenja; ali sve se to vodilo kao istraga radi uvrede veličanstva, i Silije je sigurnu osudu pretekao svojevoljnom smrću.

20. Ipak se bijesno postupalo s njegovim imetkom, ne zato, da se novac povrati provincijalcima, jer ga od njih nije nitko tražio natrag, nego su i darovi Augustovi bili zaplijenjeni i pojedince se sračunalo, što se prisvajalo u ime carske privatne blagajne. Tako se Tiberije prvi put stao zanimati za tuđi imetak. Sozija bude prognana na prijedlog Azinija Gala, koji je glasovao za to, da se jedna polovica njenog imetka zaplijeni, a druga polovica da se ostavi djeci. Naprotiv je Manije Lepid prema sili zakona tužiteljima prepustio samo četvrtinu a ostalo djeci. Vidim, da je taj Lepid u ono vrijeme bio znamenit i mudar muž: jer je često okrutne namjere u laskanju drugih obraćao na bolje. A ipak je znao biti umjeren, jer je uživao jednaki ugled i naklonost kod Tiberija. Stoga sam prisiljen na dvoumicu, da li o sudbini i kobi rodnog časa poput ostaloga ovisi i naklonost careva prema ovima i mržnja na one, ili ne ovisi li nešto i o našoj slobodnoj volji, te nam je slobodno, da u sredini između uporne tvrdoglavosti i sramotne podložnosti proživimo životom prostim od slavičnosti i pogibli. — Ali Mesalin Kota, potomak jednako slavnih pređa ali sasvim drugog naziranja, predložio je, da se zaključkom senata uglavi, da se magistrati radi zločina svojih žena u provincijama kazne kao poradi s v o j i h zločina, i ako su sami nevini i ne znaju za tuđu krivnju.

21. Zatim se raspravljalo o Kalpurniju Pizonu, plemenitom i odvažnom mužu. Ta on je, kako sam spomenuo, u senatu glasno izjavio, da će radi strančarenja tužitelja otići iz

grada, i usudio se ne mareći za moć Augustinu tužiti sudu Urgulaniju i izvući je iz same kuće careve. To je Tiberije tada prijazno primio, ali uspomena na to ostala je u srcu, što je neprestano poticalo srdžbu, i ako je žestina uvrede oslabila. Pizona je Kvinto Granije optužio radi potajnih govora protiv veličanstva, i dodao, da ima u njegovoj kući otrova, i da on dolazi u vijećnicu opasan mačem. To je bilo zabačeno, jer je bilo odviše strašno, da bi se moglo vjerovati; za ostalo, što mu se u izobilju pripisivalo u grijeh, stavljen je pod optužbu, ali parnica nije bila provedena, jer je u pravo doba umro. Onda je bilo podneseno i izvješće o prognanom Kasiju Severu, koji je bio čovjek niskog podrijetla i zločinačkog života ali silan govornik, pa je svojim bezobzirnim opadanjem učinio da ga je senat svojom presudom pod zakletvom uklonio na Kretu. Pa jer je ondje opet isto radio, navukao je s novom mržnjom opet na sebe i staru, te je bio prognan i lišen dobara ostario na otoku Serifu.

22. U isto je vrijeme pretor Plaucije Silvan iz nepoznatih razloga svoju ženu strmoglavce oborio, i kad ga je njegov tast doveo pred Cezara, odgovarao je smućena duha, da je tobože on sam tvrdo spavao, i da se žena svojevoljno usmrtila. Tiberije bez oklijevanja pođe u kuću, razgleda ložnicu, u kojoj su se razabirali tragovi, kako se opirala, i kako je bila gurnuta. O tom je izvijestio senat, a kad su bili određeni suci, poslala je Urgulanija, Silvanova baka, svom unuku bodež, pa se radi prijateljstva Augustinog s Urgulanijom vjerovalo, da je to učinjeno po uputi carevoj. Pošto je krivac zaludu pokušao bodežem, dao si je otvoriti žile. Nato je njegova prva žena Numantina bila optužena, da je basmama i otrovom skrivila muževu mahnitost, ali je proglašena nekrivom.

23. Istom ova je godina oslobodila rimski narod od dugotrajnog rata protiv Numiđanina Takfarinata. Jer čim su prijašnji vojskovođe mislili, da im djela dostaju, da poluče triumfske znakove, nijesu više marili za neprijatelja. I već su u Rimu bila tri lovorom ovjenčana kipa, a Afriku je još uvijek plijenio Takfarinat, ojačan pomoćnim četama Maura, koji su, jer se Jubin sin Ptolemej nije radi mladosti ni za što brinuo, svoj položaj kao kraljevi slobodnjaci i vlast nad robovima zamijenili ratovanjem. Jatakom za plijen i drugom u haranju bio mu je garamantski kralj, ali ne tako da bi nastupao s vojskom, nego s neznatnim četama, koje je glasina radi udaljenosti prikazivala većima. A i iz same provincije hrlili su k njemu ljudi to spremnije, što je koji bio u bijednijem stanju i nemirnijeg duha, jer je Cezar poslije Blezovih vojni, kao da u Africi već nema nikakovih neprijatelja, dao natrag odvesti devetu legiju, a ni prokonzul one godine Publije Dolabela nije ju se usudio zadržati, jer se više bojao zapovijedi carevih nego neizvjesnosti u ratu.

24. Kad je dakle Takfarinat raširio glas, da i drugi narodi razdiru rimsku državu, i ona stoga polako uzmiče iz Afrike, pa da se preostale može lako opkoliti, ako navale svi, kojima je draža sloboda od ropstva, pojačao je svoje čete i udarivši tabor opsjeo grad Tubusk. Ali Dolabela je sakupio vojnike, što ih je igdje bilo, pa je strahom pred rimskim imenom, i jer Numiđani ne mogu podnijeti navalu pješaka, odmah prvom navalom razbio opsadu i utvrdio prikladna mjesta, ujedno je dao sjekirom pogubiti prvake Musulamljana, što su se spremali na otpad. Pa kad se zatim u više pohoda protiv Takfarinata razabralo, da se raštrkanog neprijatelja ne smije progoniti teškim ni samo j e d n i m nasrtajem, on je digavši kralja Ptolomeja s njegovim zemljacima uredio četiri čete, koje su bile predane legatima ili tribunima: čete za pljačkanje vodili su odabrani Mauri, a on sam bio je svuda kao savjetnik.

25. Ne dugo zatim bude javljeno, da su Numiđani kod polurazorene tvrđave, što su je nekoć sami zapalili, imenom Auzeje, udarili tabor od koliba i tamo sjeli pouzdavajući se u mjesto, jer je naokolo zatvoreno golemim gorskim šumama. Tada su lako oružane kohorte i konjanički odjeli ne znajući, kamo ih vode, srnuli na brzu navalu. I tek što je svanuo dan, već su uz zvuk trubalja i divlju bojnu viku došli do dremovnih barbara, dok su numidski konji bili sputani ili lutali po razdalekim pašnjacima. Na rimskoj strani gusto zbijeni pješaci, razvrstane konjaničke turme, sve pripravljeno za boj: naprotiv kod ničemu nevještih neprijatelja nikakovo oružje, nikakov red, nikakova osnova, već se daju poput marve povlačiti, ubijati, hvatati. Vojnik razbješnjen uspomenom na napore i na toliko puta zaželjenu bitku protiv neprijatelja, koji ga je zavaravao, tažio je svoju osvetu krvlju. Kroz manipule prolazi lozinka, neka svi skupa progone po tolikim bojevima boznatog Takfarinata: tek ako bude ubijen vođa, bit će počinka od rata. Ali ovaj je, kad mu je pratnja već bila oborena i sin već u okovima, i kad su Rimljani odasvud nasrtali, izbjegavao ropstvu ne oduše neosvećenom smrću bacivši se na oružje. I to je bio konac rata.

26. Kad je Dolabela zatražio triumfske znakove, Tiberije mu ih je uskratio, za volju Sejanu, da ne potamni slava njegovog ujaka Bleza. Ali zato nije Blezo bio slavniji, a ovomu je uskraćena čast povećala slavu: Ta on je s manjom vojskom zadobio odlične zarobljenike, pad vođe i slavu dovršenog rata. Zatim su došli i poslanici Garamanata, koje je propašću Takfarinatovom prestrašen i svoje krivnje nesviještan puk poslao, da dade zadovoljštinu rimskom narodu. Kad se onda doznalo za revnost Ptolemejevu za trajanja tog rata, obnovljena je bila počast po starom običaju i poslan jedan senator, da mu dade štap od bjelokosti i pisanu togu,

starinske darove senata, i da ga nazove saveznikom i prijateljem.

27. Istoga je ljeta slučaj ugušio klicu rata s robovima u Italiji. Začetnik te bune Tito Kurtizije, nekad vojnik u pretorijanskoj kohorti, pozivao je najprije na potajnim sastancima u Brundiziju i obližnjim gradovima a onda javno izvješenim oglasima divlje po prostranim gorskim šumama nastanjene i surove robove na slobodu, kad su kao po božjoj odredbi doplovile tri dvoveslarke, da budu na službu onima, što putuju onim morem. A kvestor je baš u tim krajevima bio Kucije Lupo, koga je po starom običaju zapala provincija Kales. On je razvrstao pomorske čete i raspršio urotu, što se upravo tada začinjala. Tribun Stajo, što ga je Cezar brzo poslao s jakom četom, dovukao je samoga vođu i ostale najodvažnije u Rim, koji je već bio prestrašen radi mnoštva robova, što je silno raslo, dok je broj slobodnih pučana bio svakim danom manji.

28. Za istih konzula ukazala se strašna slika bijednih prilika i podivljalosti: U senat su bili dovedeni otac kao optuženik i sin kao tužitelj (jednom je i drugom bilo ime Vibije Seren). Tu je bio iz progonstva natrag dovedeni te gadom i nečistoćom pokriveni i tada lancem vezani otac postavljen pred sina, koji ga je optuživao. Mladić je u gizdavom odijelu i živahna lica kao tužitelj i svjedok govorio, da se snovala zasjeda caru, i da su u Galiju bili poslani bundžije na rat, i dodavao je, da je bivši pretor Cecilije Kornut za to davao novaca; ovaj se brzo ubio, da se liši briga, i jer se parnica smatrala propašću. Naprotiv je optuženik neslomljena duha obrnuvši se k sinu trgao okove, zazivao bogove za osvetnike, da mu barem vrate progonstvo, gdje može živjeti daleko od ovakovih običaja, a sina neka jednom kasnije stigne kazna. Čvrsto je tvrdio, da je Kornut nevin i da se bez razloga preplašio; a to se lako može razabrati, ako se otkriju drugi: jer on valjda nije snovao smrt caru i prevrat samo s jednim ortakom.

29. Tada je tužitelj imenovao Kneja Lentula i Seja Tuberona na veliku sramotu Cezarovu, jer su se prvi ljudi u državi, njegovi najpouzdaniji prijatelji, i to Lentul već u krajnjoj starosti a Tuberon već skršena tijela, optuživali radi neprijateljskog ustanka i bunjenja države. No ovi su bili odmah riješeni: a protiv oca su bili na mukama preslušani robovi, no istraga je bila nepovoljna za tužitelja. A ovaj je otišao iz grada bezuman radi svog zločina i ujedno preplašen govorkanjem svjetine, koja se grozila podzemnom tamnicom i (tarpejskom) pećinom ili kaznom ocoubojica. Ali je odveden natrag iz Ravene i bio je prisiljen, da nastavi optužbu, jer Tiberije nije skrivao svoju mržnju na prognanika Serena. Jer on je poslije osude Libonove poslao Cezaru pismo i pri-

govorio, da je jedino njegova revnost ostala bez ploda, a dodao je i neke odviše prkosne riječi, da bi mogle ostati bez pogibli pred licem tako oholim i spremnim na uvredu. To je Cezar poslije osam godina opet iznio, prikazujući kojekako vrijeme između toga, ma da je ispitivanje robova na mučilima dokazalo protivno.

30. Kad je zatim iznesen prijedlog, da se Seren po običaju preda kazni, on se tomu usprotivio, da ublaži omrazu. Kad je Galo Azinije predložio, da ga se zatoči na Gijaru ili Donuzi, i to je otklonio navodeći, da ni na jednom ni na drugom otoku nema vode, a da treba dati što je za život potrebno čovjeku, komu se dopušta, da živi. I tako je Seren bio prevezen na Amorg. A budući da je Kornut poginuo od svoje ruke, raspravljalo se o ukidanju nagrade tužiteljima, ako se čovjek optužen radi uvrede veličanstva sam liši života prije provedenog sudbenog postupka. I već su htjeli pristati na taj prijedlog, da se nije Cezar oštro i protiv svog običaja javno potužio u korist tužitelja, da će zakoni biti bezuspješni a država u najvećoj pogibli; neka radije ukinu prava, nego da uklone njihove čuvare. Tako su nagradama bili privabljeni prokazivači, ta vrsta ljudi, što je nastala na javnu propast, te ju se ni kaznama nije nikad moglo dosta obuzdavati.

31. Pored ovih tako trajnih i žalosnih događaja nastala je mala radost, jer je Cezar rimskog viteza Kaja Kominija, komu je bilo dokazano, da je protiv njega spjevao pjesmu rugalicu, pomilovao na molbu njegovog brata, koji je bio senator. Stoga su se ljudi još više čudili, da on voli okrutni postupak, ma da znade za bolje, i kakova slava prati blagost. Jer on nije griješio iz tupoglavosti, i lako se može razabrati, kad se djela careva hvale iz uvjerenja, a kad iz hinjenog veselja. Jer je i on sam, ma da je inače bio namršten i kao da se riječi iz njega trgaju, govorio glađe i slobodnije, kadgod je komu pomagao. A kad je negdašnji Germanikov kvestor imao biti iz Italije prognan, jer mu je bilo dokazano, da je primio novaca za jednu stvar, u kojoj je imao suditi, glasovao je za to, da ga se ukloni na neki otok, i to tako žestoko, da je pod prisegom uvjeravao, da je to na korist države. To su mu tada zamjerili, ali se doskora okrenulo njemu u slavu nakon povratka Suilijeva; jer je kasnije vrijeme vidjelo, da je ovaj bio premoćan, potkupljiv i da se prijateljstvom cara Klaudija dugo srećno ali nikada valjano služio. Ista je kazna bila određena za senatora Kata Firmija, koji je svoju sestru lažno obličio radi uvrede veličanstva. Kato je, kako sam spomenuo, Libona namamio u zamke, a onda prijavom oborio. Sjećajući se te usluge Tiberije je, doduše pod drugom izlikom, molio, da ga se ne progna; da ga se makne iz senata, nije se protivio.

32. Dobro znam, da se mnogo od onoga, što sam pripovijedao, i što ću pripovijedati, možda čini neznatnim i nevrijednim spomena, ali nitko ne bi smio porediti moje anale s djelima onih, koji su opisali staru povijest rimskoga naroda. O n i su b e z o g r a n i č e n j a opisivali silne ratove, osvajanje gradova, poraze i zarobljivanje kraljeva, ili, ako su se kad dali na unutrašnje prilike, razdore konzula i tribuna, agrarne ili žitne zakone, borbe puka i optimata. M o j je posao o g r a n i č e n i bez slave, jer je mir bio neprekinut ili tek malo smućen, prilike u gradu žalosne, a car se nije brinuo, da proširi državu. Ipak ne će možda biti bez koristi ogledati one na prvi pogled neznatne stvari, iz kojih često nastaju uzroci velikih promjena.

33. Jer svim narodima i gradovima upravlja ili puk ili plemstvo ili pojedinci: izborom iz ovih počelâ sastavljeni oblik vladavine lakše se može hvaliti nego ostvariti, ili ako se ostvari, ne može biti dugotrajan. Pa kao što je nekoć, dok je puk bio moćan, ili kad je senat imao vlast, trebalo upoznati narav puka, i kako ga se može u pravoj mjeri držati, pa kao što su se oni, koji su najbolje proučili značaj senata i optimata, smatrali svijetu vještima i mudrijima, tako bi i sada, kad se promijenio državni ustav, i kad u rimskoj državi ne može biti drugi oblik vladavine, nego da j e d a n vlada, bilo od koristi ovo prikupiti i zabilježiti, jer tek malo njih po svojoj razboritosti razlikuje dobro od zla, korisno od škodljivog, većina ih uči iz tuđih doživljaja. Pa kao što će to u jednu ruku koristiti, tako u drugu ruku pruža veoma malo zabave. Jer položaj naroda, promjenljive slike bojeva, slavne smrti vojskovođa iznovice zanimaju čitatelje: j a nižem okrutne zapovjedi, neprestane optužbe, varava prijateljstva, propast nevinih i uvijek iste razloge smrti, jer nailazim neprestano na slične stvari i gađenje od njih. Osim toga imaju stari pisci rijetko kojeg kudioca, i nitko ne mari za to, da li si s većom ljubavlju opisao punske bojne redove ili rimske: naprotiv još sada žive potomci mnogih, koji su za vlade Tiberijeve podnjeli kazan ili sramotu, pa ma da su i same porodice izumrle, naći ćeš ljudi, koji će radi sličnosti značaja držati, da se tuđa nedjela n j i m a s a m i m a predbacuju. I sama slava i zasluga im je mrska, jer odviše izbliza prikazuje ono, što je njima oprečno. Ali sad se vraćam na stvar.

34. Za konzulata Kornelija Kosa i Azinija Agripe optužen je bio Kremucije Kord radi nove i dotad nečuvene krivnje, da je izdao anale, u kojima je pohvalio Marka Bruta i nazvao Kaja Kasija posljednjim Rimljaninom. Tužitelji su bili Satrije Sekundo i Pinarije Nata, Sejanovi klijenti. To je bilo za optuženika pogubno, a i to, što je car namrgođena lica saslušao obrambeni govor, koji je Kremucije odlučan da napusti život, ovako započeo: »Sabrani oci, u grijeh mi se upisuju moje r i j e č i, toliko sam nevin, što se tiče d j e l a. Ali ni te nijesam izrekao protiv cara ili careve majke, koje štiti zakon o uvredi veličanstva: kaže se, da sam hvalio Bruta i Kasija, čija djela nije nitko bez počasti spominjao, mnogo koliko ih je pisaca prikazivalo. Tito Livije jedan od najslavnijih po rječitosti i nepristranosti, toliko je hvalom uzvisivao Kneja Pompeja, da ga je August nazvao Pompejancem; a to ipak nije smetalo njihovu prijateljstvu. On nigdje ne naziva Scipijona, Afranija, ovog istog Kasija, ovoga Bruta, razbojnicima i ocoubojicama, koja im se imena sad daju, a često ih naziva odličnim muževima. Djela Azinija Polijona šire njihovu odličnu uspomenu; Mesala Korvin zvao je Kasija svojim imperatorom: i obojica su dugo živjela u bogatstvu i častima. Zar je na knjigu Marka Cicerona, u kojoj je Katona uzdizao do neba, diktator Cezar čim drugim odgovorio nego jedino pismenim odgovorom kao pred sudom? Antonijevi listovi i Brutovi pučki govori sadržavaju doduše lažne ali s velikom gorčinom izrečene prigovore Augustu; u pjesmama Bibakulovim i Katulovim čita se mnoštvo pogrda protiv Cezarâ: ali i sam božanski Julije i božanski August su to podnijeli i pustili bez kazne, ne bih mogao lako reći, da li više iz umjerenosti ili još više iz mudrosti. Jer gubi svoju snagu, što se prezre, ako li se ljutiš, čini se, da se ćutiš pogođenim.«

35. »Ne spominjem Grke, kod kojih je ne samo sloboda nego i drskost bila nekažnjena; ili ako je tko takovo što htio kazniti, osvećivao se za riječi riječima. Ali najvećma slobodno je bilo, i nitko nije prekoravao, govoriti o onima, koje je smrt ugrabila mržnji i stranačkoj naklonosti. Jer zar ja možda pučkim govorima radi građanskog rata raspaljujem narod s Kasijem i Brutom, koji su moćni na oružju te drže u vlasti polja kod Filipa? Ili su oni uistinu umrli već pred sedamdeset godina, pa su sačuvali svoje mjesto u povijesti onako, kako ih raspoznajemo na njihovim likovima, što ih ni pobjednik nije uništio? Potomstvo odmjeruje svakomu svoju čast, pa ako me zadesi osuda, ne će nedostojati ljudi, koji će se sjećati ne samo Kasija i Bruta nego također i mene.« — Zatim je izišao iz senata i dokončao svoj život uzdržavajući se od jela. Senatori su zaključili, da edili spale njegova djela; ali ona su se očuvala, jer su ih ljudi sakrivali i opet izdavali. Stoga se to većma treba rugati tupoglavosti onih, koji misle, da se sa silom u sadašnjosti može zatrti i uspomena u budućnosti. Naprotiv ako se umovi pridušuju, raste njihov ugled, i nijesu ništa drugo postigli izvanjski kraljevi ili oni, koji su bili jednako okrutni, nego sramotu za sebe a za one diku.

36. Ta je uostalom godina bila neprestanim optuživanjem okrivljenika tako ispunjena, da je i na same latinske

praznike Kalpurnije Salvijan optužio Seksta Marija pred gradskim prefektom Druzom, kad je ovaj stupio na tribunal, da preuzme svoju službu. To je Cezar javno prekorio, pa je to bilo uzrokom Salvijanovog progonstva. Državi Cizičana se prigovorilo, što se ne brine za poštovanje božanskog Augusta, i još se dodalo, da su bili siloviti protiv rimskih građana. Tako su izgubili slobodu, što su je zaslužili u ratu s Mitridatom, jer su se dali opsjedati, pa je kralj bio prisiljen na bijeg jednako njihovom ustrajnošću kao i snagom Lukulovom. Ali Fontej Kapito, koji je kao prokonzul upravljao Azijom, bio je riješen, jer se dokazalo, da je optužbe protiv njega izmislio Vibije Seren. To međutim ipak nije naškodilo Serenu, koga je javna mržnja činila samo sigurnijim. Jer tužitelj je samo trebao biti odviše strog, pa je bio kao nepovredljiv: neznatne i još ne ozloglašene su kažnjavali.

37. U isto je vrijeme onostrana Hispanija poslala poslanike senatu i zamolila, da smije po primjeru Azije sagraditi hram Tiberiju i njegovoj majci. Tom je prigodom Cezar, jer je inače jako prezirao počasti i držeći, da mu valja odgovoriti onima, koji su ga svojim govorkanjem okrivljivali, da je postao častoljubliv, ovako započeo govoriti: »Znam, sabrani oci, da su mnogi opazili, da u mene nema dovoljne čvrstoće, jer se nijesam usprotivio azijskim državama, koje su nedavno to isto tražile. Stoga ću braneći ujedno svoju pređašnju šutnju razložiti, što sam zaključio za budućnost. Budući da božanski A u g u s t nije zabranio, da se njemu i gradu Rimu sagradi hram u Pergamu, to sam se ja, koji sva njegova djela i riječi kao zakone pazim, za njegovim ugodnim primjerom to radije poveo, jer je s poštivanjem mene bila skopčana i proslava senata. Kao što bi se uostalom moglo oprostiti, što je to jedamput primio, tako bi bilo znak slavičnosti i oholosti, da je dopustio, da ga po svim provincijama pod kipovima bogova poštuju; i Augustova bi čast morala ponestajati, da se miješa s prostim laskanjem.«

38. »Da sam ja smrtnik, da imam ispunjavati ljudske dužnosti, i da sam zadovoljan, ako mjesto prvaka posvema ispunjavam, za to zovem za svjedoke vas, sabrani oci, i želim, da se toga sjeća potomstvo, koje će dosta i odviše častiti moju uspomenu, ako bude držalo, da sam dostojan mojih pređa, brižljiv za vaše prilike, ustrajan u pogiblima, i da se radi općeg dobra ne bojim neprijateljstava. To će mi u vašim srcima biti hramovi, to najljepši i trajni kipovi. Jer koji se prave od kamena, ako se sud potomstva okrene u mržnju, preziru se poput grobnih spomenika. Stoga molim saveznike i građane a i same bogove, i to ove, da mi do konca mog života dadu miran duh i vješt ljudskom i božanskom pravu, a one, kad umrem, da moja djela i glas mog imena počaste hvalom i časnim spominjanjem«. I on je

i kasnije, pače i u privatnim razgovorima, ustrajno od sebe odbijao ovakovo poštivanje sebe. Jedni su to tumačili kao čednost, mnogi kao nepovjerenje, a neki kao znak izrođena duha. Jer najbolji smrtnici teže za najvišim: tako su Herkul i Liber kod Grka, a Kvirin kod nas uvršteni među bogove. Bolje je učinio August, koji se tomu ipak nadao. Ostalo vladari imaju o d m a h: za jednim moraju n e p r e k i d n o t e ž i t i, za svojom ugodnom uspomenom; jer u preziranju slave leži već preziranje vrlina.

39. Međutim je Sejan, mahnit od prevelike sreće i osim toga potican nestrpljivošću žene, jer je Livija zahtijevala obećani joj brak, sastavio pismo Cezaru: jer tada je bio običaj, da se ljudi na nj obraćaju pismeno, ma da je bio nazočan. Sadržaj mu je bio ovakav: Radi dobrohotnosti njegovog oca Augusta i kasnije radi premnogih priznanja Tiberijevih on je navikao da svoje nade i želje ne iznosi prije pred bogove nego pred careve. On nije nikad molio blještave časti: draže su mu kao jednom od običnih vojnika straže i napori za carevu sigurnost. Ali je ipak postigao, što je najljepše, da ga se drži dostojnim srodstva s Cezarem: odatle je nastao izvor njegovim nadama. Pa budući da je čuo, da se August kod udaje svoje kćeri dosta obazirao i na rimske vitezove, isto tako neka on, ako se bude tražio muž za Liviju, pomisli na svog prijatelja, koji će se zadovoljiti jedino s l a v o m tog srodstva. Jer on ne želi odbaciti predane mu poslove: on zna dosta cijeniti to, da mu se kuća utvrđuje protiv nepravednih neprijateljstva Agripininih, i to samo radi svoje djece. Jer za nj će biti dosta i previše života, što ga je sproveo s takovim carem.

40. Na to je Tiberije u odgovoru pohvalio odanost Sejanovu, ukratko spomenuo svoja dobročinstva prema njemu, pa je, pošto je zamolio nešto vremena do konačne odluke, još ovo dodao: Odluke drugih smrtnika odnose se na to, što drže korisnim za sebe; sudbina vladara je drukčija, jer glavne stvari moraju prilagoditi javnom mnijenju. Stoga se on ne utječe onomu, što bi mu bilo udobno odgovoriti, da može sama Livija odlučiti, drži li, da joj se poslije Druzove smrti valja udati ili ostati pod istim krovom; ta ona ima majku i baku, koje su joj kao savjetnice bliže. Otvorenije će govoriti najprije o neprijateljstvu Agripine, što će kud i kamo žešće planuti, ako Livijina udaja rastavi kuću Cezara kao na dvije stranke. Već i onako izbija ženski ljubomor, i ta nesloga razdvaja njegove unuke: a što će biti, ako se borba zaoštri t a k o v i m brakom? »Jer varaš se, Sejane, ako misliš, da ćeš ostati u istom staležu, i da će Livija, koja je bila udata za Kaja Cezara a zatim za Druza, ostati tako skromna, da će htjeti ostariti uz rimskog v i t e z a. Recimo, da bih ja to i dopustio, zar misliš, da bi to trpjeli oni, koji su njenog

brata, koji su oca i pređe naše vidjeli na najvišim mjestima u državi? Tvoja je doduše volja, da ostaneš u granicama toga staleža: ali oni magistrati i odličnici, koji te granice protiv tvoje volje probijaju i o svemu te ispituju, govore otvoreno o tom, da si se već odavno uzdigao nad viteško dostojanstvo i da si daleko pretekao prijatelje moga oca, pa jer zavide tebi, optužuju i mene. Zatim veliš, da je August mislio, da uda svoju kćerku za rimskog viteza. Zar je doista čudo, da je on, kad su ga mučile svakovrsne brige, i kad je vidio, da se do silne visine uzdiže onaj, koga on takovim srodstvom nad druge odlikuje, u razgovoru spomenuo Kaja Prokuleja i neke druge ljude odličnog mirnog života, koji nijesu ni najmanje pačali u državne poslove? Ali ako nas i iznenađuje to Augustovo kolebanje, koliko je važnije to što ju je udao za Marka Agripu a onda za mene? To ti dakle radi našeg prijateljstva nijesam htio zatajiti: uostalom ne ću se protiviti ni tvojim ni Livijinim namjerama. Što sam u duši snovao i s kakovim rodbinskim vezama još sada snujem, da te uza se vežem, ne ću sada spominjati. Jedino ću to izjaviti, da nije ništa tako uzvišeno, što ne bi te vrline i tvoja sklonost prema meni zasluživale; i kad mi se bilo u senatu bilo u skupštini pruži prilika, ne ću toga prešutjeti«.

41. Sejan se naprotiv nije više bojao za brak, nego iz dubljih razloga, pa je molbama kušao od sebe odbiti tajnu sumnju, govorkanje svjetine i zavist, što se protiv njega dizala. Pa da ne bi svoju moć oslabio, ako bi odbijao neprekidno dolaženje ljudi u svoju kuću, a opet da ne bi dao povoda optužbama, ako bi ih primao, odluči, da sklone Tiberija, da sprovodi život u ubavim krajevima daleko od Rima. Jer on je mnogo predviđao: O njemu će ovisiti pristup svakog pojedinca, i on će odlučivati o listovima, jer će ih donositi i odnositi vojnici; zatim će Cezar, jer mu je starost već na izmaku, a k tomu će poradi osamljenosti mjesta biti skloniji na udoban život, lakše htjeti prepustiti državne poslove; osim toga se, ako odstrani mnoštvo ljudi, što mu se klanja, umanjuje zavist, a ako ukloni isprazne počasti, povećava prava moć. Stoga je stao malo po malo govoriti protiv gradskih poslova, protiv strke puka, protiv nametanja mnoštva, kujući u zvijezde mir i samoću, gdje se ništa ne zna za dosadu i neprijateljstva, i gdje se najbolje mogu obavljati najvažniji poslovi.

42. I slučajno se onih dana vodila istraga protiv Vocijena Montana, muža odličnog duha, i to je još neodlučnog Tiberija navelo na misao, da mu se valja ukloniti skupštinama senata i izjavama, što su ih davali u njegovoj nazočnosti, a bile su veoma često istinite i teško su ga pogađale. Jer kad je Vocijen bio optužen radi porugljivih riječi o Cezaru, i kad je svjedok Emilije, jedan od sposobnih starih

vojnika, u živoj želji, da dokaže, sve iznosio s velikom ozbiljnošću, ma da su senatori bučali, čuo je Tiberije pogrde, kojima su ga potajno napadali, i to ga je tako potreslo, da je povikao, da će se opravdati ili odmah ili za vrijeme glavne rasprave, te se jedva dao umiriti molbama najbližih i ulagivanjem svih. Vocijen je bio kažnjen kaznom za uvredu veličanstva: Cezar se silno uporno držao strogosti, koju su mu predbacivali protiv optuženika, pa je progonstvom kaznio Akviliju, što je bila optužena radi preljuba s Varijem Ligurom, ma da je izabrani konzul Lentul Getulik po Julijevom zakonu već izrekao osudu, a Apidija Merulu brisao je iz popisa senatora, jer nije prisegao na naredbe Augustove.

43. Zatim su bila saslušana poslanstva Lacedemonjana i Mesenjana o pravu na hram Dijane Jezerkinje, za koji su Lacedemonjani vijestima iz povjesti i pjesmama pjesnika kušali dokazati, da su ga n j i h o v i p r e đ i u n j i h o v o j zemlji posvetili, ali da ga je Macedonac Filip, s kojim su ratovali, oružjem oteo, a poslije im je po presudi Kaja Cezara i Marka Antonija bio povraćen. Naprotiv su Mesenjani naveli staru diobu Peloponeza među Herkulove sinove, pa da je n j i h o v o g kralja zapalo dentalijatsko polje, na kojem je taj hram, a kao spomen na to nalazi se u kamen i drevnu mjed urezani natpis. Ako ih se pako poziva na svjedočanstva pjesnika i povjesnih djela, u njih su brojniji i pouzdaniji; a i Filip nije presudio po svojoj moći već po istini. Isto takav je bio sud kralja Antigona, i isto takav imperatora Mumija; tako su odlučili i Milećani, kad je njihovoj državi stvar bila predana na presudu, i napokon Atidije Gemin, pretor Ahaje. I tako je bilo odlučeno u korist Mesenjana. I Segestanci su zatražili, da se opravi Venerin od starine trošni hram kod gore Erika navodeći poznate i za Tiberija laskave priče o njegovom postanku. Kao krvni rođak on je rado prihvatio brigu oko toga. Onda se raspravljalo o molbama Masiljana i odobreno njihovo pozivanje na Publija Rutilija. Jer kad je on po z a k o n i m a bio prognan Smirnjani su ga primili za svoga građanina. Po istom je pravu Vulkacije Mosho, kad je bio prognan, bio primljen među Masiljane, pa je svoj imetak ostavio njihovoj republici kao svojoj domovini.

44. Te su godine umrli plemeniti muževi Knejo Lentul i Lucije Domicije. Lentulu je osim konzulata i triumfskih znakova nad Getima služilo na slavu, što je strpljivo snosio siromaštvo, i što je zatim na pošten način stekao bogatstvo i u mjereno ga uživao. Domiciju je bio na čast njegov otac, koji je u građanskom ratu bio moćan na moru, dok nije stupio u Antonijevu stranku, a doskora zatim u Cezarovu. Djed mu je pao u farzalskoj bici boreći se za optimate. On sam bio je odabran za muža Oktavijine kćerke Antonije mlađe. Zatim je s vojskom prešao rijeku Labu i prodr'o u Germaniju

dublje nego itko od njegovih predšasnika, i zato je dobio triumfske znakove. Umro je i Lucije Antonije, potomak veoma slavna ali veoma nesretna roda. Jer kad je njegov otac Julo Antonije radi preljuba s Julijom bio smrću kažnjen, njega je još kao veoma mladog sestrinog unuka August uklonio u grad Masiliju, da se ondje s tobožnjim visokim naukama prikrije ime progonstva. Ipak je njegovim ostacima iskazana počast, i kosti su mu po zaključku senata bile unesene u grobnicu Oktavijaca.

45. Za istih konzula počinjen je u ovostranoj Hispaniji od jednog seljaka termestinskog plemena strašan zločin. On je iznenada na putu napao pretora te provincije Lucija Pizona, koji se, jer je bio mir, nije puno brinuo, pa ga je jednom ranom usmrtio. Zatim je utekao uslijed brzine svoga konja, koga je dokučivši šumovite gorske krajeve pustio, pa je izmicao svojim progoniteljima među hridinama i po stramputicama. Ali ih nije mogao dugo zavaravati: jer su uhvatili konja i vodili ga po susjednim općinama i tako saznali, čiji je. Kad su ga pronašli i na mučilima silili, da oda svoje sukrivce, vikao je jakim glasom na materinskom jeziku, da ga zaludu pitaju, pa makar tu stajali njegovi drugovi i gledali ga; nijedna sila bola ne će biti tako velika, da mu izmami istinu. I on se, kad su ga sjutradan opet vukli na preslušavanje, takovim zaletom oteo čuvarima i udario glavom o kamen, da je smjesta izdahnuo. Ipak se drži, da je Pizo bio ubijen varkom Termestinaca, jer je pronevjerene općinske novce utjerivao strože, nego su to barbari mogli podnositi.

46. Za konzulata Lentula Getulika i Kaja Kalvizija doznačeni su bili triumfski znakovi Popeju Sabinu, jer je potukao tračka plemena, što su bez obrazovanosti i zato još na suroviji način živjela po gorskim visinama. Razlog bune bilo je pored ćudi tih ljudi to, što nijesu htjeli dopuštati novačenje i davati najjače svoje ljude u našu vojničku službu, jer nijesu bili navikli pokoravati se ni kraljevima drukčije, nego kako ih je bilo volja, ili ako su već šiljali pomoćne čete, postavljali su svoje vođe i ratovali jedino sa svojim susjedima. A tada se raširio glas, da će raspršeni i pomiješani s drugim narodima biti odvučeni u udaljene krajeve. Ali prije nego će prihvatiti oružje, poslali su poslanike, da nas sjete svog prijateljstva i poslušnosti, i da će to i dalje ostati, ako ne budu nikakvim novim teretom razdraženi; ali ako im se kao pobijeđenima navijesti ropstvo, oni imaju željeza i mladeži i duh odvažan za slobodu ili smrt. Ujedno su pokazivali utvrde podignute na pećinama, i da su onamo donijeli svoje roditelje i žene, i grozili su se mučnim, teškim, krvavim ratom.

47. Ali Sabin im je, dok skupi vojsku, dao blagi odgovor, a kad je došao Pomponije Labeon s jednom legijom iz Mezije, a kralj Remetalk s pomoćnim četom urođenika, koji nijesu bili krenuli vjerom, pridružio je svoje čete njima i krenuo na neprijatelja, koji se već postavio po gorskim klancima. Nekoji su se odvaznije pojavljivali na otvorenim brežuljcima; njih je rimski vođa pridošavši u bojnom redu bez muke protjerao uz malo gubitaka za neprijatelje, jer su im utočišta bila u blizini. Zatim je na onom mjestu utvrdio tabor pa je s jakom četom zauzeo jedan uski brijeg, što se svojim ravnim sljemenom pruzao sve do najbliže utvrde, koju je branilo mnoštvo dijelom oružanih dijelom još neuređenih ljudi, ujedno je poslao odabrane strijelce protiv najratobornijih, što su se po običaju tog plemena vrzli pred nasipom uz pjesme i poskakivanje. Dok su ovi izdaleka napadali, zadavali su mnoge rane bez vlastitih gubitaka; ali kad su bliže nadošli, smeli su se radi nenadane provale, pa ih je pod okrilje primila jedna kohorta Sugambrâ, koju je Rimljanin nedaleko postavio, jer je bila odvažna u pogiblima i isto tako strašna bukom svog pjevanja i oružja.

48. Zatim bude tabor premješten blizu neprijatelja, a kod pređašnjih utvrda budu ostavljeni Tračani, za koje sam spomenuo, da su bili uz nas. Njima bude dopušteno, da haraju, pale, plijene, samo da se pustošenje stegne na dan, a noć da sigurno i budno provode u taboru. Toga su se isprva držali: doskora su se podali raskoši i imali plijena u izobilju, pa su zanemarivali straže i podavajući se raskalašenim gozbama padali od sna ili od pijanstva. Kad su dakle neprijatelji doznali za njihov nemar, pripravili su dvije čete, od kojih će s jednom napasti na pustošitelje, a drugi da napadnu na rimski tabor ne možda nadajući se, da će ga osvojiti, nego da bude svak zabavljen vikom, oružjem i vlastitom pogibli, i ne čuje buku druge bitke. K tomu su još odabrali tminu, da uvećaju strah. Ali koji su navalili na nasip legija, bili su lako suzbijeni; tračke pomoćne čete prestrašene nenadanom navalom, dok su jedini ležali na utvrdama, a većina ih se izvan njih skitala, bile su ubijene to većim ogorčenjem, što više ih je stizavao prijekor, da kao prebjezi i izdajice nose oružje za ropstvo svoje domovine.

49. Naredni dan pokazao je Sabin vojsku u ravnici, ne bi li se barbari ohrabreni noćnim uspjehom odvažili na boj. A kad nijesu silazili s utvrde i s njom suvislih bregova, započeo je opsadu s tvrđavicama, što ih je prije počeo na zgodnim mjestima utvrđivati. Zatim je povukao neprekinutu grabu i nasip i okružio četiri tisuće koraka uokolo. Onda je malo po malo opkapao liniju i okruživao ih uskim krugom, da im oduzme vodu i pašu; a gradio se i šanac, da se s njega baca na blizog već neprijatelja kamenje, koplja, vatra. Ali ništa ih nije tako morilo kao žeđa, jer se silno mnoštvo ratnika i neboraca služilo samo jednim pre-

ostalim vrelom; ujedno su pogibali uslijed nestašice paše konji i tegleća marva, koji su po barbarskom običaju bili skupa s njima zatvoreni; kraj toga su ležala tjelesa ljudi, koji su poginuli od rana ili od žeđe, i sve je bilo okuženo rastvaranjem, smradom, zarazom.

50. I k toj nevolji pridošlo je krajnje zlo, nesloga, jer su se jedni spremali na predaju a drugi na smrt i međusobno ubijanje; a nekoji su svjetovali, neka ne dopuste, da propadnu neosvećeni, nego da provale. I nijesu samo neugledni bili oprečnog mišljenja, nego je dapače i jedan vođa, Dinis, već poodmakao dobom, koji je dugotrajnim iskustvom upoznao snagu i blagost rimsku, predlagao, da se položi oružje, jer je to jedini spas u njihovom jadnom položaju, i on se prvi sa ženom i djecom predao neprijatelju. Za njim su se poveli, koji su bili dobom ili spolom slabi, i svi, kojima je bio draži život nego slava. Mlađi su se podijelili među Tarzu i Turezida. Obojica su odlučila propasti sa slobodom ali Tarza je povikao, da treba pospješiti konac i jednako se odreći nade i straha, i podao drugima primjer zatjeravši mač u prsi; i neki su isto tako umrli. Turezid je sa svojom četom čekao, dok padne noć, a to je naš vođa dobro znao. Zato su straže bile pojačane gušćim rpama, i već se spuštala radi kiše strašna noć, i već je neprijatelj čas divljom vikom čas dubokim mukom smeo opsjedače, kad je Sabin stao okolo obilaziti i bodriti, da ne bi radi sumnjive buke ili hinjenog mira pokazali zasjedaču, kamo da udari, nego neka svak vrši svoju službu nepomično i neka ne baca strelice bez cilja.

51. Međutim su barbari silazili u čoporima, pa su sad bacali na nasap ručno kamenje, sprijeda u vatri prepaljene kolce i odsječena debla, sad su napunjali grabe šibljem i pleterom i lešinama; nekoji su već prije napravljene mostove i ljestve naslanjali na grudobrane, došli do njih i obarali ih, te se na šake borili s onima, koji su im se opirali. Vojnik ih je naprotiv obarao strelicama, gurao štitovima, bacao na njih koplja i sakupljene gromade kamenja. Ovima povećava odvažnost nada na već stečenu pobjedu i još očitija sramota, ako uzmaknu, onima opet zadnji pokušaj spasa i majke i žene, što su uz većinu njih stajale, i njihov plač. Noć je jednima bila pomagač u odvažnostima, drugima u strahu; oružje je nesigurno gađalo, rane su nenadano dolazile. Nijesi mogao raspoznati svoje od neprijatelja, a jeka, što se odbijala s krivudastih bregova, kao da dolazi straga, tako je sve pomiješala, da su Rimljani napustili neke utvrde, kao da su već probijene. Pa ipak je tek malo neprijatelja unutra provalilo. Ostale su potisnuli, jer su najhrabriji bili ubijeni ili ranjeni, kad je dan svitao, na vrhunac utvrde, gdje su ih napokon prisilili na predaju. Najbliža se okolica od

svoje volje predala; ostalima je prerana i oštra zima na njemu pomogla, da nijesu bili silom i opsadom podjarmljeni.

52. U Rimu je međutim, kad je već bila potresena kuća careva, da započne niz nesreća, što je imao zadesiti Agripinu, bila pozvana na sud njena sestrična Klaudija Pulhra, a tužio ju je Domicije Afer. Ovaj je tek nedavno obavio preturu, pa kako je bio dosta slaba ugleda, žurio se, da se na koji mu drago način proslavi, pa joj je predbacivao blud, preljub s Furnijem, pokušaj trovanja protiv cara i proklinjanja. Agripina, koja je bila uvijek žestoka, a sad još raspaljena i pogibelju svoje rođakinje, pođe k Tiberiju i nađe ga, gdje upravo žrtvuje svome ocu. Nato ona započne prigovore i kaže, da nije u redu, da **isti** čovjek doprinosi žrtve božanskom Augustu i progoni njegove potomke. Nije njegov božanski duh prešao u nijeme kipove; ali ona, koja je prava njegova slika, potomak nebeske krvi, razabire pogibao i oblači crninu. Uzalud uzimaju za izliku Pulhru, kojoj je jedini uzrok propasti to, da je, tako ludo, odabrala za svoje štovanje Agripinu, a zaboravila na Soziju, koja je radi istoga propala. Dok je on to slušao, izmamilo je to tek gdjekoju riječ iz njegovih zatvorenih grudiju, a onda ju je pograbio i grčkim stihom opomenuo, da ju se valjda ne vrijeđa tim, što ne vlada. Pulhra i Furnije bili su osuđeni. Afer je bio ubrojen među prvake govornika, jer se upoznala njegova duševna sposobnost, i jer se i Cezar tako izjavio, kad je rekao, da je on rođeni govornik. Kasnije je, kad je nastupao kao tužitelj ili kad je branio optuženike, uživao bolji glas radi rječitosti nego radi značajnosti, samo mu je visoka starost oduzela i mnogo rječitosti, a on još uvijek nije mogao šutjeti, jer mu je oslabio um.

53. Ali Agripina ustrajući u svojoj srdžbi, a k tomu još i bolesna, kad ju je pohodio Cezar, nakon dugog i tihog plača stane ga prekoravati i moliti: neka pomogne njenoj osamljenosti, neka joj dade muža, u nje je još prikladna mladost, a za čestite žene nema druge utjehe do braka; ima u državi ljudi, koji . . . bi se udostojali primiti Germanikovu ženu i djecu njegovu. Ali Cezar je dobro znao od kolike je važnosti za državu njena molba, pa da se ipak ne bi jasno pokazalo, da je uvrijeđen, i da se boji, ostavio ju je bez odgovora, ma da je uporno tražila. Ma da to pisci anala nijesu zabilježili, ja sam to našao u bilješkama Agripine, kćerke, koja je kao majka cara Nerona svoj život i sudbinu svojih potomstvu zabilježila.

54. Uostalom je Sejan ražalošćenu i kratkovidnu ženu još dublje potresao poslavši k njoj ljude, koji su je tobože iz prijateljstva opomenuli, da je za nju pripravljen otrov i neka se kloni gozbi kod svoga svekra. A kako se ona nije znala pretvarati, kad je bila uza nj kod stola, nije se dala n

pogledom ni govorom sklonuti i nije se dotakla nijednog jela, dok to nije opazio Tiberije, bilo slučajno, bilo da je o tom već bio čuo. Da to dakle što točnije ispita, pohvalio je voće, kako je bilo postavljeno na stol, i svojom ga rukom predao snasi. Stoga se Agripinina sumnja još pojačala, i ne taknuvši ga ustima predala ga je robovima. Ipak joj Tiberije nije ništa rekao, nego se okrenuo k majci i rekao, da nije čudo, ako je odredio što strože protiv one, koja ga obličuje s trovanja. Zato se raširio glas, da joj se sprema propast, ali da se car ne usuđuje to učiniti javno, nego da traži tajni put, da to izvrši.

55. Cezar je dakle, da odvrati to govorkanje, često dolazio u senat i kroz više dana slušao poslanike Azije, koji su se prepirali, u kojem da se gradu sagradi hram. Borilo se jedanaest gradova jednakim žarom, ali su im sile bile različne. I nije se jako razlikovalo, što su spominjali o starini svog roda, o odanosti narodu rimskom za ratova s Perzejem i Aristonikom i s ostalim kraljevima. Ali preko Hipepljana i Traljana zajedno sa Laodicejanima i Magnećanima prešlo se kao preko neznatnih. A i Ilijci su nešto vrijedili jedino po slavi starine, jer su navodili, da je Troja majka grada Rima. Nešto malo se raspravljalo, što su Halikarnašani tvrdili, da se njihovo sjedište kroz tisuću i dvjesta godina nije potreslo ni od kakovog potresa i da su temelji hrama sagrađeni na živom kamenu. Pergamljani su, držalo se, dosta dobili tim, što je ondje sagrađen hram Augustov (a upravo na to su se oni i oslanjali). Efežani i Milećani, činilo se, su već zapremili svoje gradove, ovi poštivanjem Apolona, oni Dijane. I tako se kolebalo između Sarđana i Smirnjana. Sarđani su pročitali dekret Etrurije u dokaz krvnog srodstva: Jer da su sinovi kralja Atisa Tiren i Lido razdijelili narod poradi mnoštva; Lido je ostao u očinskoj zemlji, a Tirenu je bilo dopušteno, da osnuje nova sjedišta, i po imenu vođa dobili su ime oni u Aziji a ovi u Italiji. Bogatstvo se Liđana još povećalo, kad su bili poslani narodi u Grčku, koja je doskora dobila ime po Pelopu. Ujedno su spominjali pisma vojskovođa i sklopljene s nama saveze za rata s Macedoncima i bogatstvo svojih rijeka, blago podneblje i blagostanje okolnih zemalja.

56. A Smirnjani su počeli sa starinom, bilo da ih je osnovao Jupiterov sin Tantal, bilo Tezej, koji je isto tako božanskog podrijetla, bilo jedna Amazonka, pa su prešli na ono, u što su se najvećma pouzdavali, to jest na usluge narodu rimskomu, i na to da su poslali pomorsku pomoć ne samo za vanjske ratove, nego i za one, što ih je valjalo podnositi u Italiji. K tomu su oni prvi sagradili hram grada Rima za konzula Marka Porcija, kad se država naroda rimskoga doduše bila jako uzdigla, ali još nije bila došla do vrhunca,

jer je još stajao punski grad, i bili su moćni kraljevi po Aziji. Ujedno su iznosili kao svjedoka Lucija Sulu, da su za najveće nevolje vojske poradi oštre zime i nestašice odjeće, kad je to bilo u Smirni u skupštinu javljeno, svi, koji su tamo stajali, strgnuli odijela s tijela i poslali ih našim legijama. Stoga su senatori upitani za mišljenje dali prednost Smirnjanima. A Vibije Marzo je predložio, da se Maniju Lepidu, koga je ona provincija zapala, pridijeli jedan legat preko broja, da preuzme brigu oko hrama. A budući da sam Lepid nije iz čednosti htio da bira, bio je poslan Valerije Nazo, bivši pretor.

57. Međutim je Cezar dugo razmišljajući o svojoj osnovi i češće odgađajući napokon otišao u Kampaniju pod izlikom da će posvetiti hramove i to u Kapni Jupiteru, a u Noli Augustu, a uistinu je stalno odlučio živjeti daleko od Rima. Premda sam povodeći se za većinom pisaca pripisao uzrok njegovog udaljenja Sejanovim spletkama, ipak mi zato, što je on nakon njegovog ubivstva još punih šest godina sproveo u jednakoj osamljenosti, veoma često dolazi na um, da pitam, ne bi li bilo pravije pripisati ga njemu samomu, koji je svoju okrutnost i razbludnost, kad ih je djelima očitovao, ipak sakrivao onim mjestima. Nekoji su držali, da se on u starosti stidio svoje vanjštine: jer njegova je visoka pojava bila previše mršava i prignuta, tjeme mu je bilo bez kose, lice puno prištева i obično gusto pokriveno melemima; i već za samotnog boravka na Rodu on je bio navikao izbjegavati društva i skrivati svoje požude. Pripovijedaju također da ga je nagnala majčina želja za vlašću, koju nije htio za drugaricu u vladi, a protjerati je nije mogao, jer je samu vladu primio kao njen dar. Jer je August mislio na to, da stavi na čelo rimske države Germanika, unuka svoje sestre, koga su svi hvalili, ali svladan molbama svoje žene dao je, da Tiberije posini Germanika, a sam je posinio Tiberija; a to mu je Augusta sada predbacivala i tražila za to zahvalnost.

58. Malena je bila pratnja, s kojom je pošao na put: jedan senator, bivši konzul Kokcej Nerva, vješt pravnik; osim Sejana još jedan odličniji rimski vitez Kurcije Atik; ostalo su bili znanstveno obrazovani ljudi, većinom Grci, da ga svojim razgovorima zabavljaju. Zvjezdoznanci su govorili da je Tiberije otišao iz Rima pod takovim poređajem zviježđa, da mu nije bilo dopušteno, da se vrati. To je bilo uzrokom propasti mnogih, koji su odatle zaključivali na brzi konac njegova života i o tom govorili; jer oni nijesu predviđali tako nevjerojatan slučaj, da će on dragovoljno htjeti biti jedanaest godina daleko od rodnog grada. Doskora se pokazalo, kako je blizu granica između znanosti i zablude, i kako se istina sakriva u tamu. Jer da se ne će vratiti u grad, to nijesu rekli onako bez razloga: od ostalog nijesu znali

ništa, jer je u blizini na selu ili na obali, a često dapače boraveći na gradskim zidovima dočekao najveću starost.

59. I slučajno je onih dana Cezar zapao u životu opasnu pogibao, što je povećalo isprazne glasine, a njega samoga navelo, da još više vjeruje u prijateljstvo i vjernost Sejanovu. Oni su jeli u vili po imenu Spelunka između Amunklanskog mora i Fundskih bregova u jednoj prirodnoj spilji. Najednom se na njenom ulazu srušilo kamenje i zasulo nekoliko slugu. Tad su se svi preplašili, i gosti su stali bježati: Sejan se koljenom, licem i rukama nadvio nad Cezara i izložio se onomu, što je na njega moglo pasti, i u takovom je položaju zatečen od vojnika, koji su došli u pomoć. Odatle je postao veći; i ma da je svjetovao okrutne stvari, slušao ga je Tiberije s pouzdanjem, kao čovjeka, koji nije zabrinut za s e b e. Osim toga se gradio sucem protiv roda Germanikova, dok je puštao, da drugi mjesto njega nastupaju kao tužitelji i najviše progone Nerona, koji je imao najveće pravo, da bude nasljednk, i koji je, ma da je bio čedan mladić, ipak veoma često zaboravljao, što se u pojedinim prilikama dolikuje, jer su ga slobodnjaci i klijenti, koji su se žurili, da dođu do ugleda poticali, da se pokaže odvažnim i punim pouzdanja: to želi narod rimski, zahtijeva vojska, a protiv toga ne će se ništa usuditi Sejan, koji se sada jednako drsko poigrava s nemarom starca kao i s mlitavošću mladića.

60. Dok je to i takovo slušao, nije mu doduše ništa zlo padalo na um, ali su mu katkada izbjegle prkosne i nepromišljene riječi. Pa kad su ih pridijeljeni uhode čuli i uvećane dojavljivali, a Neronu se nije dala prilika, da se brani, nastajale su za njega odatle različne neugodne neprilike. Nekoji su se izugibali susretaju s njim, drugi su se, čim su ga službeno pozdravili, odvraćali, veoma mnogi su započeti razgovor prekidali, a pri tom su pristaše Sejanovi zastajkivali i podrugivali se. Ta i sam ga je Tiberije slušao mrka lica ili sa zlobnim posmjehom: šutio mladić ili govorio, zločin je bila njegova šutnja, njegov govor. Ni noć nije bila sigurna, jer je žena, kako je on bdio, spavao i uzdisao, dojavljivala majci Liviji a ova Sejanu. Ovaj je i brata Neronova Druza predobio za svoju stranku, jer mu je podao nadu na prvo mjesto u državi, ako ukloni starijega po dobi i već uzdrmanoga. Divlju ćud Druzovu raspaljivala je osim želje za vladom i običajne u braće mržnje još i zavist, što je majka Agripina bila sklonija Neronu. No ipak nije Sejan Druza tako zakriljivao, da nije i za njega spremao sjeme buduće propasti, jer je znao, da je on odviše žestok i više pristupačan zasjedama.

61. Koncem godine umrli su odlični muževi Azinije Agripa, koji je potekao više od slavnih nego od drevnih pređa, a životom svojim nije ih bio nedostojan, i Kvinto Haterije, iz senatorske porodice, slavljen kao govornik, dok je živio; do spomenika njegova duha ne drži se toliko. Jer njegova jakost je bila više u žestini predavanja nego u brižljivom obrađivanju, pa kao što kod potomstva pridobija promišljeni trud drugih, tako je ono Haterijovo blagostanje i tekući obilni govor zajedno s njime umro.

62. Za konzulata Marka Licinija i Lucija Kalpurnija prouzročilo je neočekivano zlo jednake gubitke kao silni ratovi: njegov je početak bio ujedno i njegov konac. Jer neki je Atilije, iz roda slobodnjaka, podigao kod Fidene amfiteatar, da u njem priredi gladijatorske igre, ali nije ni temelje stavio na čvrsto tlo ni drvenu građu čvrstim vezama nadogradio, jer nije taj posao preuzeo radi preobilja novca, ni zato da stekne naklonost municipija, nego poradi prljavog dobitka. I nagrnuli su željni takovih stvari, budući da su za Tiberijeve vlade bili držani daleko od zabava, i muškarci i žene, svake dobi, u to većem broju, jer je mjesto bilo blizu. Zato je i nesreća bila to veća, kad se krcata golema zgrada raspukla, pa je rušeći se u samu sebe ili obarajući se prema vani povukla u dubinu ili zasula silno mnoštvo ljudi, što su pažljivo gledali igre ili okolo stajali. Sretni su još bili, u koliko se to u takovom slučaju smije reći, oni, koji su bili usmrćeni odmah na početku nesreće, pa su bar izbjegli mukama: većma treba žaliti one, kojima je bilo otkinuto koje udo, ali ih još nije napustio život, koji su danju očima a noću po jauku i jecanju nastojali prepoznati žene i djecu. Već je i ostale onamo privukao glas o nesreći, pa je ovaj oplakivao brata, onaj rođaka, drugi roditelje. I oni, čiji su prijatelji i rođaci iz sasma drugih razloga bili odsutni, ipak su se bojali, jer kako još nije bilo poznato, koga je ona nesreća uništila, strah se poradi neizvjesnosti mnogo više širio.

63. Kad su počeli uklanjati ruševine, stali su se ljudi natiskivati, da grle i cjelivaju mrtvace; i često je došlo do svađe, ako je lice bilo odviše iznakaženo, pa je jednakost stasa ili doba zavela u bludnju one, koji su mislili, da prepoznaju svoje. Tom je nesrećom osakaćeno ili smrvljeno pedeset tisuća ljudi; i za budućnost bude zaključkom senata određeno, da ne smije gladijatorske igre priređivati, čiji je imetak manji od četiri stotine tisuća sesteraca, i da se amfiteatar smije sagraditi samo na tlu, čija je čvrstoća bila ispitana. Atilije bude prognan. Uostalom čim je nastala nesreća, otvorile su se kuće bogataša, svuda su se nuđali lijekovi i liječnici, i Rim je u one dane, i ako je bio žalosna izgleda, sjećao na uredbe starih, koji su poslije velikih bitaka podupirali ranjenike obilnim darovima i njegom.

64. Još se nije ta nesreća zaboravila, kad je žestoki požar preko običaja oštetio grad, jer je izgorio Celijski brežuljak. I već su ljudi govorili, da je to pogubna godina, i da

je car pod kobnim znamenjima odlučio udaljiti se, jer su, kako je to pučki običaj, tražili krivnju u slučaju, ali je Cezar tomu stao na put dijeleći novac prema veličini štete. Njemu su odlični ljudi zahvaljivali u senatu, a glas mu se digao u narodu, jer je ne gledeći na ugled osoba ili na molbe svoje okoline darežljivo potpomagao i sebi nepoznate i takove, koje je on bez njihovog zahtjeva sam pozvao. Nato su u senatu izneseni prijedlozi, da se Celijski brežuljak u buduće zove A u g u s t u s, jer je, dok je sve ostalo okolo gorjelo, ostao neoštećen jedino Tiberijev kip, što se nalazio u kući senatora Junija. Da se to nekoć dogodilo Klaudiji Kvinti, pa da je njen kip, što su ga predi posvetili u hramu Majke Bogova, dvaput izbjegao sili vatre. Sveti su i dragi bogovima Klaudijevci, pa treba povećati svetost mjesta, na kom su nebesnici caru iskazali toliko počasti.

65. Ne će valjda biti nezgodno, ako spomenem, da se onaj brežuljak u starini nazivao H r a s t i k o v i m, jer je na njemu bila obilna i bogata takova šuma, zatim je nazvan C e l i j s k i m po Celu Vibeni, koji je kao vođa jednog etrurskog plemena došao u pomoć, pa je dobio ono sjedište od Tarkvinija Priska, ili mu ga je koji drugi kralj dao: jer pisci se u tom razilaze. Drugo je izvan sumnje, da su one velike čete stanovale po ravnicama i u blizini Fora, odakle je i Tuščanska ulica po imenu pridošlica nazvana.

66. Ali kao što su revnost odličnika i darežljivost careva pružale utjehe u slučajevima nesreće, tako je bjesnila danomice sve veća i žešća sila tužitelja, te joj se nije moglo stati na kraj. Već je pozvao pred sud bogatog Vara Kvintilija, Cezarova rođaka, Domicije Afer, koji je dao osuditi i majku njegovu Klaudiju Pulhru, i nitko se nije čudio, da se taj tako dugo siromašan čovjek potrošivši zlo nedavno stečenu nagradu sada sprema na još više sramotnih čina. Ali čudili su se tomu, da je Publije Dolabela nastupio kao sutužitelj, jer je bio muž slavnih pređa i u rodu s Varom, pa je htio da svoje plemstvo i s v o j u krv upropasti. Ali senat se ipak usprotivio i zaključio, da treba čekati na cara, a to je privremeno bilo jedino utočište protiv navale zala.

67. Ali Cezaru su, ma da je poslije posvete hramova u Kampaniji izdao ukaz, da nitko ne smije mutiti njegov mir, i ma da je porazmjestivši vojničke straže spriječio strku ljudi iz gradova, ipak bili mrski municipiji i kolonije i čitavo kopno, pa se sakrio na otok Kapreju, koji je od krajnjeg rta surentinskoga dijelio morski tjesnac od tri tisuće koraka. Mislim, da mu se najviše sviđala njegova osamljenost, jer naokolo je more bez luka i tek za male lađe ima nekoliko pristaništa: a i tamo ne može pristati nitko bez vještog vodiča. Podneblje je zimi blago, jer ispriječena gora odbija oštre vjetrove, a ljeto je veoma ugodno, jer je otok

okrenut prema zapadnjaku a naokolo je otvoreno more; a gledao je također na najljepši zaljev, dok nije provala gore Vezuva promijenila lice onog kraja. Priča pripovijeda, da su ti krajevi osvojili Grke, i da su Kapreju nastavali Telebojci. Ali sad se na njem smjestio Tiberije s dvanaest golemih zaselaka različnih imena, i kako se nekoć živo brinuo za državne poslove, tako se sada podao tajnoj razuzdanosti i pogubnom neradu. Jer u njega je ostala sumnjičavost i lakovjernost, koju je Sejan običavao već u gradu pojačavati, a sad ga je još jače uznemirivao ne skrivajući više svoje zasjede protiv Agripine i Nerona. Njima je bila pridijeljena straža, koja je vijesti, posjete, sve javno i tajno, kao u knjigu bilježila; i namjerice su bili poticani ljudi, da ga nagovaraju, neka pobjegne ka germanskim vojskama ili neka u doba, kad je For najpuniji, ogrli kip božanskog Augusta i u pomoć pozove narod i senat. Pa ako su to ovi i otklonili, predbacivali su im, kao da su se na to spremali.

68. Za konzulata Junija Silana i Silija Nerve započela je godina sramotno, jer je bio u tamnicu odvučen odličan rimski vitez Ticije Sabin i to radi prijateljstva s Germanikom. Jer on nije prestao iskazivati svoju odanost njegovoj ženi i djeci, pohađajući ih kod kuće, prateći ih na javnim mjestima, kao jedini preostali poslije tolikih klijenata, i zato su ga dobri hvalili a zli mrzili. Njega su optužili bivši pretori Lukanije Lacijar, Porcije Kato, Petilije Rufo, Marko Opsije, jer su bili željni konzulata, do kog se moglo doći jedino po Sejanu; a Sejanova se naklonost mogla steći jedino zločinom. Dogovorili su se, da će Lacijar, koji je nešto malo općio sa Sabinom, njega namamiti u stupicu, ostali će biti nazočni kao svjedoci i onda započeti s optužbom. I tako je Lacijar isprva nabacivao slučajne riječi, zatim je hvalio njegovu postojanost, što nije poput drugih u nevolji zapustio kuću, kojoj je bio prijatelj u sreći, ujedno je žaleći Agripinu govorio časno o Germaniku. Pa kad je Sabin, kako su već ljudska srca u nesreći mekana, stao plakati i dodavati tužbe, on se usudio odvažnije napadati na Sejana, njegovu okrutnost, oholost i nade. Nije se dapače uzdržavao ni od pogrda protiv Tiberija. Radi tih govora nastalo je prividno usko prijateljstvo, jer su tobože zajedno raspravljali o zabranjenim stvarima. I sad je sam Sabin tražio Lacijara, dolazio u njegovu kuću, i kao najvjernijem prijatelju povjeravao mu svoje boli.

69. Na to su prije spomenuti vijećali, na koji bi način to moglo više njih čuti. Jer trebalo je mjestu, kamo su se skupljali, ostaviti izgled osamljenosti, a ako bi stali iza vratiju, trebalo se bojati, da ih se ne bi vidjelo, čulo ili da ne bi inače nastala sumnja. Tri se senatora sakriju između krova i stropa — bilo je to jednako sramotno skrovište kao i odvratna varka — i postave uho na rupe i pukotine. Među-

tim povuče Lacijar Sabina, koga je našao na ulici, kao da će mu pripovijedati, što je netom doznao, u kuću i u ložnicu i tamo mu stane gomilati prošlo i buduće, čega je bilo u izobilju, s novim strahotama. Isto je radio i ovaj, jer se žalosne stvari teže mogu premučati, kad jednom provale. Nato su se požurili s optužbom i u pismu, što su ga poslali Cezaru, ispripovijedili tečaj same varke i svaki svoju sramotu. Nikad nijesu građani bili više tjeskobni i prestrašeni, pritajujući se pred najbližom okolinom; izbjegavali su sastanke, razgovore, poznate i nepoznate, sa strahom su gledali i na nijeme i nežive predmete, na strop i zidove.

70. Cezar je međutim u pismu, u kojem je na prvi januara izrekao svečane želje o novoj godini, odmah prešao na Sabina optužujući ga, da je podmitio neke njegove slobodnjake i pokušao ga napasti, pa je dosta jasno zahtijevao, da bude kažnjen. I nijesu oklijevali, da to odluče; i odsuđenik je bio odvučen vičući, koliko se mogao napinjati pored preko glave prebačenog odijela i užetom stegnutoga vrata, da ovako započinju godinu, da ovakova žrtva pada Sejanu. Kamo god je uperio oči, kamogod su pale njegove riječi, svuda je bio bijeg i pustoš, napuštene ulice i trgovi. Nekoji su bili u strahu, što se bijahu preplašili, pa su se vraćali i opet se pokazivali. Jer koji će dan biti prost od kazne, kad se usred žrtava i zavjeta, dakle u vrijeme, kad je običaj uzdržavati se i od nesvetih riječi, stavljaju okovi i uže? Nije Tiberije bez osobite nakane počinio tako mrski čin, nego ga je tražio i promislio, da se ne bi mislilo, da može što priječiti nove magistrate, da poput hramova i žrtvenika jednako otvore i tamnicu. Na to je došlo njegovo pismo, u kojem je zahvaljivao, što su kaznili neprijatelja države, i dodao, da je njegov život u opasnosti, da su pogibeljne zasjede njegovih neprijatelja, ali nije nikoga poimence naveo, premda se nije sumnjalo, da smjera na Nerona i Agripinu.

71. Da nije moja odluka, da sve po godinama pripovijedam, rado bih htio poći malo naprijed i odmah pripovijedati, kakav je konac stigao Lukanija i Opsija i ostale začetnike onog sramotnog čina, ne istom poslije nastupa Kaja Cezara na vladu nego za života Tiberijeva. Jer on je pomagače svojih zločina, ma da nije htio, da ih drugi obore, ipak, kad bi ih se zasitio, i kad su mu se za iste usluge novi ponudili, kao prestare i predosadne uništavao: ali to ću i druge kazne krivaca u pravo vrijeme pripovijedati. — Tada je predložio Azinije Galo, čijoj djeci je Agripina bila tetka, neka se zamoli cara, da svoje bojazni izjavi senatu i da dopusti, da se one uklone. Nijednu od svojih tobožnjih vrlina nije tako ljubio kao pretvaranje; zato je to većma zamjerio, da se hoće iznijeti na javu, što on u sebi skriva. Ali ga je umirio Sejan ne iz ljubavi prema Galu, nego da carevom

oklijevanjg dade vremena, jer je znao, da je on spor u odlučivanju, ali čim jednom plane, da odmah nakon strahovitih riječi daje izvoditi grozna djela.

U isto je vrijeme umrla Julija, koju je August, ma da mu je bila unuka, nakon što joj je bio dokazan preljub, osudio i prognao na otok Trimer nedaleko Apulske obale. Ondje je živjela dvadeset godina u progonstvu podupirana od Auguste, koja je javno pokazivala svoje milosrđe prema nesretnim pastorcima, pošto ih je, dok su bili sretni, potajno oborila.

72. Iste su godine Frižani, narod preko Rena, narušili mir više radi naše lakomosti, nego što bi im bila dodijala pokornost. Kao neznatni danak s obzirom na njihovu oskudicu naložio je Druzo, da mu šalju u vojne svrhe volujske kože, a pri tom nije nitko strogo pazio, kakova je njihova čvrstoća i njihova mjera, dok nije primipilar Olenije, postavljen da upravlja Frižanima, uzeo kože turova za mjerilo, prema kojem će se kože preuzimati. To bi i za druge narode bilo teško, a Germani su to još teže podnosili, jer su imali doduše šume bogate tim golemim životinjama ali kod kuće tek neznatna stada pitomog blaga. Stoga su isprva davali same volove, poslije polja, a napokon su žene i djecu prodavali u roblje. Odatle je nastalo ogorčenje i tužbe, pa kako im Rimljani nijesu htjeli dati olakšica, potražili su pomoć u ratu. Pohvatali su vojnike određene za ubiranje danka i povješali ih. Olenije je ogorčene pretekao bijegom i spasio se u tvrđavicu, koja se zvala Flevska, gdje je dosta jaka četa građana i saveznika zaštićivala obale Oceana.

73. Kad je zato doznao Lucije Apronije, propretor donje Germanije, pozvao je odjele pojedinih legija iz gornje provincije s odabranim konjanicima pomoćnih četa i povezao istodobno obje vojske niz Ren protiv Frižana, kad je već prestala opsada tvrđavice, i kad su se pobunjenici povukli, da štite svoja polja. Stoga je na obližnjim prudovima postavio nasipe i mostove, da prevede težu vojsku, i naložio, jer su se međutim pronašle pličine, da konjanički odio Kaninefaćana i germanski pješaci, što su služili među našima, opkole neprijatelje straga; ovi su već bili svrstani u bojni red pa su u bijeg natjerali savezničke konjaničke turme i u pomoć im poslane legijonarske konjanike. Onda su bile poslane na navalu tri lake kohorte, pa opet dvije, a nakon nekog vremena i krilni konjanici. Ovi bi bili dosta jaki, da su skupa navalili, ali kako su pridolazili u razmacima, ne samo da nijesu mogli zaustaviti uskolebane, nego je i njih pograbio strah onih, koji su bježali. Preostale pomoćne čete predao je Cetegu Labeonu, legatu pete legije. Kad je ovaj radi nepovoljnog položaja svojih zapao u pogibao, poslao je glasnike i silno molio, da mu pošalju jezgru legija. Vojni-

ci pete legije pođu na juriš pred svima i potukavši neprijatelja u žestokoj bici izbave ranama izmorene kohorte i konjaničke odjele. I vođa rimski nije pošao, da se osvećuje, i nije pokopao lešine, premda su poginuli mnogi tribuni, prefekti i odlični centurijoni. Doskora se saznalo od prebjega, da je devet stotina Rimljana u gaju, koga nazivaju Baduhenninim, uništeno nakon boja, koji se otegao sve do drugog dana, i da je druga jedna četa od četiri stotine ljudi zauzela zaselak nekadašnjeg našeg plaćenika Kruptoriga, pa da su se međusobno poubijali, kad su se pobojali izdaje.

74. Stoga je postalo među Germanima ime Frižana slavno, dok je Tiberije zatajivao gubitke, samo da ne mora nikomu povjeriti rat. A ni senatu nije bilo stalo do toga, da li se državi na krajnjim granicama nanosi sramota: jer je u unutrašnjosti ljude obuzeo strah, kojemu su tražili lijeka u ulagivanju. Tako su predložili, ma da ih se pitalo o sasvim drugim stvarima, da se podigne oltar milosti, oltar prijateljstva i pored njih s obje strane kipovi Cezara i Sejana, i često su živo molili, da im dadu prilike, da ih vide. Oni ipak nijesu dolazili ni u grad ni u okolicu grada: činilo im se, da je dosta, da napuštaju otok i da se pokazuju po obližnjoj Kampaniji. Onamo su dolazili senatori, vitezovi, velik dio puka, u strahu pred Sejanom, do kojeg je bio teži pristup, pa se postizavao mitom i udruženim nastojanjem. Dosta je jasno bilo, da je porasla njegova nadutost, kad je tako jasno pred sobom vidio to sramotno ropsko vladanje. Jer u Rimu je trčkaranje radi pristupa pred cara sasvim obična stvar, a poradi veličine grada se ne zna, za kojim tko poslom ide: ali ovdje su ležeći ispremiješano na polju ili na žalu noću i danju podnašali milost ili preziranje vratara, dok nije i to bilo zabranjeno. I vraćali su se u Rim prestrašeni oni, koje nije držao dostojnim, da s njima govori, ni da ih pogleda, nekoji opet na svoju nesreću veseli, koje je čekala strašna propast radi kobnoga prijateljstva.

75. Uostalom je Tiberije zapovjedio, pošto je svoju unuku, Germanikovu kćerku Agripinu, sam predao Kneju Domiciju, da se svadba slavi u gradu. Odabirući Domicija gledao je osim starine roda još i na srodstvo s Cezarima, jer on se mogao podičiti, da mu je Oktavija baka a po njoj August praujak.

KNJIGA V.

1. Za konzulata Rubelija i Fufija, obojici je bilo prezime Gemin, umrla je u veoma visokoj starosti Julija Augusta, koja je po porodici Klaudijevaca i adopcijom po Livijevcima i Julijevcima pripadala najodličnijem plemstvu. Prvi put se udala, i rodila s njime djecu, za Tiberija Nerona, koji je u peruzinskom ratu bio prisiljen na bijeg, a vratio se u grad, kad je bio sklopljen mir između Seksta Pompeja i triumvira. Zatim ju je Cezar rasplamćen njenom ljepotom, ne zna se, da li protiv njezine volje, oteo mužu tako brzo, da ju je trudnu uveo u svoju kuću ne davši joj ni vremena, da rodi. Iza toga nije više rodila, nego je brakom Agripine i Germanika povezavši se s Augustovom krvlju imala s njim zajedničke praunuke. Bila je po drevnom običaju čista života, susretljiva više nego bi to odobravale žene u starini; kao majka strastvena, kao žena popustljiva i veoma skladna s hitrinama muževim i pretvaranjem sinovim. Pogreb joj je bio jednostavan, oporuka je dugo ostala neizvršena. Sa govornice joj je govorio pohvalni govor praunuk Kajo Cezar, koji je doskora postao vladarem.

2. A Tiberije je ne mijenjajući ništa svoj udobni način života naveo u pismu veliku zaposlenost kao uzrok, što nije bio nazočan kod majčinog pogreba, pa je tobože iz čednosti smanjio počasti, što ih je senat u obilnoj mjeri na slavu njene uspomene zaključio, i veoma ih je malo prihvatio s napomenom, neka se za nju ne zaključi božansko štovanje: jer tako je njoj samoj bilo milije. Dapače je na jednom mjestu u istom pismu prekorio prijateljstva sa ženama, i tako uvijeno ošinuo konzula Fufija. On je bio u velikoj milosti kod Auguste, jer je znao osvajati ženska srca, a bio je i zajedljiv, te se običavao izrugivati Tiberiju gorkim dosjetkama, a tih se vlastodršci dugo sjećaju.

3. Uostalom je vladavina odsada bila već silovita i okrutna. Jer dok je Augusta živjela, bilo je još nekakvog utočišta, jer se u Tiberija već ukorjenila poslušnost prema majci, a ni Sejan se nije usuđivao opirati majčinom ugledu: a sada su srnuli, kao da su im puštene uzde, i poslano je bilo protiv Agripine i Nerona pismo, za koje je puk držao, da je

već odavna bilo donešeno, ali da ga je Augusta zadržala: jer je bilo pročitano ne dugo iza njezine smrti. U njemu je bilo riječi birane gorčine, ali on nije predbacivao unuku oružano nasilje, ni želju za prevratom, ni ljubav prema mladićima i razvratnost. Protiv snahe nije se usudio što takovo ni izmisliti, pa je optuživao drskost njena jezika i prkositost srca. I senat je dugo šuteći drhtao, dok nije malo njih, koji se od dobra nijesu imali ničemu nadati, (a javne nepravde pojedinci upotrebljavaju, da se omile), zahtijevalo, da se o stvari izvijesti senat, a osobito snažno je to zahtijevao Kota Mesalin, koji je u pripravi imao oštru izjavu. Ali ostali su odličnici, a najviše magistrati bili od straha neodlučni: jer ma da je Tiberije žestoko napao, ipak je ostalo ostavio neodređeno.

4. Bio je u senatu Junije Rustik, koga je Cezar odabrao, da sastavlja senatske zapisnike, pa se zato držalo, da dublje poznaje njegove nakane. On se u nekoj kobnoj uzbuđenosti (jer prije nije nikada dao dokaza svoje samostalnosti) ili iz naopake domišljatosti zaboravljajući na strašnu sadašnjost a bojeći se neizvjesne budućnosti pomiješao među neodlučne, te opominjao konzule, da ne započnu s izvješćivanjem, i govorio je, kako malene okolnosti mogu promijeniti najvažnije odluke: mogao bi se starac jedamput kasnije pokajati poradi propasti kuće Germanikove. Ujedno je narod noseći kipove Agripinine i Neronove okruživao vijećnicu i izričući dobre želje za Cezara vikao, da je pismo krivotvoreno i da se protiv careve volje njegovoj kući sprema propast. I tako onoga dana nije ništa strašno počinjeno. Raznosile su se također pod imenima konzularaca izmišljene izjave protiv Sejana, jer su mnogi potajno i stoga to smionije puštali, da se razvija njihova obijesna dosjetljivost. Zato je njegov bijes postajao sve žešći, i on je dobio građe za optuživanje: senat nije ništa mario za bol carevu, narod se odmetnuo; već se čuju i čitaju novi govori pred sakupljenim narodom i novi zaključci senata: što još drugo preostaje, nego da pograbe oružje i da si odaberu vođama i imperatorima one, za čijim su likovima išli kao za zastavama?

5. Pošto je dakle Cezar ponovio prijekore protiv unuka i snahe, i ukazom prekorio puk, potužio se senatu, što je podmuklošću jednog jedinog senatora javno bilo ruglu izvrgnuto carsko veličanstvo, ali je u svemu pridržao sebi konačnu odluku. Sad se više nijesu skanjivali, da zaključe ne doduše baš krajnje (jer to je bilo zabranjeno), nego da izjave, da su spremni, da kazne, ali da ih careva moć u tom priječi . . .

KNJIGA VI.

V. 6. . . . O tom su držana četrdeset i četiri govora, između njih malo od straha, više od navike . . . . . . »držao sam da će na mene navući sramotu ili na Sejana mržnju. Sreća se promijenika, i onaj, koji ga je odabrao za suvladara i zaručnika svoje unuke, oprašta sam sebi; ostali počinjaju zločin progoneći onoga, komu su sa sramotom pomagali. Ne bih znao razlikovati, da li je jadnije biti poradi prijateljstva optužen ili prijatelja optuživati. Ne ću čekati na okrutnost ni na milost kojeg mu drago čovjeka, nego ću slobodan i sam sobom zadovoljan preteći pogibao. Vas zaklinjem, da uspomenu na mene ne zadržite većma žalosni nego veseli, pa da i mene pribrojite k onima, koji su se krasnom smrću oteli javnoj nevolji.«

V. 7. Onda je sproveo jedan dio dana tako, da je pojedince, koji su baš htjeli još ostati ili s njim razgovarati, kod sebe zadržavao ili ih otpuštao, pa se, kad ih je još mnogo bilo na okupu, i kad su svi gledali u njegovo neustrašeno lice i mislili, da je zadnji čas još daleko, bacio na mač, što ga je imao u naboru toge. I Cezar nije pokojnika progonio nikakvim optužbama ili pogrdama, jer je Blezu pripisao u grijeh mnoge sramotne stvari.

V. 8. Onda se predložila na raspravljanje stvar Publija Vitelija i Pomponija Sekunda. Onoga su prokazivači optužili, da je ključe erara, čiji je prefekt bio, i ratnu blagajnu ponudio za prevrat; ovomu je Konzidije, bivši pretor, predbacivao prijateljstvo s Elijem Galom, koji je nakon Sejanove kazne pobjegao u vrtove Pomponijeve, kao u najsigurnije utočište. I napadnutima je jedina pomoć bila vjernost njihove braće, koji su se stavili kao jamci. Kad je zatim Vitelije čestim odgađanjem svoje stvari bio izmorem nadom i strahom, zatražio je tobože za znanstveno istraživanje periš i zadavši si lak udarac u žilu svršio svoj život u sjeti. Ali Pomponije, muž veoma finog načina života i odličnog uma preživio je Tiberija podnoseći ravnodušno zlu sudbinu.

V. 9. Iza toga bude zaključeno, da se kazne i ostala djeca Sejanova, ma da se počela gubiti srdžba puka i većina bila ublažena pređašnjim smaknućima. I tako su ponese-

ni bili u tamnicu sin, koji je već razumio svoju sudbinu, i djevojčica, koja je tako malo o tom znala, da je često puta pitala, radi koje krivnje i kamo je vuku; pa da više toga ne će činiti, a oni je mogu kazniti šibom za djecu. Pripovijedaju pisci onog vremena, da je ona već s konopom na vratu bila od krvnika oskvrnuta, jer se držalo nečuvenim, da bude djevica smaknuta od triumvira; a onda su tu djecu zadavili i bacili niz Gemonske stube.

V. 10. U isto je vrijeme bila Azija i Ahaja preplašena više burnom nego dugotrajnom glasinom, da je Druzo, sin Germanikov, bio viđen kod Cikladskih otoka a zatim na kopnu. Uistinu je to bio jedan mladić sasvim jednake dobi, koga su neki Cezarovi slobodnjaci navodno prepoznali. Pa kad su ga hoteći zavarati pratili, privlačila je one, koji ga nijesu poznavali, slava njegova imena i to, što su Grci uvijek spremni na nove i čudnovate stvari: i tako su izmislili i ujedno vjerovali, da je on izmakao iz zatvora pa da ide k očevim vojskama, da provali u Egipat ili u Siriju. I već je bio slavljen strkom mladeži i javnim iskazivanjem počasti, pa se veseo radi sadašnjosti podavao ispraznim nadama, kad je za to dočuo Popej Sabin. On je tada bio zabavljen u Macedoniji, pa je imao i upravu Ahaje. Da dakle spriječi bilo istinu bilo laž, požurio se mimo toronskog i termskog zaljeva, zatim je doskora prošao kraj Eubeje, otoka u Egejskom moru, i Pireja na atičkoj obali, zatim kraj korintske obale i istamske prevlake; pa kad je na drugom moru ušao u rimsku koloniju Nikopol, istom tamo je doznao, da je onaj na lukavije pitanje, tko je, odgovorio, da je sin Marka Silana, pa kad su ga mnogi pristaše napustili, da se ukrcao na lađu, kao da će otići u Italiju. To je dakle pisao Tiberiju, a mi nijesmo dalje ništa saznali o postanku i svršetku te stvari.

V. 11. Koncem godine izbila je na javu dugo gojena nesloga među konzulima. Jer je na zavadu sklon i govorima na Foru vješti Trijon uvijeno optužio Regula s nemara u suzbijanju Sejanovih pomagača. Ovaj je, ostajući umjeren, osim kad bi ga razdražili, ne samo ušutkao svoga druga, nego ga je povukao pod istragu kao krivca neke urote. I premda su mnogi senatori molili, da napuste mržnju, koja će ih povući u propast, oni su se i nadalje mrzili i prijetili si, dok nijesu napustili službu.

VI. 1. Knejo Domicije i Kamilo Skribonijan bijahu nastupili konzulat, kod je Cezar prešao preko tijesna, što teče između Kapreje i Surenta, i vozio se mimo Kampanije, neodlučan, bi li stupio u grad, ili bi se, budući da je već odlučio protivno, gradio, kao da će doći. I pošto je često pohodio obližnja mjesta, i zašao u vrtove na Tiberu, opet je pošao na svoje pećine i morsku osamljenost stideći se svojih zločina i pohota, koje su ga tako beskrajno raspaljivale,

da je po običaju kraljeva bludom kaljao dječake slobodnih roditelja. I nije mu strast pri tom podražavala samo stasitost i ljepota tijela, nego kod jednih čedna mladost a kod drugih sjaj likova pređa. Tad su prvi put pronađena bila ona dosad nepoznata imena sellarii i spintriae prema gnjusobi mjesta i mnogostrukom podavanju. A za potraživanje i dovlačenje dječaka bili su postavljeni robovi, koji su darivali one, koji su pristajali, a prijetili se onima, koji su se ustručavali, a ako ih je koji rođak ili roditelj htio pridržati služili su se silom, otmicom i na njima kao na zarobljenicima ugađali svojoj pohoti.

2. Međutim su se u Rimu početkom godine, kao da se tek nedavno doznalo za Livijina sramotna djela, i kao da nijesu već prije kažnjena, dizali strašni glasovi i protiv njenih kipova i protiv njene uspomene, i da se imetak Sejanov uzme iz državne blagajne i prenese u carsku blagajnu, kao da je bilo do toga stalo. Muževi kao Scipijon, Silan i Kasije glasovali su za to gotovo istim riječima i uz silno uvjeravanje, kad se najedamput na smiješan način javio Togonije Gal, da svoje nisko podrijetlo veže uz slavna imena. Jer on je molio cara, da odabere senatore, između kojih će biti dvadesetorica ždrijebom odabrana i mačem opasana, da brane njegov život, kadgod uđe u vijećnicu. On je očito držao ozbiljnim list, u kojem je onaj tražio, da mu jedan konzul bude za zaštitu, da može sigurno doći iz Kapreje u Rim! Ipak je Tiberije, jer je rado miješao šaljivo s ozbiljnim, zahvalio senatu za dobrohotnost: ali koje on može mimoići, koje odabrati? Zar uvijek iste, ili jedne pa druge? Da li one, koji su već vršili sve službe, ili mladiće? da li privatnike ili magistrate? Pa kako će to izgledati, kad se budu na pragu vijećnice hvatali mača? Uostalom nije mu ni toliko stalo do života, ako ga treba štititi oružjem. Ovo je umjereno govorio o Togoniju, i to tako, da nije ništa drugo savjetovao do ukidanja onog prijedloga.

3. Ali Junija Galijona, koji je predložio, da isluženi pretorijanci dobiju pravo da sjede u četrnaest redova, žestoko je prekorio, pitajući ga, kao da je nazočan, što ima on posla s vojnicima, koji ne smiju ni zapovijedi ni nagrade ni od koga drugoga primati nego od cara. On je doista pronašao nešto, na što nije došla ni providnost božanskog Augusta. Ili zar je možda tim koji pomagač Sejanov nakanio izazvati neslogu i bunu, da neiskusne ljude pod imenom počasti zavede, da unište vojničku stegu? To je bila plaća Galijonu za promišljeno ulagivanje, odmah je bio maknut iz vijećnice a zatim iz Italije; a jer su ga optuživali, da si kani progonstvo učiniti lakim tim, što je odabrao znamenit i ugodan otok Lezb, bio je doveden natrag u grad i čuvan po kućama magistrata. Istim je pismom Cezar na ve-

liko veselje senata oborio i bivšeg pretora Sekstija Pakonija, muža zlobnog, koji je uhodio svačije tajne i bio od Sejana odabran, da s njegovom pomoću postavi Cezaru zamku. Kad se to otkrilo, provalila je već dugo gajena mržnja i bila bi protiv njega određena najoštrija smrtna kazna, da nije izjavio, da će podnijeti prijavu.

4. Kad je dakle napao Latinija Lacijara, pružili su i tužitelj i tuženik, koji su se jednako mrzili, upravo ugodnu sliku. Lacijar je, kako sam spomenuo, bio jedan od glavnih, kad je trebalo oboriti Ticija Sabina, pa je i sada bio prvi, koji je imao pretrpjeti kaznu. Tom prigodom napao je Haterije Agripa konzule prečašnje godine, zašto sad šute, dok su prije jedan protiv drugoga podigli optužbe: dakako da strah i svijest o krivnji vrijede koliko i ugovor; ali senatori ne smiju prešutjeti, što su čuli. Regul je odgovorio, da mu još preostaje vremena za osvetu, i on će si je pribaviti pred carem; Trijon je odgovorio, da je bolje, da u zaborav padne takmenje među drugovima, i ako su u neslozi jedan protiv drugoga što nabacili. Kad ih je Agripa i dalje silio, zamolio je Sankvinije Maksim, jedan od konzularaca, senat, da ne povećavaju brige careve nastojeći, da još povećaju nevolje. Tako je Regul dobio odriješenje a Trijon odgodu propasti. Haterije je pak postao još mrži, jer je istrošen snom i noćnim razbludama i ne bojeći se radi svoje mlitavosti cara, ma kako on bio okrutan, posred pijanki i bluda smišljao propast odličnih muževa.

5. Na to je Kota Mesalin, od koga su uvijek potjecale najoštrije izjave, i na koga su zato odavna mrzili, čim se pružila prilika, radi mnogo toga optužen: O Kaju Cezaru da je govorio kao čovjeku, čija muževnost nije zajamčena, i da je gosteći se sa svećenicima na Augustin rođendan tu gozbu nazvao karminama; i da je tužeći se na moć Manija Lepida i Lucija Aruncija, s kojima je radi novčanih stvari bio u zavadi, dometnuo: »Njih će doduše štititi senat a mene moj mali Tiberije.« Sve to su mu odličnici dokazivali, pa kad nijesu popuštali, on se prizvao na cara. Ne dugo zatim došlo je pismo, u kojem je ovaj, kao da se ispričava, naveo nešto o početku svoga prijateljstva s Kotom i napomenuo mnogobrojne njegove usluge, pa zamolio, da se ne upisuju u grijeh zlobno izvrnute riječi i bezazleni razgovori kod stola.

6. Osobit se učinio početak tog Cezarovog pisma, jer je započeo ovim riječima: »Što da vam pišem, sabrani oci, ili kako da Vam pišem, ili što da u ovaj čas uopće ne pišem, — neka me bogovi i božice gore upropaste, nego sam osjećam, da svaki dan propadam, ako to znam.« Tako jako su njegova nedjela i sramotni čini njemu samomu postali mukom i nije bez razloga po mudrosti najodličniji muž

običavao tvrditi, ako bi se otvorila srca tirana, da bi se moglo vidjeti, kako su izranjena i izmučena, jer kao što se tjelesa šibama, tako se i duša mrcvari okrutnošću, razbludom i zlim osnovama. Jer ni Tiberija nije štitio njegov položaj ni samoća, da ne bi morao priznati unutarnje muke i vlastite kazne.

7. Pošto su senatori dobili ovlast, da odluče o Cecilijanu, koji je najviše toga iznio protiv Kote, odlučeno bude, da bude jednako kažnjen kao i Aruzej i Sankvinije, tužitelji Lucija Aruncija; a Kota nije doživio ništa časnije od toga, jer ma da je doduše bio plemenita roda, ali radi raskošnog života siromašan, radi sramotnih čina na zlu glasu, ipak je bio smatran dostojnim jednake zadovoljštine kao i neokaljani način Arruncijeva života.

Nato su bili predvedeni Kvinto Servej i Minucije Termo, — Servej bivši pretor i nekad pratilac Germanikov, Minucije iz viteškog staleža, — jer su se obojica umjereno služila prijateljstvom Sejanovim, zato su ih i većma žalili. Ali Tiberije ih je prekoravao kao glavne sudionike u zločinima, i pozvao pretora Kaja Cestija, da kaže senatu, što mu je on pisao, i Cestije je preuzeo optužbu. To je bilo najpogubnije, što su ona vremena donijela, jer su prvaci senata obavljali i najniže tužbe, jedni javno, mnogi potajno; i nijesi mogao razlučiti strane od rođaka, prijatelje od nepoznatih, što se netom dogodilo od onog, što je radi davnine nejasno; štogod tko govorio na Foru ili na gozbi, optuživali su ga, kako se tko žurio, da ga preteknе i odabere za okrivljenika, jedni, da spasu sebe, ali većina kao okužena nekom zaraznom bolešću. Ali Minucije i Servej stupili su nakon osude među prokazivače, a ista je sudbina zadesila i Julija Afrikana iz Santonaca, to je država u Galiji, i Seja Kvadrata, o njegovom podrijetlu nijesam ništa doznao. Znam također dobro, da većina pisaca nije zabilježila pogibli i osude mnogih, jer ih je izmaralo mnoštvo toga, ili jer su se bojali, da će ono, što se njima čini prekomjernim i žalosnim, jednakom odvratnošću napunjati i čitaoce. Ja sam naišao na mnogo, što je vrijedno spomena, premda drugi to nijesu spomenuli.

8. Tako se usudio u ono vrijeme, kad su svi drugi svoje prijateljstvo sa Sejanom zatajili, rimski vitez Marko Terencije, koji je radi toga bio optužen, naglasiti ga tim, što je ovako započeo govoriti u senatu: »Za moju sreću možda bi bilo manje povoljno, da krivnju priznam nego da je porečem, ali svršila se stvar kako mu drago, priznat ću, da sam bio prijatelj Sejanu, i da sam težio za tim, da to budem, i da sam se veselio, kad sam to postigao. Ta vidio sam ga kao druga očeva u zapovjedništvu nad pretorijanskim kohortama, a doskora kako zajedno opravlja gradske i vojničke poslove. Njegovi bližnji i rođaci bili su uzvisivani ča-

stima; što je tko bio pouzdaniji sa Sejanom, toliko je više vrijedio u prijateljstvu sa Cezarom; naprotiv su se sa strahom i nevoljom borili oni, na koje je on bio kivan. Ne ću nijednog navesti kao primjer: jedino uz svoju pogibao branit ću sve nas, koji nijesmo sudjelovali u onom zadnjem njegovom naumu. Jer nijesmo mi štovali Sejana iz Vulzina, nego člana porodice Klaudijevaca i Julijevaca, u koje je došao srodstvom, tvoga zeta, Cezare, druga tvoga konzulata, koji je preuzimao tvoje poslove u državi. Nije naše pravo, da sudimo o tom, koga ti i zašto uzdižeš nad ostale. Tebi su bogovi dali vrhovnu vlast u državi: nama je preostala slava poslušnosti. Nadalje moramo gledati, što nam je pred očima, tko ima od tebe moć i časti, tko najviše snage koristiti ili škoditi, a nitko ne bi mogao ustvrditi, da to nije imao Sejan: Skrovite misli careve, i ako on što potajno sprema, ispitivati, to je zabranjeno, opasno, i zato se ne može postići. Ne uvažite, sabrani oci, samo posljednji dan Sejanov nego šesnaest godina. I Satriju i Pomponiju smo se klanjali, držalo se nečim važnim i to, ako je tko bio poznat njegovim slobodnjacima i vratarima. Što dakle? Hoće li ovaka obrana bez razlike i jednom kao drugomu biti dopuštena? O ne, samo treba odrediti pravedne granice. Zasjede protiv države, pokušaji ubijstva imperatorova neka se kazne. a radi prijateljstva i usluga, neka i nas i tebe, Cezare, proglasi nekrivim to, što smo ih u isto vrijeme završili.«

9. Taj odvažni govor kao i to, da se našao netko, koji će izreći, što su svi u srcu mislili, djelovalo je tako, da su njegovi tužitelji, pošlo im se u grijeh upisalo još i ono, što su prije sagriješili, bili kažnjeni progonstvom ili smrću.

Zatim je stiglo Tiberijevo pismo protiv bivšega pretora Seksta Vistilija, kojega je Druzo preuzeo u svoje društvo, jer je bio veoma drag njegovom bratu. Razlog nemilosti Vistilijeve bilo je to, što je doista napisao nešto protiv Kaja Cezara kao razvratnika ili se povjerovalo jednoj izmišljotini. Kad je zato bio isključen iz društva careva, digao je staračkom rukom oružje protiv sebe, povezao žile i u pismu molio za milost, a nakon nemilog odgovora opet je otvorio žile.

Sad su zajedno bili optuženi radi uvrede veličanstva Anije Polijon, Apije Silan, Skauro Mamerko i s njima Sabin Kalvizije, a ocu Polijonu bio je dodan i Vinicijan, svi slavna roda i nekoji na najvišim častima. I već su zadrhtali senatori (jer kako malo ih je bilo, koji nijesu bili u srodstvu ili u prijateljstvu s tolikim odličnim muževima?), ali je Celzo tribun gradske kohorte, koji je tada bio među prokazivačima, izlučio iz nevolje Apija i Kalvizija. Cezar je odgodio stvar Polonijonovu i Vincijanovu te Skaurovu, da je sam ispita, i dodao neke zlokobne napomene o Skauru.

10. Ni žene nijesu bile proste od pogibli. Budući da nijesu mogle biti optužene, da su se htjele dočepati vlasti u državi, tužili su ih radi njihovih suza; tako je bila ubijena starica Vicija majka Fufija Gemina, što je oplakivala smrt sinovu.

To je radio senat. A jednako je i car na smrt osudio Veskularija Flaka i Julija Marina, koji su pripadali njegovim najstarijim pouzdanicima, pratili ga na Rod i nijesu se od njega rastavljali ni na Kapreji. Veskularije je, bio posrednik u spletkama protiv Libona; uz pomoć Marinovu je Sejan oborio Kurcija Atika. Zato je s velikim veseljem saslušano, da su primjeri, što su ih oni dali, pali na svoje začetnike.

U isto je vrijeme umro prirodnom smrću (rijetkost kraj tolike slave!) pontifik Lucije Pizo, koji od svoje volje nikad nije izrekao kakovu ropsku izjavu, te je, kadgod bi ga nagonila nužda, mudro navodio na pravu mjeru. Da je njegov otac bio cenzor, spomenuo sam; život mu se produžio do osamdesete godine. Triumfske počasti zaslužio je u Traciji. Ali glavna mu je slava bila to, što je kao gradski prefekt blago vršio tu vlast, što je tek nedavno postala trajna, a ljudi su je to teže podnosili, jer nijesu bili navikli poslušnosti.

11. Jer u prijašnja vremena, kad bi se kraljevi a poslije njih magistrati udaljivali iz Rima, da ne bi grad ostao bez vlade, odabirao bi se privremeno netko, koji će suditi pravdu i brinuti se, ako se što neočekivano dogodi; i kažu da je od Romula bio postavljen Denter Romulije, poslije od Tula Hostilija Numa Marcije i od Tarkvinija Superba Spurije Lukrecije. Onda su imenovali konzuli; i još danas je ostala sjena toga, kad se na latinske praznike imenuje onaj, koji će vršiti konzulovu službu. Uostalom je August za vrijeme građanskih ratova stavio Cilnija Mecenata, iz viteškog staleža, na čelo svega u Rimu i u Italiji. Kad je zatim došao do vrhovne vlasti, odabrao je poradi velikog mnoštva naroda i spore pomoći od zakona jednog konzularca, da drži na uzdi robove i one građane, koji su radi drskosti buntovni, a boje se jedino sile. A prvi je dobio tu vlast Mesala Korvin, ali ju je nakon nekoliko dana izgubio, jer je tobože nije znao vršiti. Tada ju je izvrsno obavljao Tauro Statilije, ma da je bio ostar. Zatim su Pizona kroz petnaest godina jednako hvalili i počastili ga zaključkom senata javnim pogrebom.

12. Zatim je pučki tribun Kvintilijan iznio u senatu na raspravu prijedlog kvindecimvira Kaninija Gala o jednoj Sibilinoj knjizi, da ju se primi među ostale knjige iste proročice, i da se o tom stvori zaključak senata. Kad se o tom obavilo glasovanje stupanjem na dvije strane, poslao je Cezar pismo, u kojem je umjereno prekorio tribuna, što radi mladosti ne zna za stari običaj: Galu je zamjeravao, što je, ma da nije novajlija u svojoj znanosti i vjerskim stvarima, i

ma da nije bio siguran, da je donosilac pouzdana osoba, ipak p r i j e mnijenja kolegija pred nepotpunim senatom o tom raspravljao, a nije to proročanstvo dao pročitati i ispitati od predstojnika, kako je to bio običaj. Ujedno je podsjetio, budući da se pod tim slavnim imenom mnogo krivo širilo, da je August odredio, do kojeg se dana to ima predati gradskom pretoru, i da se ne smije privatno upotrebljavati. To je bilo zaključeno i od pređa, kad je u građanskom ratu izgorio Kapitol, pa su se proročanstva Sibile, bilo da je bila jedna ili više njih, potražila u Samu, Iliju, Eritri, pa i po Africi i Siciliji i italskim kolonijama, a svećenicima se naložilo, da, koliko je čovjeku moguće, izluče ono, što je pravo.

13. Za istih konzula došlo je radi velike skupoće skoro do bune, i mnogo se toga i kroz više dana zahtijevalo u kazalištu i to drskije, nego je inače bio običaj prema caru. Uzbuđen poradi toga, okrivio je magistrate i senatore, što nijesu svojim javnim ugledom obuzdali narod, i dodao je, iz kojih on provincija i koliko veće zalihe žita nego August daje dovoziti. Zato bude za kaznu puka stvoren zaključak senata strog poput onih u starini, a nije blaži bio ni ukaz konzula. Njegova se šutnja nije shvatila kao naklonost prema puku, kako je on to mislio, nego kao oholost.

14. Koncem godine pali su Geminije, Celzo, Pompej, rimski vitezovi, optuženi radi urote; od ovih je Geminije radi rastrošnosti i mekoputnog života bio prijatelj Sejanov, ali bez važnosti za ozbiljne stvari. A Julije Celzo, tribun, bačen u okove, odvezao je lanac i omotao ga, pa potegavši ga za krajeve na protivne strane sam sebi slomio šiju. Rubriju Fabatu postavljeni su bili stražari, što je tobože izgubivši nadu u rimsku državu kanio uteći se milosrđu Parta. Svakako nije naveo nikakove vjerojatne razloge za tako dalek put, kad su ga ulovili u Sicilskom tijesnu i po jednom centurijonu dali natrag dovesti. Ipak je ostao na životu, više zato, jer su na nj zaboravili, nego radi blagosti.

15. Za konzulata Servija Galbe i Lucija Sule Cezar je nakon dugog razmišljanja, kakove muževe da dade svojim unukama, jer ga je na to silila dob djevica, odabrao Lucija Kasija i Marka Vinicija. Vinicije je po rodu bio malograđanin, jer se rodio u Kalesu; otac i djed su mu bili konzularci, inače je bio iz viteške porodice, blaga duha i kićene rječitosti. Kasije je bio iz plebejskog ali starog i poštovanog roda rimskog i odgojen pod strogom očevom stegom, pa se sve više preporučivao svojom uslužnošću nego radinošću. Ovoga je oženio Druzilom, Vinicija Julijom, kćerkama Germanikovim, i o tom je pisao senatu umjereno hvaleći mladiće. Zatim je navedavši dosta labave razloge za svoju odsutnost prešao na ozbiljnije to jest na neprijateljstva, što su

nastala protiv njega radi države, i zamolio je, da prefekt Makro i nekoliko tribuna i centurijona ulazi s njime, kadgod dolazi u vijećnicu. I ma da je uz veliko popuštanje i bez određivanja vojničkog čina ili broja bio stvoren zaključak senata, nije zašao ni u jednu kuću u Rimu a kamo li u javnu skupštinu, nego je ponajviše po udaljenim putevima obilazio oko rodnog grada i ugibao mu se.

16. Međutim je veliko mnoštvo tužitelja navalilo na one, koji su svoj imetak povećavali lihvom protiv zakona diktatora Cezara, kojim se određuju granice uzajmljivanju i posjedovanju novaca unutar Italije, ali se za nj već davno ne mari, jer se općenito dobro zapostavlja privatnoj koristi. Svakako je lihvarenje bilo staro zlo u Rimu i veoma česti uzrok buna i nesloga, zato su ga obuzdavali u stara i manje pokvarena vremena. Jer najprije je zakonima na dvanaest ploča bilo određeno, da nitko ne smije uzimati više od j e d n o g postotka, jer je to prije sasvim ovisilo o samovolji bogataša, zatim je tribunskim zakonskim prijedlogom sniženo na p o l o v i c u postotka, a napokon je uzajmljivanje na kamate bilo sasvim zabranjeno. I mnogim zaključcima puka kušalo se spriječiti prijevare, koje su toliko puta bile uzbijene, ali su se čudnim nekim putevima opet pojavljivale. Stoga je tada pretor Grakko, koga su zapale istrage te vrsti, potaknut mnoštvom ljudi, što su bili u pogibli, iznio stvar pred senat, a prestrašeni su senatori (jer nitko nije bio prost od takove krivnje) zamolili u cara milost i s njegovom privolom dan je rok od godine i šest mjeseci, do kada ima svak urediti svoje imućstvene prilike.

17. Odatle je nastala nestašica novca, jer su svima bili otkazani zajmovi, a nakon tako mnogobrojnih osuda i prodaje imetka osuđenika ležalo je kovano srebro u carskoj i državnoj blagajni. Zato je senat odredio, da svak upotrijebi dvije trećine svoje glavnice za nabavu zemljišta u Italiji. Ali vjerovnici su otkazali c i j e l u svotu, a kojima je bilo otkazano, smatrali su pitanjem časti, da ne oslabe svoj kredit. Stoga je isprva nastala strka i moljakanje, onda je nastala buka oko pretorovog tribunala; a prodaja i kupnja, što su imale biti sredstvo za olakšanje, pretvorile su se u protivno, jer su glavničari sav novac spremili za trgovinu zemljištima. Jer je bilo mnogo toga na prodaju, nastala je velika jevtinoća, pa koliko je tko bio više zadužen, toliko je gore kod prodaje prolazio, a mnogi su izgubili cijeli imetak; propast imetka uništavala je ugled i dobar glas, dok nije pomogao Cezar razdijelivši po menjačnicama sto milijuna sestercija i dopustivši odatle beskamatne zajmove na tri godine, ako dužnik dade narodu u zemljištu jamstvo u dvostrukoj vrijednosti. Tako se uspostavio kredit i pomalo su se opet našli privatni vjerovnici. I kupovanje zemljišta nije se obavljalo prema od-

redbama senatskog zaključka, jer se, kako je već kod takvih stvari običaj, samo u početku strogo postupalo, a na koncu se nije nitko brinuo.

18. Na to su se opet vratile predašnje strahote, jer je radi uvrede veličanstva bio optužen Konzidije Prokul. On je ne sluteći ništa zla slavio rođendan, pa je bio odvučen u vijećnicu, odmah osuđen i pogubljen, a sestra je njegova Sancija bila prognana na tužbu Kvinta Pomponija. On je bio čovjek nemirna duha, i gradio se, kao da te i takove stvari radi zato, da stekne milost carevu, i da tako spriječi pogibli svoga brata Pomponija Sekunda. I za Pompeju Makrinu bude određeno progonstvo, čijega je muža Argolika i svekra Lakona, odlične Ahejce, Cezar već prije oborio. Njen otac, odlični rimski vitez, i brat, bivši pretor, ubili su se sami, jer je i njih čekala osuda. Upisivalo im se u grijeh, da je njihovog pradjeda Teofana Mitilenjanina Knejo Veliki brojio među najpouzdanije prijatelje, i što je grčko laskanje iskazalo umrlomu Teofanu božanske počasti.

19. Nakon ovih bude optužen najbogatiji Hispanac Seksto Marije,da je oskvrnuo svoju kćerku, i bio bačen s tarpejske pećine; i da ne ostane nikakova sumnja, da je njegov velik imetak postao njegovom nesrećom, Tiberije je za sebe zadržao njegove rudnike mjedi i zlata, premda su bili zaplijenjeni za državu. I raspaljen smaknućima naložio je, da se poubijaju svi, koji su bili zatvoreni u tamnici, jer su bili optuženi radi veza sa Sejanom. I ležala je silna oborena gomila, svakog spola, svake dobi, odlični i neugledni, raštrkani ili nagomilani; a k tomu nije rođacima i prijateljima njihovim bilo dopušteno, da kraj njih stoje i plaču, dapače ni da ih dulje gledaju, nego su naokolo porazmješteni stražari, vrebajući na svačiju žalost, pratili napola gnjila tjelesa, dok su ih vukli u Tiber, gdje su plivala ili bila izbačena na obalu, i nitko ih nije spalio ni dotakao. Radi silnog straha nestalo je saučešća s ljudskom sudbinom, koliko je rasla okrutnost, toliko se smanjivalo milosrđe.

20. U isto se vrijeme oženio Kajo Cezar, koji je pratio djeda, kad je išao na Kapreju, Klaudijom, kćerkom Marka Silana, on, koji je nečovječno srce sakrivao lukavom čednošću, a nije ni pisnuo, kad mu je osuđena bila majka, kad su mu izginula braća; kakove je koji dan Tiberije bio volje, tako se držao on, a nije se ni riječima mnogo razlikovao. Odatle se doskora raširila izvrsna primjedba govornika Pasijena, da nije nikad bilo boljeg roba ni goreg gospodara.

Ne bih htio propustiti proroštvo Tiberijevo o Serviju Galbi, koji je tada bio konzul. Njega je pozvao k sebi i iskušavao ga različitim ispitivanjem i napokon mu grčkim jezikom ovako rekao: »I ti ćeš, Galba, napokon okusiti vlast«. označujući time kasnu i kratkotrajnu moć, jer je bio upućen

u vještinu Haldejaca, a da je nauči, imao je vremena na Rodu, za učitelja pak imao je Trazula, čiju je vještinu ovako iskušao.

21. Kadgod bi o takovim stvarima razmišljao, služio bi se jednim povišim dijelom svoje kuće, kamo bi poveo jednog samo slobodnjaka. Ovaj nije znao čitati, ali je bio jaka tijela, te je po neprohodnim i vrletnim putevima (jer se kuća uzdizala nad pećinama) išao pred onim, čiju je vještinu Tiberije odlučio iskušati, i kad se vraćao, ako je nastala kakova sumnja radi lažljivosti ili prijevare, on bi ga survao dolje u more, da ne bi bilo izdajice tajne. Po ovim je dakle pećinama bio uveden Trazul, pa kad je svog ispitivača ganuo proričući mu vješto vlast i budućnost, bio je od njega upitan, da li je ispitao i svoj horoskop, znade li, što će njemu samom ta godina i taj dan donijeti. Na to je on izmjerio položaje i razmake zvijezda pa se lecnuo, onda se stao bojati, i što je dulje promatrao, sve više je drhtao od čuda i straha i napokon uskliknuo, da ga čeka opasna i možda krajnja pogibao. Tada ga je Tiberije zagrlio i čestitao mu, da unaprijed znade za pogibli i da će ostati na životu, a što mu je rekao, držao je proročanstvom i zadržao ga kao svog najpouzdanijeg prijatelja.

22. Ali kad to i takovo slušam, ne mogu da stalno prosudim, da li se ljudske prilike razvijaju po usudu i nepromjenljivoj nuždi ili po slučaju. Jer vidimo, da su najveći mudraci kod starih, i koji se takme s njihovim filozofijskim školama, u tom oprečnog mišljenja, i da mnogi drže, da se bogovi ne brinu ni za naš početak, ni za svršetak ni za same ljude; zato često dobre snalazi žalost, a zle radost. Drugi naprotiv misle, da o prilikama doduše odlučuje usud, ali taj nije ovisan o nestalnom kretanju zvijezda, nego je skopčan s osnovnim zakonima i nizom prirodnih uzroka. Pa ipak nam prepuštaju, da si odaberemo način života, a kad ga odabereš, određen je stalan red onoga, što će se dogoditi. A ni z l o ni d o b r o, nije ono, što ljudi takovim drže; mnogi su od onih sretni, što na oko stradaju s nesreće, ali veoma mnogi su makar u velikom bogatstvu nesretni, ako oni tešku sudbinu postojano podnose, a ovi se srećnom nepromišljeno služe. Uostalom veoma mnogim ljudima ne može se oteti iz glave, da drže, da se već kod samog poroda svakomu određuje, što će se dogoditi, ali da se šošta događa drukčije, nego je prorečeno, radi prijevara ljudi, što govore o sebi nepoznatim stvarima: tako se ruši vjera u vještinu, o kojoj je i staro doba i naše iznijelo tolike sjajne dokaze. Jer tako ću u zgodno vrijeme spomenuti, kako je sin tog istog Trazula Neronu prorekao vladu, da se ne bih sada previše udaljio od svog posla.

23. Za istih konzula objavljena je bila smrt Azinija Gala, i držalo se sigurnim, da je umro od oskudice, a neizvjesnim,

da li od svoje volje ili prisiljen. I kad je Cezar bio upitan, dopušta li, da ga se pokopa, dopustio je bez stida i potužio se na slučaj, koji je ugrabio krivca, prije nego mu je pred njim samim bila dokazana krivnja. Ta naravno, kroz tri godine nije bilo vremena, da se pred sud izvede starac konzularac, otac tolikih konzularaca! Zatim je umro Druzo, pošto se devet dana održao na životu kukavnom hranom, jedući slamu iz postelje. Zabilježili su neki, da je Makronu bilo naloženo, ako se Sejan lati oružja, da mladića izvede iz zatvora (jer su ga držali u carskoj palači) i postavi vođom narodu. Ali on je doskora, kad se stao širiti glas, da će se Cezar pomiriti sa snahom i unukom, volio okrutnost nego kajanje.

24. Navaljivao je dapače i na pokojnika, predbacivao mu bludnost i njegov duh pogibeljan za svoje, a ogorčen na državu, i naložio da se pročita dnevnik njegovih djela i riječi; i činilo se, da nije bilo ništa strašnije od toga: jer jedva je vjerojatno, da su kroz toliko godina uza nj stajali ljudi, koji su imali paziti na izraz njegova lica, uzdahe i dapače potajne uzdisaje, pa da je djed mogao to slušati, čuti i na javu iznositi, ali ipak su u izvještajima centurijona Atija i slobodnjaka Didima bila navedena imena robova, kako je koji Druza, kad je izlazio iz ložnice tukao ili preplašio. Centurijon je dodao kao izvrsnu svoju zaslugu još i svoje okrutne riječi i isto tako izjave njegove na samrti, u kojima je isprva (hineći neprisebnost) kao u ludilu izricao zlokobne riječi protiv Tiberija, a kad je doskora izgubio nadu, da će ostati na životu, promišljenim ga i suvislim kletvama proklinjao: kao što je protiv svoje snahe i bratova sina i unuka i cijele kuće umorstvima bjesnio, tako neka i on sam pretrpi kazan poradi imena i roda predа i radi potomaka. Protiv toga bučali su senatori, kao da prosvjeduju, ali im je srce obuzimao strah i začuđenje, što je on, koji je dosad tako lukavo i podmuklo sakrivao svoje nedjela, tako daleko pošao u svojoj bezočnosti da, kao da je uklonio zidove, pokazuje kako njegov unuk pod šibama centurijonovim i usred udaraca robova uzalud moli za zadnju hranu za život.

25. Još se nije slegla ta bol, kad se začula žalosna vijest i o Agripini. Ona je, mislim, nakon ubijstva Sejanova poživjela podržavana nadom, ali kad okrutno proganjanje nije popustilo, ubila se sama, ako joj nijesu možda uskratili hranu da tako prikažu, kao da si je ona sama zadala smrt. I zaista je Tiberije u bijesu zapao u najružnije optužbe, optužujući je radi besramnog života i predbacujući joj, da je počinila preljub s Azinijem Galom, pa da joj je nakon njegove smrti život omrznuo. Ali Agripina je ne mogući trpjeti, da bude drugima ravna, i željna vlasti posred tih muških poslova zaboravila na ženske slaboće. Cezar je dodao, da treba zabilježiti, da je ona umrla u isti dan, u koji je prije dvije godine bio kažnjen Sejan, i pohvalio se tim, da nije bila užetom zadavljena ni bačena niz Gemonske stube. Zato su mu zahvalili i zaključili, da se kroz sve godine ima na 18. oktobra, kao na dan smrti oboga, Jupiteru posvećivati dar.

26. Ne dugo zatim odlučio je umrijeti Kokcej Nerva, stalni pratilac carev, vješt svakom božanskom i ljudskom pravu, ma da mu je ugled još bio netaknut i zdravlje neoslabljeno. Kad je zato doznao Tiberije, nije se micao od njegove postelje, pitao ga za razlog i neprestano ga molio; napokon je priznao, kako bi to teško bilo za njegovu savjest, kako teško za njegov glas, ako njegov najbliži prijatelj bez ikakvog razloga, da umre, bježi iz života. Nerva nije mario za te riječi, nego je nastavio s gladovanjem. Govorili su ljudi upućeni u njegove misli, da je, što je više izbliza mogao razabrati nevolje države, to više iz srdžbe i straha želio časnu smrt, dok je još netaknut i nenapadnut.

Uostalom propast je Agripinina — jedva je vjerojatno — povukla za sobom pad Plancinin. Nekoć je bila udata za Kneja Pizona i javno se veselila smrti Germanikovoj, pa su je nakon Pizonova pada obranile molbe Augustine, a ne manje neprijateljstvo Agripinino. Kad je prestala mržnja i naklonost, pobijedilo je pravo; pa kad su je optužili radi dobro poznatih zločina, izvršila je na sebi svojom rukom više kasnu nego nezasluženu smrtnu kazan.

27. Kad je država tugovala radi tolikih žalosti, bilo je i to predmetom boli, što se Druzova kćerka Julija, nekoć žena Neronova, preudala u kuću Rubelija Blanda, čijeg su se djeda rimskog viteza iz Tibura još mnogi sjećali.

Koncem godine počašćena je bila cenzorskim pogrebom smrt Elija Lamije, koji je konačno bio riješen tobožnje uprave nad Sirijom i bio gradski prefekt. Rod mu je bio odličan, starost krepka; a još mu je povećalo ugled, što mu nije bila povjerena provincija. Zatim bude nakon smrti Flaka Pomponija, propetora Sirije, pročitano Cezarovo pismo, u kojem se on tužio, da upravo najizvrsniji i za zapovijedanje vojskama najpodesniji muževi tu službu otklanjaju, pa da je on tim prinuždeN, da molbama neke konzularce sklone, da preuzmu provincije, a pri tom je zaboravio na to, da Arruncija već desetu godinu zadržava, da ne pođe u Hispaniju. Iste je godine umro i Manije Lepid, o čijoj sam umjerenosti i mudrosti dosta pripovijedao u pređašnjim knjigama: a ne treba ni mnogo govoriti o njegovom plemstvu, jer rod Emilijevaca obiluje dobrim građanima, a koji su iz istog roda bili zla načina života, živjeli su ipak barem prividno sretno.

28. Za konzulata Paula Fabija i Lucija Vitelija došla je nakon izminuća mnogih vijekova u Egipat ptica feniks i dala je najučenijim među urođenicima i među Grcima građe, da o tom čudu mnogo raspravljaju. U čemu se slažu a i više toga, što je prijeporno, ali nije na odmet, da se čuje, namje-

ravam iznijeti. Ta je životinja posvećena Suncu, a da se kljunom i raznobojnim perjem razlikuje od ostalih ptica, u tom se slažu svi, koji su njen oblik prikazali: O broju godina navode se različiti podaci. Ponajviše uzimaju razmak od pet stotina godina, a nekoji stalno uzimaju razdoblje od tisuću četirista šezdeset i jedne godine, i da su predašnje ptice najprije za Sezozidove, zatim za Amazidove vlade, a onda za Ptolemeja, koji je bio treći kralj iz macedonske porodice, doletjele u grad po imenu Helijopol uz veliku pratnju ostalih ptica, koje su se čudile neobičnom njenom obličju. Međutim starina je nejasna: između Ptolemeja i Tiberija prošlo je manje od dvjesta pedeset godina. Stoga su mnogi mislili, da je taj feniks lažan, i da nije iz zemlje Arapa, i da nije ništa ispunio od onoga, što je stara predaja utvrdila. Jer kad navrši broj godina, i kad se smrt približuje, da si u s v o j o j domovini sagradi gnijezdo i svojim ga sjemenom oplodi, a odatle da nastaje mlado. A ovomu da je prva briga, kad odraste, da pokopa oca i to ne možda nepromišljeno, nego da najprije diže uvis kup mire i okušava ga na dugom putu, pa kad je sposobno za teret i lijet, podvuče se pod očevo tijelo, pa ga odnese na oltar Sunca i spali. To je nepouzdano i pričama iskićeno: uostalom se ne sumnja, da se ta ptica katkada i u Egiptu viđa.

29. Međutim si je u Rimu, gdje je neprestano trajao pokolj, otvorio žile i umro od gubitka krvi Pomponije Labeon, koji je, kako sam spomenuo, bio namjesnik u Meziji; za njim se povela i žena njegova Pakseja. Ljudi su se na takove smrti lako odlučivali od straha pred krvnikom, a i zato što se osudjenima zaplijenjivao imetak i branio pogreb, dok su se samoubojice pokapali, a oporuke im vrijedile. Zato je bilo vrijedno žuriti se! Ali Cezar je u pismu poslanom senatu izjavio, da je u preda bio običaj, kad su prekidali prijateljstvo, da su branili pristup u kuću i tako dokrajčivali ljubav: to je i on upotrijebio protiv Labeona, a ovaj je, jer je bio u stisci radi loše uprave provincije i radi drugih zločina, svoju krivnju sakrio za carevu nemilost i zaludu preplašio ženu, koja je bila izvan pogibli, premda je bila kriva. Nato je bio nanovo optužen Mamerko Skauro, čovjek slavan po plemstvu i kao branitelj ali ružna života. Nije ga oborilo prijateljstvo sa Sejanom već za upropašćivanje jednako sposobna mržnja Makronova, koji se služio jednakim hitrinama samo skrovitije i podnio prijavu o sadržaju tragedije, što ju je napisao Skauro, i dodao stihove, koji su se mogli protegnuti na Tiberija. Ali tužitelji Servilije i Kornelije predbacivali su mu preljub s Livijom i tajnosti s magima. Skauro je, kako je bilo dostojno starih Emilijevaca, pretekao osudu na nagovor svoje žene, koja ga je potakla na smrt i dijelila je s njim.

30. Pa ipak su tužitelji, kad bi se prilika pružila, bili kažnjavani, kao što su Servilije i Kornelije, ozloglašeni radi propasti Skaurove, bili maknuti na otoke, pošto su bili prognani, jer su primili novaca, da zabašure jednu tužbu. A i bivši edil Abidije Ruzo bio je sam osuđen i iz grada protjeran, kad je htio Lentula Getulika, pod kojim je zapovijedao jednoj legiji, natjerati u pogibao, jer je za zeta odabrao Sejanova sina. Getulik je u to doba zapovijedao legijama gornje Germanije i stekao neobičnu ljubav, bio je čovjek neograničene blagosti, umjeren u strogosti, a bio je i u susjednoj vojsci obljubljen poradi svog tasta Lucija Apronija. Zato se raširivao uporan glas, da se usudio pisati Cezaru pismo, kako nije stupio u srodstvo sa Sejanom po svojoj volji nego po savjetu Tiberijevom, stoga se i on jednako kao Tiberije mogao prevariti, pa ne može ista pogreška njemu biti bez pogibli, a drugima na propast. Njegova je vjernost nepromijenjena i ostat će takova, ako ga ne budu progonili zasjedama; ali nasljednika će primiti kao navještaj smrti. Neka stoga uglave kao neki savez, po kojem će car imati vlast nad svim drugim, a on zadržati provinciju. Ma da je to bilo neobično, ipak se u to vjerovalo, jer je on jedini od rođaka Sejanovih ostao nepovrijeđen i u velikoj milosti, jer je Tiberije imao na umu, kako ga javno mrze, da je sam već u visokoj starosti, i da se njegova moć više osniva na glasu nego na sili.

31. Za konzulata Kaja Cestija i Marka Servilija došli su u Rim ugledni Parti bez znanja kralja Artabana. Ovaj je od straha pred Germanikom bio vjeran Rimljanima i blag prema svima svojima, ali je doskora postao ohol prema nama, a okrutan prema svojim zemljacima, jer se pouzdavao u ratove, što ih je sretno vodio protiv susjednih naroda, i jer je starost Tiberijevu kao nemoćnu prezirao, pa bio lakom za Armenijom, kojoj je nakon smrti kralja Artaksije dao svog najstarijeg sina Arzaka za vladara, te k svemu tomu još dodao i porugu, pa poslao poslanike, da natrag zahtijevaju blago, što ga je Vonon ostavio u Siriji i Ciliciji; ujedno se hvastao i grozio starim granicama Perzijanaca i Macedonaca, pa da će napasti na ono, što je negda bilo u vlasti Kirovoj, a kasnije Aleksandrovoj. Parte je medjutim najviše nagovarao, da pošalju tajno poslanstvo, Sinak, muž odlične porodice i isto tako bogat, a pored njega uškopljenik Abdo. To nije kod barbara uzrokom preziranja, nego dapače donosi i moć. Ovi su pozvali i druge odličnike, pa su ne mogući dignuti na prijestolje nikoga iz roda Arzacidâ, jer je većina bila od Artabana poubijana ili još nedorasla, iz Rima tražili Fraata, sina kralja Fraata: jer je potrebno samo jedno i m e i jedan začetnik, da se s privolom Cezarovom pokaže jedan potomak Arzakov na obali Eufrata.

32. To je bilo sasvim po želji Tiberijevoj: On opremi Fraata i opskrbi ga za očinsko dostojanstvo vjeran svojoj odluci, da vanjske stvari upravlja političkom i lukavstvom, a silu oružja drži daleko. Kad je međutim Artaban doznao za zasjede, čas je od straha bio smeten, čas je planuo željom za osvetom; a kod barbara se oklijevanje drži nečim ropskim, a brzo izvađanje nečim kraljevskim. Kod njega je ipak prevladalo ono, što je korisno, da Abda pod izlikom prijateljstva pozove na gozbu, pa da ga sapne otrovom, što polako djeluje, a Sinaka da zadrži pretvaranjem, darovima i ujedno poslovima. Međutim je Fraata u Siriji pokosila bolest, kad je napustio rimski način života, na koji je bio toliko godina navikao, i podao se partskim običajima, jer nije bio dorasao načinu života svoje domovine. Ali Tiberije nije napustio započeto: Odabrao je Tiridata iz istog roda za takmaca Artabanu, a za osvojenje Armenije Iberanina Mitridata i izmirio ga s bratom Farazmanom, koji je vladao svojim zemljacima; a upravu svega, što se spremalo na Istoku, povjerio je Luciju Viteliju. Dobro znam, da je taj čovjek u Rimu bio na zlu glasu, i da se spominju o njem mnoge ružne stvari; uostalom je u upravi provincija bio odličan poput ljudi iz davnine. Kad se odande vratio, on se iz straha pred Kajem Cezarom, i iz prijateljstva s Klaudijem prometnuo u sramotnog roba, pa ga potomci drže primjerom nedostojnog laskanja. I prvašnje su njegove zasluge iščezle pred ovim posljednjim, a odlike njegove mladosti bacila je u zaborav njegova sramotna starost.

33. A od kraljića najprije je Mitridat sklonuo Farazmana, da varkom i silom podupre njegove pothvate, a pronađeni zavodnici sklonu s mnogo zlata sluge Arzakove na zločin; ujedno provale Iberani s velikim četama u Armeniju i osvoje grad Artaksatu. Kad je zato doznao Artaban, spremi svog sina za osvetnika; dade mu čete Parta, i pošalje ljude, koji će novcem prikupiti pomoćne čete. Naprotiv je Farazman okupljao Albanjane, dozivao Sarmate, čiji su žezlonoše primili darove s obje strane, pa je po domaćem običaju jedan dio pristao uz jednu stranku, a drugi uz drugu. Ali Iberani, koji su gospodovali nad onim krajem, brzo napuste kroz Kaspijski tjesnac Sarmate na Armence. A koji su Partima dolazili u pomoć, bili su lako odbijani, jer je neprijatelj zatvorio druge ulaze, a preostali je jedan, između mora i pograničnog albanjanskog gorja, nepristupačnim činilo ljeto, jer se od duhanja pasatnih vjetrova poplavljuju pličine, i istom zimski južnjak tjera natrag valove, pa kad se tako more potjera u se, otkrivaju se prudovi na obali.

34. Međutim je Farazman poduprt pomoćnim četama izazivao na boj Oroda, u koga nije bilo saveznika, a kad je izmicao, stao je na nj navaljivati, dojahivati do njegovog tabora, uznemirivati one, koji su išli po krmu; i često ih je kao da ih opsjeda, opkoljavao stražama, dok nijesu Parti nenavikli na takovu sramotu okružili svog kralja i zahtijevali boj. Ali njihova jakost bila je jedino u konjaništvu: Farazman je bio jak i pješadijom. Jer su Iberani i Albanjani stanujući po gorskim šumama više navikli na mučan život i ustrajnost; a i govore, da su potekli od Tesalaca u ono vrijeme, kad se Jazon ugrabivši Medeju i rodivši s njom djecu opet vratio u kuću kralja Aeta, u kojoj nije bilo djece, i među Kolšane, koji nijesu imali kralja. I mnogo toga po njegovom imenu veličaju i jedno proročište Friksovo, pa kako nitko od njih ne bi žrtvovao ovna, jer drže, da je on nosio Friksa, bilo da je to bila životinja bilo samo znak lađe. Kad je dakle bojni red bio s obje strane postavljen, govorio je Part o gospodstvu nad Istokom i o slavi Arzacidâ, pa kako je naprotiv neugledan Iberanin sa svojim plaćenicima; a Farazman je govorio, kako su oni još netaknuti od gospodstva Parta, i za što većim teže, toliko više će dike odnijeti kao pobjednici, a ako se dadu na bijeg toliko više sramote i pogibli; ujedno je pokazivao divlji bojni red svojih, zlatom vezena odijela Međana, na ovoj strani ljude, na onoj plijen.

35. No kod Sarmata nije se zaista čuo samo j e d a n glas vođe: svi su jedan drugog poticali, da ne dopuste boj sa strelicama, to treba spriječiti navalom i borbom izbliza. Odatle je nastala raznolika slika boraca, jer je Part, koji je jednakom spretnošću bio navikao proganjati ili uzmicati, rastezao svoje turme, da postigne razmak za strijeljanje, a Sarmati su ne rabeći luka, kojim ne dosižu tako daleko, nasrtali dugim kopljima i mačevima; sad su kao u pravoj konjaničkoj bici izmjenice navaljivali i uzmicali; a onda opet kao gusto zbijeni red svojim tjelesima i sudarom oružja čas potiskavali čas bili potiskavani. I već su i Albanjani i Iberani polagali ruke na neprijatelja, skidali s konja i zaplitali ih u dvostruki boj, jer su na njih odozgo napadali konjanici, a izbliza pješaci. Uto su Farazman i Orod, dok su hrabre bodrili, a klonulima hitali u pomoć, postali vidljivi i prepoznali se, pa su uz viku s oružjem i konjem poletili jedan na drugoga, s većom žestinom Farazman: jer on ga je ranio kroz kacigu, ali nije mogao udarca ponoviti, jer ga je konj ponio mimo, a najhrabriji pratioci su zaštitili ranjenoga. Ali glas, da je on ubijen, kojemu se zabunom povjerovalo, preplašio je Parte, i oni su prepustili pobjedu.

36. Doskora je Artaban sa svom snagom kraljevstva krenuo na osvetu. Iberani su se radi poznavanja mjesta bolje borili. Ali on ipak zato ne bi bio uzmaknuo, da ga nije Vitelije prestrašio ratom s Rimljanima tim, što je skupio legije i raširio glas, da će tobože provaliti u Mezopotamiju. Stoga je Artaban napustio Armeniju i njegova se sreća okrenula, jer je Vitelije navađao ljude, neka napuste kralja, koji je u miru okrutan, a u ratu donosi propast. Stoga je

Sinak, o kom sam spomenuo, da je već otprije bio na nj kivan, sklonuo na otpad svog oca Abdageza i druge, koji su svoju osnovu tajili i sada poradi neprestanih poraza postali odlučniji, i k njima su se pomalo pridruživali oni, koji su bili podložni više od straha nego iz naklonosti, pa su se sada našavši vođe ohrabrili. I već nije ništa drugo preostalo Artabanu osim ono nešto inozemaca, što su mu bili tjelesnom stražom, sve sami prognanici iz vlastite zemlje, koji ne znaju za pravo, ni ne mare za zlo, nego ih hrani plaća, a oni služe za zločine. S ovima je brzo pobjegao u daleke krajeve blizu Scitije nadajući se pomoći, jer je s Hirkancima i Karmancima bio u rodbinskoj vezi: a međutim će se možda pokajati Parti, koji su prema odsutnima pravični, a kolebaju se u svom sudu prema nazočnima.

37. Čim je Artaban pobjegao, i puk stao pristajati uz novoga kralja, Vitelije je potaknuo Tiridata, da prihvati, što mu se pruža, pa je poveo jezgru legija i saveznika na obalu Eufrata. Kad su ovdje žrtvovali, pa kad je jedan po rimskom običaju prinesao svinju, ovcu i bika, a drugi okitio konja, da umiri rijeku, dojavili su susjedni stanovnici, da Eufrat bez ikakvih velikih kiša sam od sebe silno raste, ujedno, da se na bjelasastoj pjeni stvaraju krugovi u obliku dijadema, što je znak sretnog prijelaza. Nekoji su još duhovitije tumačili, da će počeci pothvata biti sretni, ali ne dugotrajni, jer da se može pouzdano vjerovati onome, što se objavljuje s neba ili sa zemlje. Ali da nestalna priroda rijeka znamenja u isti čas podaje i odnosi. Ali na to bude sagrađen most od brodova, i kad je vojska bila prevedena, prvi je došao u tabor Ornospad s više tisuća konjanika. On je nekad bio prognan, pa je Tiberiju veoma slavno pomagao, kad je svršavao dalmatinski rat, i zato je dobio rimsko građansko pravo. Kad je doskora opet stekao kraljevo prijateljstvo, živio je kod njega u velikoj časti, i bio zapovjednik nad ravnicama, koje su dobile ime Mezopotamija, jer su okružene glasovitim rijekama Tigrisom i Eufratom. Ne dugo zatim povećao je čete i Sinak, a Abdagez, potpora njegove stranke, donio je još i blago i kraljevski nakit. Vitelije je držao da je dosta, što je pokazao rimsko oružje i opomenuo je Tiridata i odličnike, ovoga, neka se sjeti djeda svog Fraata i hranitelja Cezara, i što je na jednom i drugom lijepo, a one, neka održe poslušnost prema kralju, poštovanje prema nama, i svaki svoju čast i vjernost. Zatim je s legijama krenuo natrag u Siriju.

38. Događaje od dva ljeta spojio sam zato, da duh otpočine od domaćih nevolja. Jer ma da su prošle tri godine nakon ubijstva Sejanova, što obično je druge umekšati, Tiberija nije moglo ni vrijeme, ni molbe, ni gađenje ublažiti, da ne kažnjava neizvjesne i zastarjele stvari kao najteže i posve nove. Toga se bojeći nije Fulcinije Trijon mogao podnijeti tužitelje, pa je u svojoj oporuci napisao mnoge teške optužbe protiv Makrona i mnogih slobodnjaka Cezarovih predbacujući njemu samomu, da mu je duh od starosti podjetinjio, i da je njegovo neprekidno odsutstvo jednako progonstvu. Budući, da su baštinici to sakrivali, Tiberije je naložio da se pročita, bilo da se može hvastati, da podnosi tuđu prostodušnost i da prezire svoju sramotu, ili je on, koji prije dugo nije znao ništa o zločinima Sejanovim, sada volio da se iznese na javu svaka izjava, bila ona kakva mu drago, pa da tako makar iz prigovora čuje istinu, kojoj škodi laskanje. Istih se dana skončao senator Granije Marcijan, koga je Kajo Grako optužio radi uvrede veličanstva; a bivši pretor Tarije Gracijan bio je po istom zakonu osuđen na smrt.

39. A nije bio nejednak svršetak Trebelina Rufa i Sekstija Pakonijana: jer Trebelin je umro od svoje ruke, a Pakonije je bio u tamnici zagušen, jer je tamo spjevao pjesme protiv cara. Za to nije Tiberije doznao s one strane mora, kao nekoć, ni po glasnicima iz daljine, već u blizini grada, da je još isti dan ili po izmaku jedne noći odgovorio na izvještaj konzula, kao da na svoje oči vidi krv, što teče po kućama, ili ruke krvnika.

Koncem godine umro je Popej Sabin, muž ne baš odličnog podrijetla, koji je po prijateljstvu careva postigao konzulat i triumfske znakove i kroz dvadeset i četiri godine upravljao najvećim provincijama, ne poradi kakve osobite spretnosti, nego jer je upravo bio dorastao poslovima i dalje preko toga ništa.

40. Slijede konzuli Kvinto Plaucije i Seksto Papinije. Te godine nije se ni to, što je Lucije Aruzej . . .*) bili smaknuti, prekorilo kao nešto strašno, jer su ljudi bili navikli na nevolje; nego je ljude napunilo strahom, što je rimski vitez Vibulen Agripa, kad su njegovi tužitelji svršili svoj govor, u samoj vijećnici izvadio iz nabora toge otrov i popio ga, pa kad je pao i već izdisao liktori su ga brzo odvukli u tamnicu i već mrtvomu stegnuli vrat konopom. Ni Tigran, nekadašnji vladar Armenije a sad optuženik, nije svojim kraljevskim imenom izbjegao kazni za građane. Ali konzularac Kajo Galba i oba Bleza umrli su svojevoljnom smrću, Galba, jer mu je nemilostivim Cezarovim pismom bilo zabranjeno, da ždrijeba provinciju, Blezima je svećeničke službe, što im ih je odredio, dok im je kuća još bila cijela, sada, kad je bila potresena, oduzeo, pa ih je kao ispražnjene predao drugima; oni su to shvatili kao navještaj smrti i sami je izvršili. Tako je i Emilija Lepida, o kojoj sam pripovijedao, da je bila

* Prazninu u rukopisu nadopunjuje Ritter ovako: »došao natrag iz progonstva, ni što su na njegovu tužbu mnogi«. Prev.

udala za mladog Druza, jer je progonila svoga muža optužbama, ma da su je proklinjali, ipak ostala nekažnjena, dok joj je živio otac Lepid: Kasnije su je prokazivači optužili radi preljuba s nekim robom; i nije se o tom sramotnom činu sumnjalo. Zato je napustila obranu i sama se skončala.

41. U isto je vrijeme Kapadočaninu Arhelaju podložan narod Cijeta, jer su ga silili, da se na naš način dade procjenjivati, i da plaća danke ,pobjegao na visine gore Taura, pa su se prilikama onih mjesta štitili protiv za rat nesposobnih kraljevih četa, dok nije bio od namjesnika Sirije Vitelija poslan legat Marko Trebelije s četiri tisuće legijonaraca i odabranim pomoćnim četama. On je nasipima opkolio dva brežuljka, što su ih barbari zaposjeli, (manjemu je ime Kadra, drugomu Davara), pa je one, koji su se usudili provaliti, oružjem a druge žeđu prisilio na predaju.

A Tiridat je po želji Parta opet preuzeo Niceforij i Antemuzijadu i ostale gradove, što su bili osnovani od Macedonaca, a imaju grčka imena, pa partske gradove Hal i Artemitu. I natjecali su se u veselju svi, koji su poradi njegove okrutnosti proklinjali među Scitima odgojenoga Artabana, i sad se nadali, da će srce Tiridatovo poradi njegovog rimskog odgoja biti milostivo.

42. Najviše je laskanja pokazivala Seleucija, moćan i zidinama utvrđen grad, koji još nije bio pokvaren barbarskim običajima, nego je ostao vjeran svom osnivaču Seleuku. Tamo je trista ljudi po bogatstvu i mudrosti odabrano kao senat; i narod ima svoju moć; i kadgod su složni mogu prezirati Parta, a kad nastane nesloga, pa svak sebi dozivlje pomoć protiv takmaca, dobiva on, koga je pozvala jedna stranka, vlast nad svima. To se nedavno dogodilo za kraljevanja Artabanova, koji je za svoju probit predao puk odličnicima: jer je vlada naroda gotovo jednaka slobodi, a gospodstvo nekolicine bliže je kraljevskoj samovolji. Tada su Tiridata, koji se približavao, slavili častima starih kraljeva, i onima, što ih je u većoj mjeri izmislilo novije doba; ujedno su se nabacivali na Artabana pogrdama, da je po majci iz roda Arzacidâ, a inače izrod. Tiridat je vladu u Seleuciji prepustio narodu. Kad je na to promišljao, u koji bi dan proslavio svečano stupanje na prijestolje, dobio je pismo od Fraata i Hijerona, što su upravljali najvažnijim pokrajinama, u kojem mole za kratku odgodu. I tako su zaključili, da počekaju na te tako ugledne muževe, a međutim se zaputili u Ktezifon, sijelo vlasti. Ali kad su oni od dana u dan odgađali, ovjenčao je Surena u nazočnosti i uz odobravanje mnogih Tiridata po domaćem običaju kraljevskim dijademom.

43. Pa da je on odmah pošao u nutrašnjost i k ostalim narodima, svladano bi bilo krzmanje neodlučnih i svi bi bili pripali jednomu. Ali s tim, što se utaborio uz tvrđavicu, kamo je Artaban snesao novac i svoje žene, dao im je vremena za kršenje ugovora. Jer Fraat i Hijeron i drugi, što nijesu skupa s njim proslavili dan određen za krunisanje, obrnuli su se Artabanu, jedni od straha a neki iz zavisti prema Abdagezu, koji je znao dobiti moć nad dvorom i novim kraljem. I Artabana su našli među Hirkancima pokrivena nečistoćom, gdje si lukom pribavlja hranu. Ponajprije se on uplašio, kao da se radi o kakovoj varci, a kad su ga uvjerili, da su došli, da mu povrate vlast, ohrabrio se i upitao, odakle taj nenadani preokret. Tad stade Hijeron navaljivati na Tiridatovu još dječačku dobu, pa da nije vladavina u rukama kojeg Arzacida, već da tuđinskom mekoputnošću omlitavljeni mladić nosi samo prazno ime, a vlast je u kući Abdagezovoj.

44. Iskusni vladar osjetio je, da su oni neiskreni u ljubavi, ali da ne hine mržnju. I nije dulje oklijevao, nego dok je prikupio scitske pomoćne čete, pa je brzo pohrlio da pretekne lukavštine svojih neprijatelja i kajanje prijatelja; i nije skinuo sa sebe nečist, da samilošću predobije puk. Nije propustio varke ni molbe, uopće ništa, čime bi mogao neodlučne namamiti, pripravne ojačati. I već je s velikom četom došao u blizinu Seleucije, kad se Tiridat prestrašen glasom i dolaskom samog Artabana nikako nije mogao odlučiti, bi li pošao protiv njega ili bi se u ratovanju poslužio otezanjem. Kojima se sviđala bitka i brza odluka, razlagali su, da se raštrkane i dugim putem izmorene gomile ni u svom srcu ne osjećaju dovoljno sraslima za poslušnost, jer su još nedavno bili izdajice i neprijatelji onoga, uz koga opet pristaju. Naprotiv je Abdagez predlagao, da se povrate u Armeniju, da pokušaju sreću zaštićeni rijekom i pozvavši međutim Elimejane i ostale iz zaleđa i pojačani četama saveznika i onima, koje pošalje rimski vojskovođa. Taj je prijedlog bio primljen, jer je Abdagez imao najviše ugleda, i jer se Tiridat kukavno povukao pred pogiblima. Ali odlazak je bio sličan bijegu; i kad je arapsko pleme započelo, stali su i ostali bježati kući ili u tabor Artabanov, dok nije Tiridat stigavši s nekolicinom na konju u Siriju sve odriješio sramote izdajstva.

45. Iste je godine Rim zadesio težak požar, jer je izgorio dio cirka, što se dotiče Aventina, i sam Aventin. Tu je štetu Cezar obratio sebi u slavu, jer je isplatio vrijednost palača i stambenih zgrada. Za tu darežljivost utrošilo se sto milijuna sestercija, a puku je to bilo toliko draže, koliko više je on sam bio umjeren u svojim vlastitim gradnjama. A od javnih zgrada dao je izvesti samo dvije: hram Augustu i pozornicu u Pompejevom kazalištu, a kad je ova bila sagrađena, nije ju posvetio, bilo da je prezirao slavičnost, bilo poradi svoje starosti. Za procjenu štete svakog pojedinca budu odabrani muževi četiriju Cezarovih unuka: Knejo Domicije, Kasije Longin, Marko Vinicije, Rubilije Bland a dodan im je po predlaganju konzula Publije Petronije. Nato su bile

prema tomu, kako je tko bio u tom sposoban, izmišljene i određene počasti za cara. Koje je zabacio, a koje prihvatio, ostalo je radi skorašnjeg konca njegovog života neizvjesno.

I ne dugo zatim preuzeli su službu za Tiberija zadnji konzuli Knejo Aceronije i Kajo Poncije, dok je već bila prekomjerna moć u Makrona, koji je svaki dan revnije težio za naklonošću Kaja Cezara, što je nije nikad zanemarivao. Sklonuo je dapače poslije smrti Klaudije, za koju sam spomenuo, da je bila za nj udata, svoju ženu Eniju, da hineći ljubav zamami mladog čovjeka i obveže obećanjem ženidbe. A ovaj nije ništa otklanjao, samo da se dočepa vlade: jer premda je bio žestoke ćudi, ipak je u djedovom krilu naučio himbeno pretvaranje.

46. Car je za to znao, pa se glede predaje vlade kolebao najprije između unuka, od kojih mu je Druzo po krvi i ljubavi bio bliži, ali još nije postigao muževnost, dok je sin Germanikov bio u punoj snazi mladosti, uživao naklonost puka, a to mu je u djeda bilo razlogom mržnje. A protivio se njegov već klonuli duh, kad je pomišljao na Klaudija, jer je on bio u ozbiljnoj dobi i bavio se znanstvenim radom. A ako bi nasljednika tražio izvan porodice, bojao se, da to ne bude na ruglo i sramotu uspomeni Augustovoj i imenu Cezara. Jer njemu je bilo manje stalo do hvale u sadašnjosti nego do slave kod potomstva. Doskora je sam sobom neodlučan a tjelesno oslabljen, prepustio odluku, kojoj nije bio dorastao, sudbini; ali je ipak nabacio riječi, po kojima se moglo razabrati, da dobro predviđa budućnost. Jer Makronu je bez uvijenog okolišanja prigovorio, da napušta sunce na zapadu i gleda u sunce na istoku, a prorekao je Kaju Cezaru, koji se u slučajnom jednom razgovoru izrugivao Suli, da će imati sve mane Suline a nijednu njegovu vrlinu. Ujedno je uz mnoge suze ogrlio mlađeg svog unuka, i rekao, kad je to drugi mrko gledao: »Ovog ćeš ubiti ti, a tebe drugi«. Ali ma da mu je bolest kretala na gore, nije ništa popuštao u svom razbludnom životu, usred muka hinio je snagu i kao obično izrugavao se liječničkim vještinama i onima, koji još poslije trideset godine života trebaju tuđeg savjeta, da raspoznaju, što je njihovom tijelu korisno ili škodljivo.

47. Međutim se u Rimu sijalo sjeme za ubijstva, što će se dogoditi još poslije Tiberija. Lelije Balbo bijaše radi uvrede veličanstva optužio Akuciju, negdašnju ženu Publija Vitelija; pa kad je ona bila osuđena, i određivala se nagrada tužitelju, prosvjedovao je pučki tribun Junije Oto. Odakle je nastalo neprijateljstvo među obojicom i doskora zatim propast Otonova. Onda je s mnogobrojnog ljubakanja ozloglašena Albucila, što je bila prije udata za Satrija Sekunda, koji je otkrio urotu, bila optužena radi bezbožnosti prema caru. U stvar su upleli kao njene ortake i preljubnike Kneja Domicija, Vibija Marza i Lucija Aruncija. O Domicijevoj sam glasovitosti govorio prije. A i Marzo je već dugo vremena vršio službe i proslavio se svojim nastojanjimma. Ali zapisnici poslani senatu navodili su, da je preslušavanje svjedoka i mučenje robova vodio Makro, pa kako protiv njih nije bilo nikakovih pisama imperatorovih, budila se sumnja, nije li možda u njegovoj slabosti i dapače bez njegovog znanja veći dio toga izmišljen radi poznate mržnje Makronove na Aruncija.

48. I tako je Domicije produžio svoj život, kao da smišlja obranu, a Marzo, kao da je odlučio umrijeti od gladi. Kad su prijatelji savjetovali Arunciju, da malo počeka i odgodi smrt, odgovorio je, da se ne dolikuje svima isto: Njemu je dosad dosta života, i ne mora se ni za što drugo kajati, osim zato, što je posred ruglâ i pogibli sprovodio starost punu tjeskoba, dugo omražen Sejanu, sad Makronu, uvijek kojem mogućniku, ne radi kakve krivnje, nego zato, što nije mogao podnositi sramotna nedjela. Istina, moguće je čuvati se kroz ovo malo dana do smrti careve: ali kako će izbjeći mladosti nasljednika? Pa kad je mogao Tiberije poslije tolikog iskustva radi vladarske moći zastraniti i promijeniti se, zar će se Kajo Cezar, koji je tek prestao biti dječakom, neiskusan u svemu i zadojen najgorim, latiti boljega pod vodstvom Makrona, koji je bio odabran, da uništi Sejana, kao gori od njega, pa je još sa više zločina uzdrmao državu? On već vidi, da dolazi još strašnije ropstvo, zato bježi pred onim, što je bilo, i što će biti. Govoreći ovo poput proroka razrezao si je žile. Što se kasnije dogodilo, bit će dokazom, da je Aruncije pravo učinio, što je umro. Albucila, koja se maškom sama ranila, bude na nalog senata odvedena u tamnicu. O pomagačima njenog bluda bude zaključeno, da se bivši pretor Karzidije Sacerdot zatoči na otoku, Poncije Fregelan da izgubi senatorski red, a isto takove su kazne bile zaključene za Lelija Balba, i to uz općenito veselje, jer su Balba držali strahovitim govornikom, pripravnim da navali na nevine.

49. U te iste dane odabrao je Seksto Papinije iz konzularske porodice nenadanu i strašnu smrt sunovrativši se u ponor. Krivnju su pripisali njegovoj majci, koja ga je, budući da je već prije bila ostavljena od muža, ulagivanjem i razbludom htjela navesti na ono, čemu on nije znao drukčije izbjeći nego smrću. Zato je bila u senatu optužena, pa ma da se bacila pred koljena senatorima i nabrajala mnogo o općenitoj žalosti, o većoj slaboći ženskog srca u takovoj nesreći i o drugim jadnim i žalosnim stvarima, što se odnose na takovu bol, ipak joj je bio na deset godina zabranjen boravak u gradu, dok mlađi sin ne izađe iz opasne mladenačke dobi.

50. Već je Tiberija ostavljala tjelesna snaga, ali pretvaranje još uvijek ne. Srce mu je bilo jednako oporo: pazeći na riječi i izraz lica kušao je katkada izvještaćenom ljube-

žljivošću sakriti i najočitiju slabost. Pa kad je češće promijenio boravište, napokon se nastanio na Mizenskom predbrežju, u vili, kojoj je nekoc bio gospodarem Lucije Lukul. Tu se na ovakav način doznalo, da se on približuje kraju: Bio je na glasu vješt liječnik, imenom Hariklo, koji doduše nije cara obično liječio, ali mu je ipak uvijek bio spreman davati savjete. On je, kao da ide po svom poslu, prihvatio njegovu ruku, kao da će mu iskazati počitanje i opipao mu bilo. Ali to nije Tiberiju izbjeglo, jer on — ne zna se, je li ga to uvrijedilo, pa je stoga još više tajio svoj gnjev — dade prirediti gozbu, i ostane za stolom dulje nego obično, kao da iskazuje čast prijatelju na rastanku. Ali Hariklo je uvjeravao Makrona, da mu ponestaje snage i da ne će živjeti dulje od dva dana. Nato bude sve potrebno brzo uređeno i to među prisutnima na dogovorima a kod legata i vojski po glasnicima. Kako mu je 16. marta ponestalo daha, mislili su, da je umro. I već se carević Kajo uz veliku strku ljudi, što su mu čestitali, digao da preuzme vladu, kad nenadano stigne vijest, da se Cezaru vraća glas i vid, i da zove sluge, da mu donesu jela da se okrijepi. Sad se svi preplaše. I ostali pobjegnu kud koji pretvarajući se svaki, kao da je žalostan ili da ništa ne zna. A carević je zapao u duboku šutnju očekujući poslije najveće nade smrtni čas. No Makro se nije dao prestrašiti, nego je naložio da na starca nabacaju mnogo odijela i da ga zaguše; pa da onda odu iz sobe. Tako je svršio Tiberije u sedamdeset osmoj godini života.

51. Otac mu je bio Nero i s obje strane bio je po rodu Klaudijevac, ma da mu je mati po adopcijama prešla u porodicu Livijevaca, a zatim u porodicu Julijevaca. Njegov je položaj već od rane mladosti bio veoma nesiguran. Jer on je svog prognanog oca pratio u progonstvo, i čim kao pastorak stupio u kuću Augustovu, imao se boriti s mnogim takmacima, dok su živjeli Marcelo i Agripa a zatim Cezari Gajo i Lucije. I njegov je brat Druzo uživao veću sreću u ljubavi svojih sugrađana. Ali najskliskijim je putem pošao, kad se oženio Julijom, pa je morao podnositi ženinu bestidnost ili joj se uklonio. Kad se zatim povratio s Roda, vladao je kroz dvanaest godina u carevoj kući, u kojoj nije bilo nasljednika, a zatim kroz dvadeset i tri od prilike godine kao neograničeni gospodar rimski. I njegov je značaj imao različna vremena: prekrasno, što se tiče života i glasa, dok je živio kao privatan čovjek ili vojvoda pod Augustom; pritajeno i podmuklo, što se tiče hinjenja vrlina, dok su živjeli Germanik i Druzo. Isto tako je bio napola dobar napola zao, dok mu je živjela majka; grozan sa svoje okrutnosti skrivajući svoje pohote, dok je Sejana volio ili ga se bojao, napokon se bacio u zločine i u sramotu, kad je odbacio stid i strah, i ravnao se jedino po svojoj prirođenoj ćudi.

Konac I. dijela.